

T.C.
OKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ETİK İLKELER DOĞRULTUSUNDA ENRON SKANDALI
ve MUHASEBE DENETİMİ

İbrahim Erol

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İŞLETME ANABİLİM DALI
MUHASEBE VE DENETİM PROGRAMI

DANIŞMAN
Prof. Dr. Targan ÜNAL

İstanbul, Kasım 2016

T.C.
OKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ETİK İLKELER DOĞRULTUSUNDA ENRON SKANDALI
ve MUHASEBE DENETİMİ

İbrahim Erol
(152008054)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İŞLETME ANABİLİM DALI
MUHASEBE VE DENETİM PROGRAMI

DANIŞMAN
Prof. Dr. Targan ÜNAL

İstanbul, Kasım 2016

T.C.
OKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ETİK İLKELER DOĞRULTUSUNDA ENRON SKANDALI
ve MUHASEBE DENETİMİ

İbrahim Erol
(152008054)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İŞLETME ANABİLİM DALI
MUHASEBE VE DENETİM PROGRAMI

Tezin Enstitüye Teslim Edildiği Tarih :
Tezin Savunulduğu Tarih :25.11.2016

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Targan ÜNAL

Diğer Jüri Üyeleri : Yrd. Doç. Dr. Bülent GÜNCELER
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Gökhan GÖKTAN

İstanbul, Kasım 2016

ÖNSÖZ

Çalışmamda yardımlarını esirgemeyen, bilgi ve sabrıyla örnek aldığım saygıdeğer danışmanım Prof.Dr. Targan ÜNAL hocama teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	<u>SAYFA NO</u>
ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR.....	vii
ŞEKİL ve TABLOLAR LİSTESİ.....	viii
BÖLÜM 1. GİRİŞ ve AMAÇ.....	1
BÖLÜM 2. MUHASEBE DENETİMİNDE ETİK.....	3
2.1. DENETİM ve ETİK KAVRAMLARI.....	3
2.1.1. Denetim Kavramı ve Tarihsel Gelişimi.....	3
2.1.2. Etik Kavramı ve Tarihsel Gelişimi.....	6
2.1.3. Denetim ve Etik Kavramı Arasındaki İlişki.....	9
2.1.4. Muhasebe Denetiminde Etik İlkeler ve Davranış Kuralları.....	11
2.2. MUHASEBE DENETİMİ ve TÜRLERİ.....	15
2.2.1. Muhasebe Denetimi ve Önemi.....	15
2.2.2. Muhasebe Denetim Türleri.....	16
2.2.2.1. Amaç Ve Konuları Yönünden Denetim Türleri.....	16
2.2.2.1.1. Finansal denetim.....	16
2.2.2.1.2. Uygunluk denetimi.....	17
2.2.2.1.3. İç denetim.....	18
2.2.2.1.4. Performans denetimi.....	18

2.2.2.2. Kapsam Yönünden Denetim Türleri	19
2.2.2.2.1. Zorunlu denetim.....	19
2.2.2.2.2. İhtiyari denetim.....	19
2.2.2.2.3. Yılsunu Denetimi.....	19
2.2.2.2.4. Özel denetim	20
2.2.2.2.5. Sınırlı denetim.....	21
2.2.2.3. Statüsüne Göre Denetim Türleri	21
2.2.2.3.1. Bağımsız denetim (Dış denetim)	21
2.2.2.3.2. İç denetim	22
2.2.2.3.3. Kamu denetimi.....	22
BÖLÜM 3. MUHASEBE DENETİMİNDE HATA ve HİLE	
AYRIMI.....	23
3.1. HATA KAVRAMI VE MUHASEBEDE HATA.....	23
3.1.1. Muhasebe Hatalarının Sınıflandırılması	25
3.1.1.1. Matematik Hataları.....	25
3.1.1.2. Kayıt Hataları	26
3.1.1.3. Unutma ve Tekrarlanma Hataları.....	26
3.1.1.4. Nakil Hataları	27
3.1.1.5. Bilanço Hataları.....	27
3.1.1.5.1. Değerleme Hataları	28
3.1.1.5.2. Hesapların Birleştirilmesi	28
3.1.1.6. Telafi Edici Hatalar	29
3.2. HİLE KAVRAMI VE MUHASEBE HİLELERİ.....	30
3.2.1. Muhasebe Hile Türleri	33
3.2.1.1. Kasti hatalar.....	34
3.2.1.2. Kayıt dışı işlemler	35

3.2.1.3. Zamanından önce veya sonra kayıt	355
3.2.1.4. Uydurma hesaplar	36
3.2.1.5. Belge sahtekârlığı	37
3.2.1.6. Bilanço maskelenmesi	39
3.2.2. İşletmelerde Yapılan Hileler	41
3.2.2.1. Çalışanlar tarafından yapılan hileler	44
3.2.2.2. Yönetim hileleri	48
3.2.2.3. Yatırım hileleri	52
3.2.2.4. Satıcı hileleri	53
3.2.2.5. Müşteri hileleri	53
BÖLÜM 4. ENRON SKANDALININ NEDENLERİ, SONUÇLARI ve ETKİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	55
4.1. ENRON'UN DOĞUŞU ve ÇÖKÜŞÜ	57
4.2. ENRON SKANDALININ MUHASEBE DENETİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	62
4.2.1. Enron Olayındaki Hileli Muhasebe Uygulamaları	65
4.2.2. Enron Olayında Denetim Faktörü	72
4.3. ENRON OLAYI ETKİSİNDE ALINAN TEDBİRLER ve TÜRKİYE'DEKİ YANSIMALARI	77
4.3.1. Enron Olayı Etkisinde Dünyada Alınan Tedbirler	79
4.3.2. Enron Olayının Türkiye'deki Yansımaları	84
BÖLÜM 5. SONUÇ ve ÖNERİLER	89
KAYNAKLAR	933

ÖZET

ETİK İLKELER DOĞRULTUSUNDA ENRON SKANDALI ve MUHASEBE DENETİMİ

Çalışmada, muhasebe meslek etiği ve muhasebe denetimi ile muhasebe hata ve hileleri ayrıntılarıyla ele alınmış, hem etik kurallara uyulmadığı hem de denetim eksiklikleri nedeniyle ortaya çıkmış büyük bir skandal olan Enron skandalı incelenmiştir. Enron skandalı sadece olay boyutunda değil, sonrasında ortaya çıkardığı düzenlemeler bağlamında ele alınarak, başlangıcından sonrasına derinlemesine bir durum saptaması yapılmıştır. Küreselleşen piyasalar, domino etkisiyle birbirini etkilemekte ve hem olumlu hem de olumsuz gelişmeler, sadece yaşandığı ülke da kalmamaktadır. Enron skandalı da, sadece ABD’de değil, tüm dünyada yankı uyandırarak, etik ilkelerden, muhasebe standartlarına, denetim kuruluşlarına kadar uzanan pek çok değişikliğin başlangıç noktasını oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Etik, Hile, Hata, Denetim, EnronSkandalı

Tarih: 15 Kasım 2016

ABSTRACT

Keywords:

Date:

KISALTMALAR

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ACFE:	Association of Certified Fraud Examiners
AICPA:	American Institute of Certified Public Accountants
ASMMMO:	Ankara Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası
BDDK:	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
EOL:	Enron Online
IAS:	Uluslararası Muhasebe Standartları
IAASB:	Denetim ve Güvence Standartları Kurulu
IFAC:	Muhasebeciler Federasyonu
IFRS:	Uluslararası Finansal Rapor Standartları
İSMMMO:	İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası
M.Ö. :	Milattan Önce
MHUD:	Maliye Hesap Uzmanları Derneği
ÖAİ:	Özel Amaçlı İşletme
TDK:	Türk Dil Kurumu
TFRS:	Türkiye Finansal Raporlama Standartları
TMS:	Türk Muhasebe Standartları
TMSK:	Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu
TTK:	Türk Ticaret Kanunu
TÜRMOB:	Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği
UFRS:	Uluslararası Finansal Raporlama Standartları
US SEC:	United States General Accepted Accounting Principles (Amerikan Sermaye Piyasası Kurulu)
VUK:	Vergi Usul Kanunu

ŞEKİL ve TABLOLAR LİSTESİ

Şekil 1: Uluslararası Muhasebe Standartları Yapılanması	84
Tablo 1. İşletmelerde Yapılan Hile Türleri	43
Tablo 2. Çalışan Hilelerinin Türleri ve Hilelerin Maliyetleri	46
Tablo 3: İşletme Çalışanlarının Gerçekleştirdiği Hileler	48
Tablo 4: İşletme Sahibi ve Yöneticilerinin Gerçekleştirdiği Hileler	51-52
Tablo 5: İşletme Satıcıları, Tedarikçileri ve Yüklenicilerinin Hileleri	54
Tablo 6: İşletme Müşterilerinin Gerçekleştirdiği Hileler	55
Tablo 7: Enron Şirketi İlan Edilen ve Düzeltilen Net Kar Rakamları	62

BÖLÜM 1. GİRİŞ ve AMAÇ

Muhasebecilerin tuttuğu kayıtların yansıması olan finansal tablolar, hem şirketin yönetimini, hem yatırımcıları, hem kamu kurumlarından olan vergi dairelerini, hem de şirketin herhangi bir şekilde ilişki içinde olduğu çevre tarafından ilgiyle karşılanan, şirketin genel durumu hakkında bilgi veren önemli bir gösterge olarak kabul görmektedir. Çünkü yönetim, yatırımcı, ilişki içinde bulunulan şirket çevresi her şeyin yolunda olup olmadığını anlamak ve güvenilirlikten emin olmak istemektedir. Bu anlamda hazırlanan finansal tabloların güvenilirliği önem kazanmakta ve tabloların güvenilirlik ölçütlerinden biri de, denetim mekanizmasıyla sağlanmaktadır. Hem muhasebe uygulamalarında hem de denetim mekanizmasının işleyişinde kanunlar, ilkeler ve kurallar yön verici nitelikte yer almaktadır. Ancak kanun, ilke ve kurallar konusunda bir eksiklik olması durumunda, bu boşluk etik ilkeler sayesinde doldurulmaktadır. Bu nedenle de, etik ilkeler sıkıntılı durumlar ortaya çıkmasını önleyici ahlaki kurallar olarak, mutlaka uyulması ve uygulanması gereken denetim ilkeleri olarak görülebilmektedir.

ABD’de Enron şirketinin iflasını verdiği 2001 yılından sonra, pek çok düzenlemeyle benzeri olayların olmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır ve bu olay dönüm noktası olarak görüldüğünden Enron Skandalı pek çok çalışmanın konusunu oluşturmuş, değişik açılardan incelenmiştir. Bu çalışmada da Enron Skandalı, etik ilkeler doğrultusunda muhasebe denetimi açısından incelenmesi ve skandalın nedenleri, sonuçları, etkilerinin neler olduğu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın amacı; muhasebe denetiminde hata ve hile ayırımının yapılarak, etik-hata-hile üçlemesinin ilişkisini ortaya koyarak, bu bağlamda Enron Skandalının analizini yapabilmektir.

Bu doğrultuda çalışma giriş ve sonuç bölümleriyle birlikte beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan giriş bölümünde, konuya genel bir giriş yapılarak, çalışmanın amacı tanımlanmaktadır.

İkinci bölüm, temel kavramlar olan denetim ve etik kavramlarının tanımlandığı, hem dünyada hem Türkiye’de tarihsel gelişimlerinin ele alındığı, denetim ve etik arasındaki ilişkinin açıklandığı, ayrıca muhasebe denetiminin önemiyle türlerinin ele alındığı bir bölüm olarak tasarlanmıştır. Böylece kavramsal altyapı oluşturulmuş, ilişkiler ortaya konulmuş olacaktır.

Üçüncü bölümde muhasebe denetiminde hata ve hile ayrımı yapılacak, türleri üzerinde durulacak ve hilenin gerçekleştirilen kişi tarafından sınıflandırılmasıyla şirket yönetim ve çalışanlarının sorumluluk alanları çizilmiş olacaktır.

Dördüncü bölümde Enron Skandalı muhasebe denetiminde hata ve hile ayrımının uygulamalı örneği olarak ele alınarak, öncelikle Enron Şirketinin ortaya çıkışından çöküşüne kadar olan süreç ele alınacaktır. Bölümdeki ikinci alt başlık, Enron olayının muhasebe uygulamaları ve denetim faktörü açısından incelenmesiyle, nasıl bir gelişim sergilediği ve skandalın nedenleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Üçüncü bölümün son alt başlığında, Enron olayının sonuçları ve bu sonuçların neleri etkilediği üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın son bölümü olan sonuç ve değerlendirme bölümünde ise; bütün anlatılanlar doğrultusunda ortaya çıkan sonuç sergilenecek ve genel değerlendirme yapılacaktır.

BÖLÜM 2. MUHASEBE DENETİMİNDE ETİK

2.1. DENETİM ve ETİK KAVRAMLARI

Denetim ve etik kavramlarının ele alınmasında öncelikle denetim kavramı ve tarihsel gelişimi ardından etik kavramı ve tarihsel gelişimi üzerinde durulacaktır. Kavramsal ve tarihsel süreçleri açıklanan denetim ve etik kavramları arasındaki ilişki bir sonraki alt başlığı oluşturacak ve son olarak muhasebe denetiminde etik ilkeler ve davranış kuralları üzerinde durularak çalışmanın temelleri atılmaya başlanmıştır olacaktır.

2.1.1. Denetim Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Denetim kavramı Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde, “*Denetleme işi, murakabe, kontrol*” şeklinde tanımlanırken, denetleme kavramı; “*Bir görevin yolunda yürütülüp yürütülmediğini anlamak için yapılan araştırma, denetim, bakı, teftiş, murakabe, kontrol*” şeklinde tanımlanmaktadır. Buradan hareketle, denetim ve denetleme kavramlarının birbiri yerine eş anlamlı olarak kullanımının yanlış olmayacağı, ayrıca denetim ve kontrol kavramlarının birlikte anılmasının doğru bir yaklaşım olacağı rahatlıkla söylenebilir. Önder (2008:6), denetim ve kontrol kavramlarının birbiri içine girmiş durumda olduğunu belirterek, denetim kavramını tek başına tanımlanan bir kavram olarak değil, iç içe geçmişliği kıstas alarak; iç kontrol, ön mali kontrol, iç denetim ve dış denetim şeklinde bütüncül bir yaklaşımla ele almaktadır.

“*Denetim, belli bir ekonomik birime ve bir döneme ait bilgilerin doğruluğunu ve güvenilirliğini saptamak amacıyla, bu bilgilerin önceden belirlenmiş ölçütlere uygunluk derecesini tarafsızca araştıran ve sonuçlarını değerlendirerek ilgili kullanıcılara bir rapor halinde esas alan sistematik bir süreçtir*” (Sezer ve Kavakoğlu, 2011: 42).

Başka bir tanım ise denetimi; “*kanıt toplayan ve bu kanıtları değerleyen sistematik bir süreç olarak tanımlamakta, amacının iktisadi faaliyet ya da olaylarla ilgili iddiaların önceden saptanmış ölçütlere uygunluk derecesini araştırmak ve sonuçları ilgili duyanlara bildirmek şeklinde*”(Güredin, 2000:5) ifade etmektedir.

Muhasebe Denetimi ise; bir işletmede, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ile hukuki açıdan finansal tabloların, muhasebe sistemine uygun olarak düzenlenmesine, uygun olarak düzenlendiğinin belirlenmesine ve raporlamaya yönelik bir çalışmadır. Mali tabloların ve mali tablolara dayanak oluşturan kayıt, belge ve diğer ipuçlarından hareketle, ortaya çıkan bulguları raporlaştırarak özetleyen sistematik inceleme olarak ifade edilmektedir (Kaya, 2005: 10). “Muhasebe denetiminin hareket noktası denetimde olduğu gibi, bilgilerin güvenilirliğini kontrol ederek, işletme çevresini oluşturan kesimleri aydınlatmaktır”(Yeğınboy, 2001: 295).

Denetim kavramı ve muhasebe denetimi hakkında en detaylı betimleme, Amerikan Muhasebeciler Birliğı içinde etkinlik göstermekte olan Temel Denetim Kavramları Komitesince yapılmaktadır. Söz konusu betimlemede denetim; birbirini izleyen evrelerden oluşan faaliyetler bütünü, süreç olarak ifade edilmesinden oluşmaktadır. Bu faaliyetler bütünü oluşturan sürecin belirli bir plan dâhilinde yürütülmesi gerektiğı, işletme tarafından hazırlanan ve iddia niteliğı taşıyan raporların ya da beyanların hem doğruluk, hem de güvenilirlik araştırmasının yapılması gerektiğı belirtilmektedir. Çünkü işletme tarafından sunulan rapor ya da beyanlar, işletme kadar işletme çevresinde yer alan menfaat gruplarını da hem etkilemekte, hem de ilgilendirmektedir. İşte iddia niteliğı taşıyan rapor ya da beyanların doğruluk ve güvenilirliğinin araştırılması, denetim olarak adlandırılmaktadır (Özyürek, 2012: 99).

Denetimin ilk olarak ne zaman kullanıldığı ve nasıl ortaya çıktığı konusunda tarihsel süreç incelendiğinde, denetim kavramının kökeninin M.Ö. 3000 tarihine ve Ninova şehrine dek ulaştığı saptanmış bulunmaktadır. Eski Mezopotamya’daki kralların, kraliyete ait tahıl ambarlarının sayımı konusunda hassas davrandıkları ve bu sayım işiyle birlikte, ambarlarda çalışan görevlileri kontrol etme işini katiplerine yetki vererek yaptıkları, arkeoloji çalışmalarından elde edilen bilgilerden anlaşılmaktadır (Sezer ve Kavakoğlu, 2011: 43). Ayrıca Yunan ve Roma medeniyetleri yanında Çin’de de, benzer şekillerde denetim işinin yapıldığı çeşitli tarihi kayıtlarda ortaya konulmaktadır(Köse, 2000: 20). Denetim işinin zaman içinde evrimi, ortaçağda ilk defa denetçi ifadesinin kullanılmasına neden olmuş ve muhasebe denetçilerine ait ilk örgüt, Venedik’te kurulmuştur. Muhasebe denetçiliğı İngiltere’de 1900’lü yıllarda çıkarılan bir yasayla sınırlı sorumlu şirketlere denetim zorunluluğı getirilmesiyle büyük önem kazanmıştır. ABD’de ise denetimin bir meslek olarak algılanıp, kanuni bir temele sahip olması, 1896

tarihinde New York eyaleti sınırları içinde başlamış, zaman içinde diğer eyaletlere yayılmıştır. Sertifikalı muhasebeciler tarafından denetlenmiş ilk mali tablo da, 1901 yılında yayınlanmıştır. Almanya ve Fransa da, denetim konusunda İngiltere ile paralel sayılabilecek zamanlamayla şirketlerin denetim işini önemsemiş ve gerekli yasal düzenlemeleri yaparak, denetim ilkeleri ve kapsamı zamanla değişse de, denetim gerekliliği gerçekleştirilen uygulamalarla gösterilmiştir (Uzay ve Diğerleri, 2009: 128).

Her ne kadar sanayileşmenin yayılması ve iktisadi faaliyetlerin gelişmesiyle birlikte, denetim faaliyeti önem kazanmış ve üzerinde çalışılmış olsa da, bugünkü anlamda denetim anlayışının ortaya çıkışı, ABD’de 1929 Ekonomik Buhranından sonra gerçekleşmiştir. 1936’da Amerikan Yeminli Serbest Mali Müşavirler Enstitüsü (AICPA)’nde“Mali Tabloların Bağımsız Kamu Muhasebecilerince İncelenmesi” adı verilen komite faaliyete geçmiştir. Bu komitenin çalışmaya başlamasından önce, ABD’nde 1934’de,Sermaye Piyasası Kanunu yürürlüğe girmiştir. Böylece halka açık olarak faaliyet gösteren şirketlerin, muhasebe denetimine tabi tutulan finansal tablolarını belirli aralıklarla topluma açıklama mecburiyeti getirilmiş, bağımsız denetime verilen önem açık bir şekilde sergilenmiş ve hüküm altına almıştır (Pirgaip,2004: 24).

Fransa’da 1867 yılında başlatılan süreç, 1966 yılında muhasebe ve denetleme faaliyetlerinin birbirinden ayrılmasını öngören bir kararnameyle ayrılırken, Yunanistan’da 1955 yılında “Yeminli Muhasiplik Mesleği” kurumsallaşmıştır. Fransa’da bağımsız denetimi örgütlemek için ilk dernek, 1988 yılında kurulmuşturTürkiye’de denetim konusu, mali piyasaların gelişi doğrultusunda 1987 yılından itibaren düzenleyici kurumların ilgi alanına girmiştir (SPK, 1985: 232).

Denetim konusunun tarihi süreci içinde, hem muhasebe denetimi yaklaşımlarının hem de muhasebe denetimiyle ilgilenen taraflar da yaşanan değişiklikler sonucu evrilerek bugüne ulaşan muhasebe denetimi, günümüzde vazgeçilmez bilgi kaynağı konumunu koruyarak, işletmeler hakkında işletme çevresinde yer alan grupları ve özellikle de kamuyu aydınlatma konusunda gittikçe artan bir öneme sahip görünmektedir.

Denetim uygulamalarında kullanılan yaklaşımların zaman içindeki değişimi ise, aşağıdaki gibidir (Bozkurt, 2000: 17-18; Sağlam ve Yolcu, 2014: 44):

- Sanayi devrimi öncesinde başlayan ve sonrası dönemde 1900’lu yıllara kadar uzanan, belgelerin tamamının incelenmesini benimseyen, defter ve belgelerde hata ve hile olup olmadığının incelenmesine yönelik olarak kullanılan; “Belge Denetim Yaklaşımı”,
- 1900 -1930 yılları arası dönemde,mali tablolarda yer alan sayısal bilgilerin doğruluğunu tespit etmek için, belgelerin kayıtlarla karşılaştırıldığı, mali tablolara bütüncül yaklaşıldığı ve denetlendiği; “Mali Tablo Denetimi Yaklaşımı”,
- 1930’lardan bugüne dek ulaşan ve şirketlerin düzenlediği mali tabloların güvenilirliğini belirlemenin yanında, iç kontrol yapısını da incelemeyi amaçlayan; “Sistemlere Dayalı Denetim Yaklaşımı”,
- İçinde bulunduğumuz çağda hızla gelişen bilgi teknolojileri ile denetim alanında ortaya çıkan ilerlemeler nedeniyle, etkinlik denetimi yaygınlaşarak; “Yönetim Denetimi Yaklaşımı”,
- 2000’lerle birlikte sıklıkla karşı karşıya kalınan küresel büyüklükteki mali skandalların önüne geçmek amacıyla da, “Risk Esaslı Denetim Yaklaşımı” ön plana çıkmıştır.

2.1.2. Etik Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Yunancada yer alan “*ethos*”kelimesinden türeyen etik kavramı, “*davranış biçimini ifade eden karakter*” anlamında kullanılmakta, “*ahlaki değerler statüsü*” olarak tanımlanmaktadır. Etik kavramının Türkçe kullanımına bakıldığında ise; etik kavramının hem isim hem de sıfat olarak kullanıldığı görülmekte, isim olarak kullanılması durumunda; bir bilim dalı, bir disiplin anlamına gelirken, sıfat olarak kullanımında; bir davranışın ya da tavrın, kurallara uygunluk derecesini ifade etmektedir. (Keleş ve Hamamcı, 2002: 232-233).

Genel olarak ele alındığında etik kavramının çok kullanıldığı, ahlakla, dinle, inançla, gelenek-göreneklerle, kültürle, hatta kanun ve düzenlemelerle ilişkilendirilerek karşımıza çıktığı gözlenmekte, bu ilişkiler yumağının zaman zaman karmaşık bir hal aldığı da olmaktadır. Etik kuralları, hukuk kurallarıyla karşılaştırıldığında hem etik kuralların yazılı olmaması, hem de yaptırım uygulama gücünün bulunmaması yönünden farklılık göstermektedir. Etik;“*insanların kurduğu bireysel ve toplumsal ilişkilerin temelini oluşturan değerleri, kuralları doğru-yanlış, ya da iyi-kötü gibi ahlaksal açıdan*

araştıran bir felsefe disiplini”(Şimşek ve Diğerleri, 2003: 395) olarak tanımlanmakta ve kabul görmektedir.

Bu durumda ahlak kavramının açıklanması, böylece etik kavramının oturduğu zeminin sağlamlaştırılması, etik ve ahlak kavramlarının aralarındaki ilişkinin sınırlarının çizilmesi gerekmektedir. Buradan hareketle ahlak;“bireyin doğru ya da yanlış davranışlar arasında bir ayırım yapması ya da yapabilme becerisine sahip olması”şeklinde tanımlanmakta, kişinin, toplum tarafından iyi veya doğru gördüğü standart davranış kalıplarına göre davranış sergilemesi de, ahlaki davranış şeklinde betimlenmektedir. Ahlak kavramının ve ahlaki davranışın tanımının çizdiği doğrultuda etik; bireye neyi yapması neyi yapmaması gerektiğini öneren, ödev, erdem, ilke, toplum çıkarları şeklinde sıralanan, değerler bütünü olarak ortaya çıkmaktadır. Etik davranışın çerçevesi de böylece çizilmiş olmaktadır(Özdemir, 2008:182). Sayılan bu dört değer bütünü, temelde sorumluluk duygusunu etik kavramına yüklemektedir. Sosyal sorumluluk adı verilen bu yükümlülükler dizisi, çoğunlukla kaçınılmaz niteliktedir. Toplumsal değişimle birlikte, sosyal sorumluluk algısı ve dolayısıyla etik kavramına yüklenen sorumluluklarda da değişiklikler ortaya çıkabilmekte, etik kavramı dinamik bir yapı sergilemektedir (Keleş veHamamcı, 2002: 235; Özel, 2000: 8).

Literatür taramasında etik kavramının ilk ne zaman ortaya çıktığı tam olarak belirlenemese de, gerek dinler tarihi, gerek felsefe tarihi, gerekse antropolojik ve arkeolojik bulgular, etik kavramının çok eskilere dayandığının işaretini vermektedir. Aslında bütün dinler, insanın nasıl davranması gerektiğini öğretmeyi amaçlayan, birer etik sistem olarak karşımızda durmaktadır. Temelini dinlerden alan dinsel etiği bir kenara bırakırsak, etik genel olarak; İlkçağ, Ortaçağ ve Modern Etik Teorileri şeklinde üç gruba ayrılmaktadır. Her ne kadar zaman içinde toplumsal farklılıklar iktisadi, siyasi, toplumsal hareketlerin ortaya çıkardığı etki doğrultusunda değişiklik ortaya koyan bir süreç olsa da, etik tarihi sürecinin felsefi anlamda Antikçağ içinde de, ele alındığı görülmektedir. (Tunalılar, 2010:6).

İlkçağ etiği;kaynağını akıldan alan bireyin amacının,hem iyi, hem de erdemli bir yaşam olduğu varsayımına dayanan teleolojik yapıda bir çizgide yer almaktadır. Bu anlayışta ahlak, doğuştan kazanılmış bir özellik değildir ve insanın yaşadığı toplumla harmanlanması sonucu ortaya çıkmış, herhangi bir ölçütü bulunmayan bir değer olarak

kabul etmektedir. İlk etik teorisi olarak görülebilecek bu yaklaşımı, Sokrates ve onun mutluluk etiği kuramını geliştirdiği süreç takip etmektedir. Sokrates ortaya koyduğu felsefeye göre, insan ve insan ilişkileri merkezdedir, insanın ahlaki boyutu da ön plandadır. Bu anlamda Yunan felsefesi Sokrates'in "etik" teorisini ortaya çıkaran ve kuran kişi olarak görmektedir. Yunan felsefesinde Sokrat'ı, aldırılmazlık etiğinin savunucusu Diogenes, kendini gerçekleştirme teorisinin savunucuları Eflatun (Plato) ve Aristoteles izlemiştir (Aktaş, 2014: 24-25).

Ortaçağ'da, temeli teolojik olmayan görüşler tamamen terk edilerek, var olan anlayışlarda köklü değişiklikler yaşanmış, din ve din adamları her alanda kendini göstermiştir. İnsan davranış ve eylemlerinin sadece Tanrı'nın emirlerine uygun olup olmamasına göre değerlendirilmesi gerektiği görüşünün hâkim olması, dönem insanının eksiklik, başarısızlık, günahkârlık kavramlarını sürekli olarak duyumsayarak yaşamasına neden olmuştur (Ocak, 2011: 98).

Ortaçağa damgasını vuran din ve inanç etrafından toplanan felsefi görüş, modern çağa adım atılmasıyla yaşanan süreçte yerini, var olana başkaldırıya bırakmıştır. Yeniçağla ortaya çıkan ve hem etki hem de süre bakımından etkin olan yaklaşım "tüm insani faaliyetlerin temeline faydayı koyan ve insanı faaliyette bulunmaya yönelten temel güdünün fayda olduğunu" müdafaa eden bir yaklaşımla açıklanan "faydacılık" etiğidir. Bu felsefeyi etkili kılan etkenlerden en önemlisi ise; anamalcılığın bütün ekonomik sistemi kapsayacak şekilde güçlenmesidir. Faydacılık temeline dayanan felsefe; herhangi bir fiilin, sağladığı faydanın büyüklüğüne ve verdiği zararın küçüklüğüne bakarak, o fiilin etik olup olmadığına kanaat getirmektedir. Faydayı gözeten yararçı etiğin felsefi yaklaşımı; fiil-fayda ile kural-fayda şeklinde iki grupta ele alınmaktadır. Fiil-fayda; yapılan bir davranışın ürettiği faydanın nasıl arttırılacağı belirlenerek, otorite konumundakiler tarafından en yüksek fayda sağlayacak davranışın seçenekler arasından seçilmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır. Kural-fayda ise; var olan kurallar doğrultusunda söz konusu davranışın değerlendirilmesine dayanmakta, ortaya konulmuş olan kuralın etik bakımdan önemi üzerinde durmaktadır. (Kurtoğlu, 2008: 80).

Çağdaş felsefe açısından etik; ilim temeline dayalı bir yaşam anlayışıyla çağdaş bireyin temaslarını organize etme aracı olması gerektiği yönündeki düşünce, hâkim

düşünce olarak ortaya çıkmaktadır. Hobbes, Moupertius, Voltaire ve Rousseau etik konusunu ele alan çalışmalarda bulunmuşlar, ama bu çalışmalar arasında en önemlisi ve öne çıkanı, Kant tarafından ortaya konan “ödev etiği” kuramı olmuştur. Bu kuramı, “özgürlük etiği” olarak adlandırılan yaklaşım izler ve yaklaşıma göre; bireyin özgür ve etki altında kalmadan davranış sergilemesi, davranışın etik olup olmadığını belirlemenin yolu olarak gösterilir (Tunalılar, 2010: 9-10).

Çağdaş dünyada faaliyet alanları genişleyip, gelişerek artış göstermiş, bunu ulus boyutunu aşan sözleşmelerin artışı izlemiştir. Söz konusu gelişme ve genişlemeler, faaliyet gösterilen mesleklerdeki çalışanların belli değerler etrafında birleşmeleri gerekliliğini doğurmuştur. Bu gereklilik nedeniyle de, faaliyet gösterilen meslek yapısına göre belirlenen etik değerler, mesleği icra eden bireylerde aranır hale gelmiştir (Göçmen, 2014: 77). Bunun nedeni olarak günümüzde, faaliyet gösterilen kimi meslek gruplarında etikproblemlerin artması veya artış gösteren bu problemlerin farkındalığının artmasıdır. Özellikle 21. Yüzyıla ulaşmaya çeyrek asır süre kalmışken “etik” kelimesi çok sık kullanılmaya, dolayısıyla da işitilir hale gelmiştir. Tıp etiği, çevre etiği, işletme etiği, siyaset etiği, yönetim etiği, kamu etiği bugün en çok karşılaşılan meslek etikleri arasında sayılabilir (Duyar, 2003: 4-7; Tutum, 1997: 31; Tortop, 1999: 245). Yönetim etiği kavramının içeriği bu çalışmada ele alınacak olan denetim kavramını da içermektedir. Denetim etiği olarak gerekliliğine de vurgu yapar niteliktedir.

2.1.3. Denetim ve Etik Kavramı Arasındaki İlişki

Muhasebenin ve denetimin işlevleri arasında belirgin şekilde öne çıkan işlevi; alakalı bireylere gerçek ve güvenilirliği olan bilgileri takdim etmektir. Takdim edilen mali içerikli bilgilerin gerçek ve güvenilirliği olan bilgiler olmaması durumunda, verilen bilgiye dayanarak aldıkları kararlarda hata yapacaklardır. Bu durum sistem olarak muhasebenin işlevini yerine getirememesi ve gerekli yararın sağlanamaması anlamına gelir. Bu bağlamda muhasebe mesleğinde etik; mesleği icra edenlerin yasalara ve toplum tarafından benimsenen değerlerle örtüşen, güvenilirliği olan bilgilerin ilgililerine takdim edilmesidir (Baş ve Özocak, 2001; 195-196). Gerçek ve güvenilirlik özelliği taşıyan bilgilerin takdimini sağlamanın yolu, mesleği icra eden kişilerin etik konusundaki yaklaşımı olacaktır. Bilgi kullanıcılarına iletilen bilginin niteliği,

muhasebe mesleğini icra eden kişinin etik davranıp davranmadığına bağlıdır ve bilgi kullanıcılarını doğrudan etkilemektedir.

Bir işletmenin ekonomik faaliyetleri; ortaklarını, çalışanlarını, yatırımcılarını ve kamuyu ilgilendirmektedir. Bu nedenle de yayınlanan finansal tabloların güvenilirliği çok önemli olmakta, denetime ve denetçiye bu noktada önemli görevler düşmektedir. Denetim işiyle amaçlanan, mali tablolarda yer alan bilgilerden, işletme çevresinde yer alan gruplara mali tabloların gerçeği yansıtıp yansıtmadığı konusunda bilgi vermektir. Denetim işini gerçekleştiren kişi olarak denetçi, önemli bir rol üstlenmekte, bu nedenle de etik kurallara özen göstermesi, hatta itina ile uygulaması gerekliliği, sorumlulukları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Etik kavramının temelinde yer alan sorumluluk duygusu, geçmişten çok geleceğe odaklanır ve geleceğe yönelik alınması gereken önlemler üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda bütün mesleklerde olduğu gibi denetim mesleğinde de, etik kuralların gerekliliği ve uygulanması zorunluluğu doğmaktadır. İşte bu zorunluluklar silsilesi nedeniyle hem dünya üzerindeki ülkelerde, hem ülkemizde etik ilkeler şekillenmiş ve belirli kurallar-ilkeler haline getirilmiştir (Çiftçi, 2014: 82).

Denetim kavramının gerekleri düşünüldüğünde, etik kavramıyla ilişkisinde en önemli özellik; kamu yararının gözetilmesi gerekliliği olarak karşımıza çıkmakta, bu durum da denetim işini yapanların tek amacının müşteri memnuniyeti olmaması gerektiği sonucu doğurmaktadır (Dişisağlam, 2014: 89).

Denetim mesleğini icra eden kişi; devlet, toplum, meslek kuruluşları, müşteriler şeklinde sıralanabilecek yelpaze olarak oldukça büyük bir kesime karşı sorumluluk taşıyan kişi olarak, edinmiş olduğu bilgi ve deneyimi doğrultusunda, kendisinden hizmet bekleyenlere kanunların ve meslek kuruluşlarının belirlediği çerçevede hizmet sunarak, kendisine düşen sorumluluğu yerine getirmekle yükümlü bulunmaktadır. Zaman zaman görev ve sorumluluk sınırları içinde çelişki yaşadığı durumlarda, bu çelişkileri gidermek için, etik ilke ve davranış kuralları rehberliğinde hareket etmesi gerekmektedir. (Uyar, 2005).

2.1.4. Muhasebe Denetiminde Etik İlkeler ve Davranış

Kuralları

Muhasebe ve denetim etiğiyle ilgili düzenlemeler hem ulusal hem de uluslararası ölçekli meslek örgütleri tarafından gerçekleştirilmekte, uyulması gereken ilke ve davranış kuralları da, bu meslek örgütlerinin belirlediği ilkeler çerçevesinde şekillenerek ortaya konulmaktadır. Muhasebe denetimi işini yapanların sayısal büyüklüklerinin artış göstermesi, pazarın sergilediği hareketli ve kararsız yapısı, müşteri profilinin ve beklentilerinin değişmesi, rekabet ederek üstünlük sağlama, belli bir büyüklüğe ulaşma ve kazanılan meblağı arttırmak için gerekli müşteri büyüklüğüne sahip olma amaçları, denetçilerin etik kuralları yumuşatarak yorumlaması riskini beraberinde getirmektedir. Söz konusu riski bertaraf ederek, denetim mesleğinin prestijini koruyarak, meslek onuruna yakışır şekilde davranmak için de, etik değerlere gereken önemin verilmesi gerekmektedir. Buradan hareketle Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB), Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC)'nın dünya genelinde onaylanan etik kuralları temelinde, ilk kez mesleki etik kurallarını yayınladığında tarih 18 Ekim 2001'i göstermektedir. Mesleğe yönelik etik kuralların kullanım alanı sadece muhasebe bilgileri hazırlanırken değil, üretilen bilginin denetiminde de dikkate alınmalıdır (Nalbantoğlu, 2003: 8).

TÜRMOB yayınladığı yönetmelikle etik kuralların oluşturulmasına öncülük etmiş ve yönetmelikte meslek mensuplarının uyması gereken etik kuralları şu şekilde sıralamıştır: (TÜRMOB, 2001)

- Sorumluluk alma (Madde 5)
- Dürüstlük, Güvenirlilik ve Tarafsızlık (Madde 7)
- Mesleki Özen ve Titizlik (Madde 8)
- Bağımsızlık (Madde 9)
- Sır Saklama (Madde 10)
- Öngörü Yasağı (Madde 13)
- Haksız rekabet yasağı (Madde 14)

Zaman içinde yaşanan gelişmeler bu standartların etik ilkeler olarak yenilenip güncellenmesi gerekliliğini ortaya koymuş ve 19 Ekim 2007 tarihinde 26675 sayılı numaralı Resmi Gazete'de Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği tarafından yeni bir yönetmelik yayınlamıştır. "Serbest

Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkında Yönetmelik” sayesinde meslekle ilgili etik kurallar uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmiş, çağdaş düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (Demir, 2015: 348).

Yönetmeliğin birinci maddesi, yönetmeliğin amacını şu şekilde açıklamaktadır:

“Tüm üyeleri en üst derecede mesleki bilgiye sahip, sosyal sorumluluk bilinci olan, etik değerlere bağlı, rekabet anlayışı daha kaliteli hizmet sunumu biçiminde oluşmuş, güvenilir ve saygın bir meslek mensupları kitlesi oluşturmak hedefine ulaşmak için muhasebe meslek mensuplarının meslekî ilişkilerinde uymaları gereken asgari etik ilkeleri belirlemektir” (TÜRMOB, 2007: Madde 1).

Birinci maddede amacı bu şekilde belirtilen yönetmeliğin ikinci maddesi, yönetmeliğin kapsamıyla ilgilidir ve uygulanacak çerçeveyi belirlemektedir. Yönetmelik kapsamına, belirli bir mesleki unvanı taşıyan tüm bireyler -bağımlı ya da bağımsız çalışmalarına bakılmaksızın- girmektedir. Hatta meslek mensuplarının mesleki bağlamda kurdukları şirketlerin etkinlikleri de yönetmeliğin kapsamı dâhilindedir (TÜRMOB, 2007: Madde 2).

Amacı ve kapsamı yukarıda belirtilen yönetmeliğin Ek-1 bölümü Serbest Muhasebeciler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler başlığını taşımaktadır. Burada etik ilkeler sıralanmadan önce, “meslek mensubunun belirleyici özelliğini kamu yararına uygun hareket etmeyi, meslek mensubunun sorumluluğu olarak ortaya koyarak, meslek mensubunun yönetmelikte belirtilen etik ilkelere uyması gerekliliği” (TÜRMOB, 2007, EK-1: Giriş Bölümü)’nin özellikle altı çizilmiştir. Ayrıca yönetmeliğin Ek-1 bölümünün genel bir tanıtımı burada yer almaktadır.

Yönetmelikte tüm meslek mensuplarının uymak zorunda oldukları temel etik ilkeler, yönetmeliğe bağlı Ek-1’in Birinci Kısımında şu şekilde sıralanmaktadır (TÜRMOB, 2007, EK-1: Madde 1):

- Dürüstlük
- Tarafsızlık
- Mesleki Yeterlilik ve Özen
- Gizlilik
- Mesleki Davranış

Tüm meslek mensuplarının uyması gereken temel etik ilkeler bu şekilde sıralandıktan sonra, ilkelerin uygulanması için gerekli olan kavramsal çerçeve (TÜRMOB, 2007, EK-1: Madde 2) çizilmektedir. EK-1 Madde 3'te etik ilkelere yönelik olabilecek tehditler; "kişisel çıkar, yeniden değerlendirme, taraf tutma, yakınlık ve yıldırma amaçlı tehditler" şeklinde sıralanarak tanımlanmaktadır. Madde 4'te tehditlere karşı alınabilecek önlemler ve Madde 5'te de etik çatışmanın çözümlenmesinde izlenecek yol açıklanmaktadır. Yönetmelik bu anlamda, sadece ilkelerin sıralanmasından öte, meslek mensuplarının temel ilkelere uyum ile ilgili tehditleri hem belirlemesi, hem tehditleri ortadan kaldırması ya da bu tehditlerin kabul edilebilir bir seviyeye çekilmesi konusunda yol gösterici bir rehber niteliği taşımaktadır.

Yönetmelik EK-1'de Birinci Kısım, mesleği icra eden bütün çalışanların tabi olduğu etik ilkeleri belirlese de, yönetmeliğin İkinci Kısım, Bağımsız Çalışan Meslek Mensuplarının Uyması Gereken Etik İlkeler adını taşımaktadır. Burada bağımsız olarak mesleğini icra eden tüm çalışanların, belirlenen etik ilkeleri uygulaması sırasında karşılaşılabileceği tehditler örneklerle açıklandıktan sonra, etik ilkeler şu başlıklar altında sıralanmaktadır (TÜRMOB, 2007, EK 1: İkinci Kısım):

- Müşteri Kabulü (Madde 33),
- Sözleşme Kabulü (Madde 34),
- Çıkar Çatışmaları (Madde 36-37-38),
- İkincil Görüşler (Madde 39),
- Ücretler ve Diğer Gelirler (Madde 40-41-42-43),
- Mesleki Hizmetlerin Pazarlanması (Madde 44-45),
- Hediyeler ve Ağırlamalar (Madde 46),
- Müşteri Varlıklarının Muhafazası (Madde 47),
- Tüm Hizmetlerde Tarafsızlık (Madde 48-49-50),
- Güvence Sağlama Amaçlı Sözleşmeler; Bağımsızlık ve Sözleşme Dönemi (Madde 51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61).

İlgili yönetmeliğin EK-1'in içinde Üçüncü Kısım, bağımlı çalışan meslek mensupları için etik kurallar adını taşımakta, altı bölüm halinde bu kurallar (TÜRMOB, 2007, EK 1: Üçüncü Kısım);

- Giriş, Tehdit ve Önlemler (Madde 62-63-64-65-66-67-68-69),
- Potansiyel Çıkarlar (Madde 70-71-72),
- Bilginin Hazırlanması ve Raporlanması (Madde 73-74),
- Yeterli Uzmanlık Bilgisi ile Hareket Etme (Madde 75-76-77-78),

- Finansal Çıkarlar (Madde 79-80-81-82),
- Teşvikler (Madde 83-84-85-86-87-88) şeklinde sıralanmaktadır.

Günümüzde etik ilkelere uyulması gerekliliğinin her geçen gün kendini fazlasıyla hissettirmesi nedeniyle TÜRMOB, 27 Mart 2014 tarihli 28954 sayılı Resmi Gazete 'de yeni bir tebliğ yayınlayarak, muhasebe meslek mensuplarının etik eğitimi için, gerekli çalışmayı başlatmıştır. Tebliğin birinci maddesinde amacı şu şekilde belirtilmektedir:

“Etik öğrenme yönünde isteklilik yaratarak, etik eğitimi ve etik davranış gelişimini sağlamak üzere, muhasebe meslek mensupları ile bunların bağlı oldukları meslek odası arasında yapılacak etik sözleşmenin ve sözleşme yapılması öncesinde meslek mensubunun tabi olacağı etik eğitiminin usul ve esaslarını belirlemektir” (TÜRMOB, 2014: Madde 1).

Tebliğin birinci ve ikinci bölümleri eğitimi tam anlamıyla betimlemekte, hem teorik, hem de pratik eğitim süreçlerini içermekte ve TÜRMOB Etik Eğitim Uygulaması olarak adlandırılmaktadır. Gerekli eğitimi alan meslek mensupları, eğitimlerini başarıyla tamamladıktan sonra, meslek etiği sözleşmesi ve taahhütnamesi imzalaması hükme bağlanmıştır. Ayrıca bunları imzalayan meslek mensuplarının internet aracılığıyla ilan edilmesi yanında, hangi durumlarda bu sözleşmenin feshedileceği de tebliğde ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır (TÜRMOB, 2014).

TÜRMOB tarafından gerçekleştirilen çabalar yanında denetim mesleğiyle ilgili olarak Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu da, etik konusunda çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalar ışığında bağımsız denetçiler için etik kuralların yer aldığı bir tebliğ, 2015 yılının 21 Mayıs'ında 29362 Sayı numaralı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Bu tebliğin ekinde yer alan detaylı bölüm iki kısma ayrılmış ve KISIM A şeklinde ayrılan Bölümde Etik Kuralların Genel Uygulaması başlığı altında etik ilkeler (Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, 2015);

- Dürüstlük
- Tarafsızlık
- Mesleki Yeterlilik ve Özen
- Sır Saklama
- Mesleğe Uygun Davranış şeklinde sıralanmaktadır.

Bağımsız Denetçiler adı verilen KISIM B ise, daha çok uygulamanın nasıl olacağı yönünde bilgi vermeye yöneliktir ve giriş bölümüyle birlikte;

- Denetçinin Görevlendirilmesi,

- Çıkar Çatışmaları,
- İkincil Görüşler,
- Ücret ve Diğer Menfaatler,
- Mesleki Hizmetlerin Pazarlanması,
- Hediyeler ve Ağırlandırma,
- Emanet Olarak Tutulan Müşteri Varlıkları,
- Tarafsızlık-Tüm Hizmetler
- Bağımsızlık-Denetim ve Sınırlı Denetim,
- Bağımsızlık-Diğer Güvence Denetimleri şeklinde sıralanan on bir alt başlıktan oluşmaktadır (Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, 2015).

2.2. MUHASEBE DENETİMİ ve TÜRLEİ

2.2.1. Muhasebe Denetimi ve Önemi

Muhasebe denetimi, karşılaştırmayı temel alan bir süreç olduğu için, belirlenmiş ölçütlere ihtiyaç duyulur, belirlenen ölçütlere; Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri adı verilmektedir. Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri doğrultusunda, etik ilkeler ışığında muhasebe denetimi gerçekleştirilir. (Güçenme,2004:1) Muhasebe denetiminde amaçlanan, oluşturulmuş mali tabloların Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine uygunluğunun incelenmesidir. Diğer bir deyişle, mali tabloların muhasebe ilkeleri ile paralelliği belirlenerek, deliller toplanır. İşletmeye ait bütün defter ve evraklar incelenerek, yapılan değerlendirme olumlu, şartlı veya olumsuz olabilir. Değerlendirme sonucu ne olursa olsun, incelenen işletme yetkililerine sunulur (Kiracı ve Diğerleri,2013: 25). Denetim işi sayesinde kurum ve şirketlerin, gerçekleştirdikleri işlemlerin hukuka uygunluğu yanında, kamuya karşı hem görevlerini hem de sorumluluklarını yerine getirip getirmediği de denetlenmektedir. (Muhasebe Dersleri, 2014)

Denetimin sadece yapılması yeterli değildir, denetim yapıldıktan sonra sonucunun işletme çevresinde yer alan grupların bilgisine sunulması gerekmektedir. İşletme çevresinde yer alan gruplar, kimi zaman pay sahipleri ya da ortakları, kimi zaman da işletme hakkında bilgi sahibi olmak isteyen üçüncü kişilerden oluşan bu gruplara bilgi

ve belgelerin sunulması bir zorunluluk olarak belirlemektedir. İşletme çevresinde yer alan gruplar arasında devlet te yer almakta, ilgisi ise vergiler nedeniyle oluşmaktadır. Devlet katma değer vergisi, kurumlar vergisi gibi vergi ile ilgili düzenlemeler nedeniyle bu bilgi ve belgeleri isterken, şahıslar daha çok kar ve temettü amacıyla denetim sonucu ortaya çıkan bilgi ve belgelere ihtiyaç duymaktadır. İşte bu nedenler denetim faaliyeti sonucu oluşan bilgi ve belgeler önem kazanmakta, belirli periyotlarla denetimin yapılarak sunulması gerekli olmaktadır. (Bozkurt,2000: 24).

Muhasebe denetiminde bilgi ve belgelerin kontrol edilip uygunluğunun denetlenmesi kadar, denetim işinin bağımsızlık ve tarafsızlık ilkesi doğrultusunda gerçekleştirebilecek çalışanın varlığı önem kazanmaktadır. İç denetim, etik kurallar doğrultusunda yapılsa da, işletme için, çıkar ilişkisi olmayan, işletme çalışanı olmayan bağımsız bir denetime ortam ve zemin hazırlamak faydalı olacaktır. Çünkü bağımsız olmayan, taraflı ve çıkar ilişkisi içindeki kişiler tarafından yapılan denetimler, yanıltıcı olacak ve güvenilirlik özelliğinden uzaklaşma riskini her zaman içinde barındıracaktır. Sayılan tüm bu olumsuzluklar işletmenin saygınlık kaybı yanında, güvenilirliğini zedeleyerek olumsuz imaj yaratabilecektir (Bozkurt,2000: 27).

2.2.2. Muhasebe Denetim Türleri

Muhasebe denetimi, değişik şekillerde sınıflandırılabilir. Burada esas alınacak sınıflandırmada ise denetim; amaç ve konuları yönünden denetim türleri, kapsamı yönünden denetim türleri ile statüsüne göre denetim türleri şeklinde üç ana başlık altında ele alınacaktır.

2.2.2.1. Amaç ve Konuları Yönünden Denetim Türleri

Amaçları ve konuları yönünden denetim türleri; finansal denetim, uygunluk denetimi, iç denetim ve performans denetimi şeklinde alt başlıklara ayrılmaktadır.

2.2.2.1.1. Finansal denetim

Finansal tablolar denetimi, finansal tabloların, şirketin finansal olarak ne durumda olduğunu ve gerçekleştirdiği faaliyetlerin ortaya çıkardığı sonuçları gerçekçi bir şekilde, Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri ile kanunlara bağlı olarak oluşturulup

oluşturulmadığı hususunda değerlendirme oluşturma çalışmasıdır. Başka bir ifadeyle finansal tablo denetiminde amaçlanan; bir şirketin finansal tablolarının, vergi yasaları ve tabi olduğu diğer yasal mevzuata, Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri ve standartlara uygun olarak, hazırlanıp hazırlanmadığını, hazırlanmışsa işletmenin var olan gerçek durumunu yansıtıp yansıtmadığını belirleyerek, finansal tabloların güvenilirliğini sağlamaktır (Sağlam ve Yolcu, 2014: 65).

Ancak bunun yanı sıra;

- *“Finansal tabloların tutarlılık ve tam açıklama kavramlarına uygun olarak düzenlenmesini sağlamak,*
- *Finansal tabloların güvenilirliğini artırmak,*
- *Hata ve hileleri ortaya çıkarmak,*
- *Hata ve hileleri önlemek,*
- *Finansal tabloların karşılaştırılabilirliğini sağlamak,gibi konularda denetim hizmetinin amaçları arasındadır”*(Muhasebe Dersleri, 2014).

Pek çok amaçla gerçekleştirilen finansal tabloların denetlenmesi; bağımsız denetçiler ile kamu denetçileri tarafından yapılır. Yapılan denetimlere örnek olarak;

- Maliye Bakanlığı denetçileri tarafından yapılan Gelir Vergisi denetimi,
- Bankalar Yeminli Murakıpları tarafından bankaların denetimi,
- Sermaye Piyasası Kurulu tarafından halka açık şirketlerin denetimi verilebilir (Muhasebe ve Hukuk Portalı, 2014).

2.2.2.1.2. Uygunluk denetimi

Uygunluk denetimi, herhangi bir şirketin etkinlikleri ile finansal eylemlerinin, gerek işletme yönetiminin gerekse kanunlarla yetkili kılınmış denetçiler tarafından, kanun, yönetmelik ya da tebliğler yoluyla belirlenen usuller doğrultusunda yapılıp yapılmadığının inceleme sonunda ortaya konmasıdır. Diğer bir ifadeyle uygunluk denetimiyle amaçlanan; belirli bir kişi veya kuruluşun, işletme yönetimi veya düzenleyici kuruluş gibi bir otorite tarafından belirlenen kurallara ve prosedürlere uygun bir şekilde hareket edip etmediğini belirlemektir (Toroslu, 2012: 67; Güredin, 2000: 14).

Finansal tabloların denetlenmesinde de dikkate alınan bir husus olarak uygunluk denetiminde ilgili taraf işletme yöneticileridir ve uygunluk denetimi genellikle, iç denetçiler, kamu denetçileri tarafından gerçekleştirilse de, denetimin amacına göre, denetimin kimin yapacağı farklılık gösterebilmektedir. Uygunluk denetimine örnek olarak, banka müfettişlerinin yaptığı denetimler verilebilir (Çaldağ, 2007: 39). Ayrıca;

Sayıştay'ın kamuda yaptığı denetimler, SSK müfettişlerinin ücret çizelgesi denetimleri de uygunluk denetimine verilebilecek örnekler arasındadır (Muhasebe ve Hukuk Portalı, 2014).

2.2.2.1.3. İç denetim

İşletmenin ortaya koyduğu etkinliklerini inceleyerek bir değerlendirme yapmak için, işletmenin kendi içinde meydana getirilen bağımsız değerlendirme işlevini yerine getiren, iç denetimdir. İç denetimin işleyişinde öncelikle işletmedeki çalışanların yerine getirmekle yükümlü oldukları görevlerini etkin bir şekilde yapabilmelerini sağlamak için, çalışmalar yapılır. Bunu sağlamanın yolu da, inceleme ve değerlendirme sonucunda ulaşılan bilgilerin, tespit ve önerilerin çalışanlara sunulmasıdır. Böylece fazla bir mali yük altına girmeden etkinliklerin kontrolü ve etkinliği denetlenmiş olmaktadır (Doyrangöl, 2007: 304).

İşletmenin gerçekleştirdiği etkinliklerin ve bu etkinlikleri hayata geçiren çalışanların yaptıkları işlemlerin etkinlik ve verimliliği açısından, işletmenin bütün organizasyon yapısındaki denetiminin yapılarak, tepe yöneticiye aktarılması eylemi, iç denetim olarak betimlenir (Tuan ve Sağlar, 2004: 2). Hem parasal hem de parasal nitelik taşımayan etkinliklerin değerlendirmesinin yapıldığı iç denetimin amacı; hem etkinlikler hem de varlıklarla ilgilenmektir. İşletme varlıklarının her türlü zararlara karşı korunup korunmadığı, faaliyetlerin önceden saptanmış politikalara uygun olarak yürütülüp, yürütülmediği araştırılır ve değerlendirilir. Çok yönlü bir denetim türü olması nedeniyle iç denetleme, işletme içindeki denetimlerin etkililiğini ölçerek, denetimleri değerlendirmeyi amaçlayan tepe yönetimin elindeki stratejik bir araç durumundadır (Güredin, 2000:15-16).

2.2.2.1.4. Performans denetimi

Herhangi bir işletmenin bütün fonksiyonlarını ve bu fonksiyonlardaki başarımlarını kapsayan bağımsız inceleme türü, performans denetimidir. İşletmenin faaliyetlerinin bir bölümü ya da tümü, belirlenmiş amaçlar doğrultusunda sistemli bir şekilde incelenir. Burada denetçinin ulaşmak istediği amaç; yasalar ve oluşturulmuş kurallar açısından, finansal raporların güvenilir olup olmadığını değerlendirmenin yanında, çalışmaların verimlilik ve etkinliğini sağlamada iç kontrolün yetkinliğini değerlendirmektir (Uzay, 2007: 2).

Başka bir ifadeyle faaliyet denetimi; işletmenin nasıl bir organizasyon yapısına sahip olduğunu, iş akışlarını, işletme yönetiminin performansını ve verimliliğini saptamayı amaçlayan geniş kapsamlı bir inceleme faaliyeti olarak düşünülebilir. Denetimin kapsamı; işletmenin tamamı olabileceği gibi, bir bölümü, bir şubesi ya da üretim pazarlama gibi bir bölümü de olabilir. Verimlilik standartları esas alınarak, faaliyet sonuçları karşılaştırılır. Bu denetim sonunda denetimi yapan, faaliyetlerde etkinlik ve verimliliğin artırılmasına yönelik tavsiyelerde bulunur. Faaliyet denetimini yapmak, özel sektörde iç denetçilerin, kamuya ait kuruluşlarda da kamu denetim elemanlarının işidir (Muhasebe ve Hukuk Portalı, 2014).

2.2.2.2. Kapsam Yönünden Denetim Türleri

Kapsam yönünden denetim türleri; zorunlu denetim, ihtiyari denetim, yılsonu denetimi, özel denetim ve sınırlı denetim şeklinde beş alt başlığa ayrılmaktadır.

2.2.2.2.1. Zorunlu denetim

Yasal düzenlemeler ve mevzuat hükümleri uyarınca mutlak olarak yapılması gereken denetim türü olan zorunlu denetim, yapılmaması durumunda çeşitli yaptırımlar söz konusu olmaktadır (Çaldağ, 2007: 40). Zorunlu denetim çalışmalarını yürütecek denetçilerin taşımaları gereken nitelikler, yapılacak denetimin kapsamı, hangi amaç ile yapılacağı, denetim çalışmalarında uyulması gereken usul ve esaslar, yönetmeliklerde ve tebliğlerde yapılan açıklamalar yardımıyla tayin edilir. Zorunlu denetime tabi olanları; özel sektör kuruluşlar, bankalar ve sigorta şirketleri şeklinde sıralamak mümkündür (Haftacı, 2013: 8).

2.2.2.2.2. İhtiyari denetim

Herhangi bir yasal zorunluluk olmadan, işletmelerin kendi ihtiyaçlarına göre, kendi istekleriyle yaptırdıkları denetim türü, ihtiyari denetimdir. Bu tür denetimlerin çerçevesi, denetimi yaptıranlar tarafından belirlense bile, denetçi, müşteri işletmenin istekleri doğrultusunda denetim yapamaz (Toroslu, 2012: 70).

2.2.2.2.3. Yılsonu Denetimi

- Hisselerinin tamamı ya da bir kısmı halka arz edilmiş şirketlerin,
- Sermaye Piyasası Kurulu'nun gözetimindeki diğer şirketlerin,

- Faizle para alıp veren ve ekonomik etkinliklerde bulunan kurumlar (finans kurumlarının)
- Sigorta şirketlerine ait yılsonu finansal tablolarının genel kabul görmüş denetim standartlarına uygun şekilde denetlenmesi, yılsonu denetimi ya da sürekli denetim şeklinde adlandırılmaktadır (Muhasebe ve Hukuk Portalı, 2014).

Yılsonu denetiminin ayırt edici özellikleri; denetimin eksiksiz olması, yani denetim işini yapan kişinin mali yılsonundan önce belirlenmesi nedeniyle delilleri toplama sıkıntısı yaşamaması, bağımsız denetim standartlarının eksiksiz tatbik edilebilme olanağının olması, bu bağlamda denetleme konusunda hem teknik, hem de zamansal olarak bir sınırlama olmamasıdır. Bütün bu özellikler nedeniyle bu denetimde verilen rapor, güvenilirlik ve doğruluk açısından epey üst bir seviyede olacaktır (SMMM Staj Başlama Sınavı Ders Notları, 2011).

2.2.2.2.4. Özel denetim

Özel denetim çalışması, faiz getirisi sağlayan menkul kıymetleri ihraç etmek için Sermaye Piyasası Kurulu'na başvuru yapacak anonim şirketlerle, hisse senetlerinin tamamı ya da bir kısmı halka satışa sunulan veya halka sunulmuş gibi işlem yapılan şirketlerin belli başlı durumlarda başvurduğu denetim türü, özel denetimdir. Özel denetime başvuru durumları;

- Tüzel kişiliğin son bulması halinde sahip olunan mal varlığının tasfiyesi
- Bir veya birden çok şirketin birleşmesi
- Şirketi aktif ve pasifleriyle bütün olarak devretmesi
- Şirketin mali durumunu düzelterip, etkinliğini arttırmak amacıyla bölünmesi
- Şirketin hisse senetlerini ilk olarak halka arz etmesi şeklinde sıralanabilir.

Özel denetimin gerekli olduğu durumlarda, özel izahname, sirküler ve gerekli belgeler düzenlenir. Düzenlenen belgelerle, denetlenen şirketin finansal durumunu daha net sergilemek için, minimum 3 dönemin finansal tabloları sunulur. Ancak menkul kıymetlerin çıkarılacağı tarih, dönem sonu değilse, belge düzenlenecek dönem sayısı 5 olacaktır. Özel denetimde incelenen dönemdeki rakamların güvenilirlik derecesi üst seviyelerde olacaktır. Ama daha önceki dönemlerde aynı durum söz konusu olmayacak ve ulaşılan rakamlar ya da bilgiler güvenilirlik açısından oldukça alt bir seviyede yer alacaktır. Özel denetimi gerçekleştiren denetçinin, bu durumu hazırladığı raporda açıklaması gerekmektedir (Muhasebe ve Hukuk Portalı, 2014).

2.2.2.2.5. Sınırlı denetim

Bazı şirketlerin ara mali tablolarının, yıllık denetimi yapan denetim şirketi tarafından ara dönemlerde denetlenmesi şeklinde yapılan denetime, sınırlı denetim adı verilmektedir. Bu denetime; bütün bankalar, özel finans kurumları ve sermaye piyasasında faal olan şirketler tabidir. Bu denetimin kapsamında bulunanlar; 3'ncü, 6'ncı ve 9'ncü ay sonlarında, finansal tablolarını hazırlayarak, BDDK'ya ve SPK'na göndermekle yükümlüdürler. Yıllık denetimle sınırlı denetimin birbirinden ayrıldığı nokta, denetleme sırasında delillerin toplanmasındaki sınırlılıktır. Söz konusu sınırlamalar, finansal tabloların güvenilirliği konusunda şüphe yarattığı için, denetimi gerçekleştiren denetçiler, yüzde yüz güvence vermekten uzak durmakta, böylece finansal tabloları yorumlayanların hataya düşmesini engelleme yönünde hareket etmektedirler (Muhasebe ve Hukuk Forumu, 2014).

2.2.2.3. Statüsüne Göre Denetim Türleri

Statüsüne göre denetim türleri; bağımsız denetim, iç denetim ve kamu denetimi şeklinde üç gruba ayrılmaktadır.

2.2.2.3.1. Bağımsız denetim (Dış denetim)

Bağımsız dış denetim; finansal tablolar, faaliyet ve uygunluk denetimlerinin, işletmenin talebi üzerine, bir denetim sözleşmesi kapsamında, serbest meslek faaliyetinde bulunan bir bağımsız denetçi ya da bir bağımsız denetim kuruluşu tarafından yapılmasıdır (Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 2004: 12).

Başka bir deyişle; finansal tabloların, raporlama standartları gereğince işletmenin mali durumu ile faaliyet sonuçlarını gerçeğe uygun, doğru ve dürüst bir biçimde gösterip göstermediğini, işletme ile uzaktan ya da yakından bağı olmayan, uzman meslek mensuplarınca yapılan denetim, bağımsız denetim ya da dış denetim şeklinde adlandırılmaktadır (Çürük, 2012:3).

Ülkemizde Sermaye Piyasası Kurulu düzenlemeleri ile halka açık şirketlerde uygulaması başlayan bağımsız denetim, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu düzenlemeleri, 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu ve 6012 sayılı Türk Ticaret Kanunu ile yaygınlık kazanmaktadır (Sağlam ve Yolcu, 2014:131).

2.2.2.3.2. İç denetim

İç denetim; işletme faaliyetlerini inceleyip değerlendirerek yönetime çeşitli raporlar, öneriler ve bilgiler sunan, işletme çalışanlarının görevlerini etkin bir şekilde yerine getirmelerini sağlamak amacıyla işletme içinde oluşturulan bağımsız bir birim tarafından gerçekleştirilen denetim çalışmalarıdır (Haftacı, 2013: 9).

İç denetim, ister mali nitelikte olsun, ister olmasın tüm işletme faaliyetlerinin incelendiği bir denetim türü olarak karşımıza çıkmakta, işletme varlıklarının korunması ve önceden belirlenmiş hedef - politikalara uygunluğun incelenmesinden oluşmaktadır. Aslında iç denetim, işletmede çalışanların gerçekleştireceği hata ve hilelerin önüne geçmek ya da tespit etmek için yapılan bir çalışma türüdür. (Gücenme, 2004: 2).

2.2.2.3.3. Kamu denetimi

Kamu denetimi; kamuya ait veya özel sektörde faaliyet gösteren kurumların yaptıkları işlemlerin, yasalara, yönetmeliklere, devletin ekonomi politikalarına uygunluğunun, devlete bağlı çalışan denetçiler tarafından araştırılması faaliyetidir. Bir başka deyişle kamu denetimi, görev, yetki ve sorumluluklarını kanunlardan alan ve kamu adına, kamusal ihtiyaçlara yanıt vermek üzere denetim yapan kişilerce gerçekleştirilen finansal tablo, uygunluk ve faaliyet denetimlerinin kamu denetçileri tarafından yapıldığı denetimlerdir. (Ataman, 2000: 11).

Türkiye’de kamu denetimi yapan kuruluşlardan en önemlilerini; Maliye Bakanlığı, Sayıştay, Devlet Denetleme Kurumu, SPK ve BDDK olarak sıralamak mümkündür (Bakır, 2003: 21). Kamu denetim kuruluşu olan bu kurumlar, işletme faaliyetlerinin mevzuata, kamu yararına uygunluk derecesini araştırıp, denetleyerek, denetledikleri kuruluşlarla ilgili olarak bağlı oldukları kamu birimlerine rapor vermektedirler (Haftacı, 2013: 10). Kamu denetçileri kamu kurumlarında faaliyet ve uygunluk denetimi yaparken, özel kuruluşlarda vergi denetimi yapmaktadır (Muhasebe ve Hukuk Portalı, 2014).

BÖLÜM 3. MUHASEBE DENETİMİNDE HATA ve HİLE AYRIMI

3.1. HATA KAVRAMI VE MUHASEBEDE HATA

Hata sözcüğü Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlükte (TDK Güncel Türkçe Sözlük, 2016); “yanlış, yanlışlık, yanlış- istemeyerek ve bilmeyerek yapılan yanlış, yanlışlık, yanlış- suç, günah, kusur” ifadeleriyle tanımlanmaktadır. Hukuki anlamda hata tanımını ise Andreas Von Tuhr (1983:280); “bir kimsenin dikkatsizlikle (diğer tarafın anlayabileceği bir manada) kendi iradesine uymayan bir beyanda bulunması” şeklinde yapmaktadır. Beyan ile irada arasında ortaya çıkan uyumsuzluk halinin nedenlerini de, iki şekilde açıklamayı tercih ettiği görülmektedir:

- “Beyanda bulunan kimsenin, yaptığı beyan gibi bir beyanda bulunmak (özellikle beyandaki tabirleri kullanmak açısından) istememesi, örneğin dalgınlık veya acele ile frank yerine mark denilmesi,
- Beyanda bulunan kimsenin, beyandaki deyim ve kelimeleri kullanmak istemesi (özellikle ticari örf ve gelenekle ilgili) ancak, deyim veya kısıtlamaları iyi bilmemesi nedeni ile bu deyim veya kısıtlamalara karşı tarafın vereceği anlamdan başka bir anlam vermiş olması, halleridir” (Von Tuhr, 1983: 280).

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda hata kavramını dar ve geniş anlamlarıyla yorumlayan Türk hukukçular; dar anlamda hatanın şuurlu bir şekilde yapılmayan yanlış ya da noksan bir dizayn olduğu, geniş anlamıyla hatanın da, dar anlamda hatayı kapsayan ve bilgisizliği de içeren bir olgu olduğu sonucuna varmışlardır. Bu noktadan hareketle hata, gerçeğin bilinmemesi ya da yeterli derecede bilinmemesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bilgi yoksunluğu ya da eksikliği olarak ifade edilen bu durum, ancak kişinin olay veya durum hakkında doğruluk ve gerçeklik konusunda şüphe duyması halinde, hatayı ortadan kaldırmakta, başka bir boyut kazandırmaktadır (Karahasan, 2003: 313).

“Muhasebe bilimi için hata; finansal tablolarda ve muhasebe kayıtlarında yapılan matematiksel yanlışlıklar veya muhasebe ilkelerinin uygulanmasında gözden kaçma ve gerçek verilerin kasıtlı olmayarak yanlış beyan edilmeleridir”(Çatıkkaş ve Çalış, 2007:188).

Muhasebeyi ilgilendiren işlemler, kayıtlar ve hesaplarda yapılmış olan yanlışlıklar, bu işlem, kayıt ve hesapları tutan kişinin unutkanlığı, dikkatsizliği ya da bilgisizliğinden kaynaklanıyorsa, herhangi bir kasıt unsuru yoksa bu durum, “hata” olarak nitelendirilmektedir (Kaval, 2005: 64). Bu bağlamda; muhasebe ilkelerini uygularken, değerlemeden, kayda almaya, sınıflandırmadan sunma ve açıklamaya kadar kapsamlı bir alanda yapılması ihtimali bulunan yanlışlıklar hata olarak kabul edilmektedir. Hatanın gerçekleşmesi için bir kişinin, hem iradesi oluşurken, hem de oluşan iradesini beyan ederken dikkatsizlik, tedbirsizlik gibi istem dışı nedenlerin bulunması ve herhangi bir dış etkinin etkisinde kalmadan, gerçek iradesine uygun olmayan beyanda bulunması gerekir. Böyle bir durumda hata kavramı karşımıza çıkmakta ve eylemsel olarak hata ortaya çıkmış olmaktadır(Ardıç ve Ersol, 2007:68-69).

Bilgisizlik ve tecrübesizlik, muhasebedeki hataların ortaya çıkmasının nedenlerinden biridir. Muhasebede gerekli olan işlemleri uygulayıp gerçek sonucu bulabilmek amacıyla çalışan personelin, gereken bütün yasaları, yönetmelikleri, tebliğleri, ilkeleri ve bilgileri bilmesi, eksiksiz bir şekilde uygulaması hem gereklilik, hem de zorunluluk olarak belirmektedir. Gerekli kanun, ilke, kavram ve bilgilerin bilmeyen ya da bildiği halde yanlış uygulayan personel, muhasebe anlamında işletmede düzensizliklere yol açmaktadır. Bu nedenle işletmelerde karşılaşılan muhasebe hatalarının önüne geçebilmenin yolu, öncelikle kaliteli, dürüst, bilgili ve iyi yetişmiş bir muhasebe personeliyle çalışmaktan geçmektedir. Böylece muhasebe kayıtlarındaki hataların önlenmesi yanında, işletme verimliliğini arttırıcı bir etki yaratması da mümkündür (Kirik, 2007:39).İşi savsaklamak ve gereken özenin gösterilmemesi nedeniyle ortaya çıkan hatalar, genelde özgür iradenin dışında gerçekleşen, muhasebedeki işlemlerin eksik ya da hiç kaydedilmesi sonucu oluşan, ihmal olarak adlandırılacak hatalardır. İhmal nedeniyle oluşan hatalar, zarar gören üçüncü şahısların hatırlatmaları sonucu ortaya çıkması sıklıkla rastlanılan bir durumdur. Örnek olarak; kredili alış veya satışlarda alacak miktarının azalması ya da borç miktarının arttırılması şeklinde işletme lehine yapılan hatalar verilebilir (Bayraklı ve Diğerleri; 2012: 40).

Muhasebe hataları çoğunlukla kontrol eksikliğinden kaynaklanmakta, hatanın kaynağında çoğunlukla kasıt ve kişisel çıkar bulunmamaktadır. Anormallikler çoğunlukla sistematik hatalardan kaynaklanmakta, geleneksel yöntemlerle tespiti yapılabilmektedir. Bu sebeple anormallikler ve hatalar çoğunlukla suiistimal olmamakta ve bünyesinde suçlu barındırmamaktadır. Bu tür hata ve anormalliklerin tespiti için istatistiksel örnekleme ile kontroller sağlanabilmekte ve hatalar tespit edilerek düzeltilebilmektedir (Taşkın, 2016:6).Hataların önlenmesi ve oluşan hataların düzeltilmesi konusunda esas sorumluluk işletme yönetimde olsa da, finansal tabloların denetçi görüşünü etkileme olasılığından dolayı denetçinin de, çalışma planını hataları ortaya çıkarmaya yönelik olarak yapması gerekmekte, denetçi de sorumluluk taşımaktadır (Çaldağ, 2007: 154).

3.1.1. Muhasebe Hatalarının Sınıflandırılması

Muhasebe hatalarının pek çok türü bulunsa da, genel olarak; *“hesaplama hataları, kayıt hataları, nakil hataları, unutmaya veya tekrar kaydetmeden doğan hatalar, muhasebe tekniğini bilmemekten doğan hatalar, değerlendirme hataları, sistem hataları, ilke hataları ve nitel hatalar şeklinde sınıflandırılmaktadır”* (Kaval, 2005: 65). Kimi kaynaklarda ise muhasebe hatalarının; önemli hatalar, önemsiz hatalar ve hatalar şeklinde sınıflandırıldığı da görülmektedir. *“Hataların rasyonel bir biçimde bölümlere ayrılması ve sıralanması oldukça güçtür”* (Dumanoğlu, 2005:350).

En yaygın kullanılan ve kabul gören muhasebe hataları sınıflandırması ise; matematik, kayıt, unutulma ve tekrarlanma, nakil, bilanço hataları ile telafi edici hatalar şeklindeki sınıflandırmadır (Özer, 1998: 628; Ulucan Özkul ve Almalı Özdemir, 2010:13).

3.1.1.1. Matematik Hataları

Muhasebe işlemlerinde yapılan matematik kaynaklı hatalar, söz konusu muhasebe işlemindeki sayısal değerlere ilişkin hesaplamadaki toplama, çıkarma, çarpma ve bölme işlemlerinde yapılan hataları içermektedir(Küçükşavaş, 2006:351). Matematik hatalarının ortaya çıktığı durumlar genellikle;amortisman hesaplarında, yeniden değerlendirme, katma değer vergisi, maliyet artış fonu gibi özellikle matematikteki dört işlemin yoğun kullanıldığı hesaplarda görülmektedir (Irmak ve diğerleri, 2002:33).

Kaval'a göre (2005: 64) matematik hataları daha çok, fişlerin girişleri yapılırken, ek belgelerin toplamlarını alırken oluşmaktadır. Günümüzde teknoloji alanındaki gelişmeler ve muhasebe işlemlerinde ağırlıklı olarak bilgisayar programları kullanılması nedeniyle, matematiksel hatalarla karşılaşma olasılığı her geçen gün azalmaktadır.

3.1.1.2. Kayıt Hataları

Muhasebe işlemleri ve durumların muhasebeleştirilmesi sırasında kayıtlarda gerçekleşen rakam ve hesap yanlışlıklarından dolayı ortaya çıkan hatalar, muhasebe kayıt hatalarıdır. Bu kayıt hataları; hesap adı, rakam, tarih ve zaman dilimi hataları şeklinde üç grupta sınıflandırılmaktadır. (Bayraklı ve Diğerleri., 2012: 26)

“Hesap adında yapılan hatalar; muhasebe işlemlerinin vergi kanunlarına, muhasebe usul ve esaslarına uygun yorumlanmaması sonucunda, kayıtların başka hesaba kaydedilerek hataya sebebiyet vermesi ile meydana gelen hatalardır. Örneğin; kasa hesabına borç yazılması gereken hesap kaydının, alacak hesabına borç yazılması şeklinde gerçekleşen hatalardır”(Kaval, 2005:64).

Rakamsal kayıt hataları ile tarih ve zaman dilimi hataları ise; rakamların yanlış yazılması ya da rakamların yer değiştirilmiş olarak yazılması sonucu oluşmaktadır. Muhasebeleştirilerek kayıtlara giren muhasebe belgesindeki yazılı olan tarih ile kayıtlara geçirildiği tarihin farklı olması sık karşılaşılan rakamsal hatalar arasında yer almaktadır. Ayrıca incelemeye tabi tutulan dönemin yer aldığı tarih aralığı ile hazırlanan mali tablonun ya da mizanın belirtilen tarih aralığına ilişkin hesapları yansıtmaması gibi bir durumla da karşılaşmak olasıdır (Güçlü, 2005:74-75).

3.1.1.3. Unutma ve Tekrarlanma Hataları

İşletmenin gerçekleştirdiği alım-satım gibi faaliyetlerinin gerçekleştiği dönem içinde kaydedilmesinin unutulması sonucu ortaya çıkan hatalar, unutma hataları olarak adlandırılmaktadır (Yaman, 2008: 156). Bu hatanın temel kaynağı ise, muhasebedeki dönemsellik ilkesine uyulmamasıdır. Dönemsellik ilkesi; gerçekleştirilen faaliyetin gerçekleştiği dönem içinde işletme defterlerine kaydedilmesini zorunlu kılmaktadır (Bayraklı ve Diğerleri, 2012: 35). Ancak unutma hatasının bulunması, oldukça güç bir durumdur. Çünkü ortada incelenecek bir kayıt yoktur. Unutma hatası sadece, muhasebe kayıt işlemlerinin kaydı sırasında takip edilerek önlenmektedir. Ortaya çıkarılması

için de, yani belgeler ile kayıtların karşılaştırılması hatanın tespitini sağlayacak en akıllıca yaklaşım olacaktır (Irmak ve Diğerleri, 2002: 36). Muhasebe bölümünün dönem sonunda yapılan alımlarla ilgili olarak aldığı faturaların bir şekilde unutulması sonucu, ilgili döneme kayıt yapılması mümkün olmaz. Bunun sonucunda; işletmenin hesaplarında alım sonucu ortaya çıkan ticari borç hesapları mevcut durumdan uzak bir şekilde daha az çıkar. Bu durum, unutma hataları sonucu karşılaşılabilecek olumsuz durumlara örnek olarak verilebilir(Güredin, 2000:133). Unutma hataları her ne kadar çok önemli hatalar olmasalar da, işletme sahip, yönetici ve çalışanları açısından sıkıntılı durumlar yaratabilmekte, kimi zaman bu hataların bilinçli yapıldığı kanısının uyanmasına neden olabilmektedir(Aksoy,2006:26).

Unutma hatalarındaki durumun tam aksi, tekrarlanma hatalarında ortaya çıkar. Eldeki belgeye göre yapılan bir muhasebe kaydının tekrar yapılması durumunda ortaya çıkan tekrarlama hataları; özellikle proforma fatura kullanan işletmelerde sıklıkla karşılaşılan bir hatadır. *“Bir işletme satın almış olduğu bir malın faturasını karşı firma faks aracılığı ile göndermesi durumunda malı alan işletme bir kayıt yapar, ayrıca faturanın aslı geldiğinde de, tekrar bir kayıt yapılması durumunda meydana gelen hata, tekrarlama hatasıdır”* (Irmak ve Diğerleri, 2002: 37).

3.1.1.4. Nakil Hataları

Belgelerin ilk kayıt yeri olan yevmiye defterine yapılan işlem kayıtları,yevmiye defterinin başka sayfasına veya büyük deftere aktarılırken, farklı hesaplara yanlış tutarların girilmesi ya da girilecek rakamların yanlış girilmesi şeklinde yapılan yanlışlıklar, nakil hataları olarak adlandırılmaktadır. Nakil hataları daha çok nakledilen rakamlarda ya da hesaplarda ortaya çıktığından, iki gruba ayrılmaktadır (Küçüksavaş, 2006: 361;Ulucan Özkul, Almalı Özdemir, 2010:13).

3.1.1.5. Bilanço Hataları

“Bir işletmenin belli bir anda sahip olduğu varlıklarla, bu varlıkları sağladığı kaynakları belli bir düzen içerisinde gösteren finansal bir tablo”, bilanço olarak adlandırılmaktadır (Lazol ve Çabuk, 2005: 8).

Bir işletmenin mali durumunun bir nevi resmini gösteren ilk temel mali tablo olan bilanço; rapor ya da tablo halinde hazırlanabilmektedir. İlk temel mali tablomuz olan

bilânço işletmenin mali resmini gösteren bir listedir. Muhasebe standartlarına uygun olarak listelenip hazırlanması gereken bilanço, işletmenin belirli bir tarihteki varlıklarını ve kaynaklarını gösteren, temel mali tablo olarak önemli bir yere sahiptir (Megep, 2011: 45). Örnek olarak; sermaye hesabının kayıt sırasında alacaklandırılması gereken bir meblağın, yanlışlıkla dağıtılmayan karların yer aldığı hesabın alacağına kaydedildiğini düşünelim. Böyle bir hata sadece işletmenin bilançosunda bir hata oluşturmaz, söz konusu hata dönemden döneme aktarıldığı için, gelecek dönemleri de etkileyecek bir yapı sergilemektedir. Bu yüzden de bilanço hataları ve bu hataların önlenmesi işletme için büyük bir öneme sahiptir. Bilanço hatalarını değerlendirme hataları ve hesapların birleştirilmesi şeklinde iki başlık altında incelemek mümkündür (Irmak ve Diğerleri, 2002,:37-39).

3.1.1.5.1. Değerleme Hataları

Değerleme hataları, genellikle muhasebe çalışanlarının bilgi yetersizliği ya da deneyimsizliği nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Yapılan hata ise; bilançonun aktif ve pasif hesap kalemlerinde dönem sonu stoklarının eksik değerlendirilmesi gibi yanlış değerlendirme yapmaları sonucu meydana gelmektedir (Kaval, 2005: 65).

Genelde değerlendirme hataları olarak adlandırılan hatalar; işletmenin varlıklarının, alacaklarının ve borçlarının muhasebe kayıtlarında yer alan değerleriyle, işletmenin var olan fiili durumu arasındaki uyumsuzluk sonucu ortaya çıkmaktadır. Fiili durum ile kayıtlarda yer alan durum arasındaki uyumsuzluğun nedeni; kimi zaman doğal afetler, kimi zaman yıpranma-bozulma gibi doğal süreçlerden kaynaklanmaktadır. Söz konusu uyumsuzluğu ortadan kaldırmanın yolu, V.U.K'nun 258-330'uncu maddeleri ve T.T.K'nun ilgili maddelerini göz önünde bulundurarak değerlendirme yapılmasıyla mümkündür. Böylece uyumsuzluk giderilerek, bilanço kalemlerinin gerçek değerleriyle bilançoda yer almaları sağlanmış olacaktır (Elitaş, 2012: 37;Ulucan Özkul, Almalı Özdemir, 2010:13).

3.1.1.5.2. Hesapların Birleştirilmesi

İşletmeler yaptıkları işlemlerle bu işlemlere ait kayıtları, Tek Düzen Hesap Planı doğrultusunda, farklı hesaplar altında izlemek zorundadır. İşletmenin Tek Düzen Hesap Planına uygun davranmayarak, bütün hesapları tek bir hesap altında izleme yoluna gitmesi ya da bazı benzer hesapları kendi içinde mahsup etmek yoluyla birleştirmeye

gitmesi durumunda, hesapların birleştirilmesi adı verilen bilanço hatası ortaya çıkmaktadır (Elitaş, 2012: 37-38).

“İşletmenin Ada işletmesine olan senetli borcu ile Ada işletmesine olan senetli alacağını “121 Alacak Senetleri” ve “321 Borç Senetleri” hesabında ayrı olarak kaydedip izlemesi gerekirken, tek bir hesabın borç ve alacak tarafını çalıştırarak bu senetleri takip etmesi, hesapların birleştirilmesi hatasına örnek olarak gösterilebilir. Tek Düzen Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği gereğince, bilânço hesapları arasında mahsup yapılamaz”.(Kirik,2007:50).

3.1.1.6. Telafi Edici Hatalar

Telafi edici hatalar; bilinçli olarak yapılır. Amaç, yapılan hatalı bir kaydın ya da işlemin fark edilmesini engellemek veya hatalı olan kayıt ya da işlemi tamamen yok etmektir. Bilinçli olarak yapılmış olması, bu durumu hata olmaktan uzaklaştırmamakta, aksine daha tehlikeli kılmaktadır. Bu tehlikenin nedeni ise; telafi edici hataların fark edilmesi durumunda, işletme açısından yarattığı güven kaybıdır. Böyle bir durumu fark eden gerek işletme içi, gerekse işletme dışından kişiler, kayıtları tutan kişilerin, iyi niyetinden her daim şüphe edecektir. Bu olumsuz durumun önüne geçmenin yolu; yapılan bir dikkatsizliğin ya da hatanın bulunması yerine telafi edici hataya yönelmemek, hatayı bulmak için çabalamaktır. (Aksoy, 2006:28).

Türkiye Muhasebe Standartları 8 (2005: 406)'e göre;“*geçmiş dönem hataları, işletmenin bir veya daha önceki finansal tablolarında, güvenilir bilgiyi kullanmaması veya yanlış kullanması sonucu ortaya çıkan, ihmallere veya yanlış bilgilendirmelerdir*”. Hataların ortaya çıkma durumları daha çok, mali tablolarda yer alan hesapların bilinmesi, kontrol edilmesi, takdim edilmesi ve açıklanması esnasında görülmektedir. İşletmenin mali tabloları, ciddi boyutta bir hatayı barındırıyorsa ya da hata çok ciddi boyutta olmasa bile, işletmenin mali durumu hakkında yanlış kanı uyandırmak amacıyla kasıt unsurunu içinde barındırıyorsa, hazırlanan mali tablolar Türkiye Finansal Raporlama Sistemine aykırı olacaktır. İçinde bulunulan dönemdeki hataların mali tabloların onaylanma işlemi gerçekleşmeden saptanması durumunda, hemen o içinde bulunulan dönemde düzeltilmesi gereklidir.

Muhasebede hataların meydana geldiği hesap dönemi içinde düzeltilmesi esas olsa da, daha önce hesap dönemleriyle alakalı hatalarda mali tablolar üzerinde düzeltme yapılması gerekli olmaktadır. Söz konusu durum, TMS 8'de “Geriye Dönük Yeniden

Düzenleme” şeklinde tanımlanırken, SPK-XI numaralı tebliğinde “Geriye Dönük Uygulama” olarak ifade edilmektedir.

Geriye dönük uygulama; *geçmiş dönem hatalarının düzeltilerek, düzeltilmiş tutarların finansal tablolarda hiç hata olmamış gibi yer alması, ölçülmesi ve açıklanmasıdır*. Sermaye Piyasası Kurulu, söz konusu düzenlemelerin yüksek maliyetlere neden olduğu durumlar için istisnai bir uygulama olarak, içinde bulunulan dönemin öncesinde yer alan dönemlerde karşılaştırma yoluyla ortaya çıkan bilgilerde yeni bir düzenlemeyi işletmenin isteğine bırakmaktadır. Ancak karşılaştırma yoluyla oluşturulan bilgilerin bir daha düzenlenmemesi durumunda, sadece önceki yılların karlarını gösteren hesabın, yeni dönemin başlamasından önce doğru bir şekilde düzenlenmesi gereklidir (SPK-XI, Madde 473, 2003:459).

Mali tablolar içinde yer alan hatalı ve gerçeği yansıtmayan işlemlerdeki hataları düzeltmek için, muhasebenin gereklerine uygun olarak yapılan düzeltmelerin finansal tablolara yansıtılması gereklidir. Söz konusu düzeltmeler, muhasebe politikalarını açıklama yoluna gidilerek ya da belge altında açıklamalarla yapılamaz (Yalkın, 2001:34).

3.2. HİLE KAVRAMI VE MUHASEBE HİLELERİ

Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlükte (TDK Güncel Türkçe Sözlük, 2016) hile; birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun, desise, entrika, alavere dalavere şeklinde tanımlanmaktadır. İngilizcede “fraud” sözcüğüyle eşleşen hile kavramı, İngilizceden Türkçe’ye çevirisinde, dolandırmak, aldatmak, dalavere, oyuna getirmek şeklinde betimlenmektedir (Çatıkkaş ve Çalış, 2007:189).

İşletmede hile; hilenin unsurlarını oluşturan kandırma, aldatma, dolandırıcılık, düzenbazlık bağlamında ifade edilmektedir. Genelde hilenin ortaya çıkmasında işletme çalışanları ya da yöneticilerinin kendi menfaatleri doğrultusunda işletmenin varlıklarını oluşturan kaynakları üst yönetici ya da diğer çalışanlardan gizleyerek kullanmaları etkili olmaktadır(Çıtak, 2008:20-21). İşletme çalışanınin mesleğini suiistimal ederek, işletme üzerinden bilinçli yapılan yanlış uygulamalarla kendine menfaat sağlaması da, hile olarak tanımlanmaktadır. Doğal olarak hile süreci, açıktan açığa yapılmaz, hem hileli durum gizlenir, hem de hileyi gerçekleştiren kendini gizlemek için inceden inceye planlanarak gerçekleştirilir (Çatıkkaş ve Çalış, 2007:189).

Genel olarak hile kavramından söz edebilmek için, bazı unsurların yer alması gerektiği kabul edilmektedir. Bu unsurlarşunlardır (Bozkurt, 2009: 60-61);

- Eylem olarak hile, eylemi gerçekleştiren kişi tarafından gizlilik içinde yürütülür.
- Eylem olarak hileyi gerçekleştiren kişi, menfaat sağlama amacı taşır.
- Eylemi gerçekleştiren kişi, kasıtlı ve bilinçli olarak bu eylemi gerçekleştirir.
- İşletme ya da işletme çevresinde yer alan aktörlerin aldatılması söz konusudur.
- Hile eylemi sonucunda, işletme kadar kişilerin de zarara uğraması durumu ortaya çıkar.

Hile eylemi esas olarak işletmenin ya da işletme çevresinde yer alan aktörlerin aldatılması esasına dayanmaktadır. Abdioğlu (2007: 163) ise, genel olarak hilenin bilinen özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

- Hile, herhangi bir organizasyon türünde, organizasyonun herhangi bir aşamasında ortaya çıkabilir.
- Hile, her tür millette, ırkta ya da kültürde ortaya çıkabilir, genelleme yapmak mümkün değildir.
- Aldatma amacıyla bilinçli ve kasıtlı olarak yapılan hile eylemi, hiçbir zaman hiçbir sistem içinde yok edilemeyeceğinden, temel amaç, hileyi minimum seviyeye indirmek yönünde olmaktadır.

Muhasebe biliminde hile; hatalı olarak kabul edilen veya gerçek olduğu kabul edilmeyen bazı uygunsuzlukların ya da kanunsuz eylemlerin kasıtlı olarak kandırma veya bilinçli yanlış sunma niyetiyle yapılmasıdır (Emir, 2008: 112). Başka bir deyişle; belirlenmiş bir amaç doğrultusunda işletme işlemlerini, kayıtlarını ve belgelerini hata durumunun aksine bilinçli olarak değişikliğe uğratmak, muhasebede hile olarak adlandırılmaktadır. Muhasebedeki hileler; işletme çevresini oluşturan aktörleri yanlış yönlendirme amacı taşıdığı için, muhasebede gerçekleştirilen kayıtlarda ve işlemlerde bilerek yapılan düzensizlik olarak adlandırılacak değişikliklerdir, bu yüzden de ortaya çıkarılmaları oldukça zordur (Güçlü, 2005:75). Muhasebedeki hatalarınher daim muhasebe kayıtları gerçekleştirilirken ortaya çıkması söz konusudur. Ancak muhasebe hilelerinde; söz konusu kasıtlı hatalar kayıtlarda değil,belgelerde gerçekleşmekte ve isteyerek yapılmaktadır. Bu nedenle de hilelerin mevcut sistem içinde araştırılmadan meydana çıkması yanlış bir beklenti olacaktır (Alptürk, 2008: 402)

“Hile ve usulsüzlük; işletme yönetimindekiler ile yönetimden sorumlu kişilerin, işletme çalışanlarının veya üçüncü şahısların kasıtlı olarak adil veya yasal olmayan bir menfaat sağlamak amacıyla aldatma içeren davranışlarda bulunmalarını ifade eder. Hile ve usulsüzlük çok genel bir hukuki kavram olmakla birlikte, bu Tebliğin uygulamasında bağımsız denetçinin göz önünde bulundurması gereken husus, finansal tablolarda önemli yanlışlıklara sebep olabilecek hileli ve usulsüz iş ve işlemlerdir” (SPK-X, 2006: Altıncı Kısım, Birinci Bölüm, Madde 4/4).

Bir işletme için, güven veren bir mali raporlama yapılması, mevcut yapı içinde işletme hisselerine yatırım yapmak isteyenleri özendirmek ve faaliyetler için gerekli olan likiditeyi sağlamak açısından önem taşımaktadır. Ayrıca işletmenin var olduğu piyasa koşullarında belirli sözleşmeler yapabilmesi ve belirli tedarikçilerle çalışabilmesi için gerekli ön koşullar arasındadır. Bu yüzden işletme çevresi olarak adlandırılan yatırımcılar, kredi verenler, müşteriler, tedarikçiler, işletme yönetiminin performansını değerlendirmek ve diğer firma ya da yatırımcılarla karşılaştırmak için, güvenilir finansal raporlar istemektedirler. Güvenilir finansal raporlama ise, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ve standartlara uygun düzenlenmiş, gerçeğe uygun bir şekilde sunulmuş finansal bilgiler içeren tablolar hazırlamak anlamına gelmektedir (Doysangöl, 2007: 53).

İşletmeyle ilgili olan çalışandan yöneticiye, ortaklardan yatırımcıya kadar herkes, işletmenin faaliyetleri sonucunda oluşacak durumla ilgili çeşitli beklentiler içindedirler. Söz konusu beklentiler nedeniyle de, işletmenin sahip olduğu kaynaklarının ve varlıklarının durumu işletme çevresi olarak adlandırılabilir bu ilgililerin odaklandığı alan olmaktadır. İşletme çevresiyle işletmenin sahip olduğu kaynak ve varlık ilişkisi, kimi zaman işletmeyi hileli işlemler yoluyla kaynakları ve varlıkları üzerinde yanlış yaratma yoluna itebilmektedir (Küçük, 2008: 3).

Muhasebe hilesinin amaçları, özet olarak şu şekilde sıralanmaktadır (MHUD, 2004:151; Açık, 2012: 355):

- *“Kar dağıtım politikası olarak, olabildiğince az kar dağıtım isteği*
- *Normal şartlarda yararlanılamayacak, hak edilmeyen teşviklerden yararlanma isteği*
- *Yapılan yolsuzlukların gizlenmesi*

- *Ortakların birbirini aldatma arzuları*
- *Vergi kaçırarak, daha az vergi ödeme*
- *Zimmetlerin gizlenmesi*
- *Hisse senedi fiyatlarının olduğundan farklı gösterilmek istenmesi”*

Muhasebe hilelerine başvurulmasının nedenleri arasında en sık rastlanana vergi kaçırmaktır. Vergi kaçırma amacıyla yapılabilecek muhasebe hilelerinden en önemlilerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Küçüksavaş, 2006:372):

- *“Alış hileleri*
- *Satış hileleri*
- *İşletme giderlerini yükseltme*
- *Özel giderleri işletmeye aktarma*
- *Arızı giderleri gizleme”*

Bozkurt (2009: 66-67) muhasebe hilelerini; kayıt içi ve kayıt dışı ileler, işletme içi ve işletme dışı hileler olarak sınıflandırmaktadır. Kayıt içi hileler, işletme içinde ve özellikle muhasebe kayıt ortamında yapılan hilelerdir ve yapılan muhasebe kaydıyla gizlenme yoluna gidilmektedir. Kayıt dışı hileler de, işletmenin muhasebe kayıt ortamına girmeden, doğrudan ve açıktan yapılan hileler olarak tanımlanmaktadır. İşletme içi hileler, yönetici ya da çalışan tarafından yapılırken, işletme dışı hileler tedarikçi, yüklenici gibi işletme dışındaki kişiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu yaklaşımdan hareketle, çalışmayla bağlantısı açısından öncelikle kayıt içi hileler olarak da adlandırılabilir muhasebe hile türleri üzerinde durulacaktır.

3.2.1. Muhasebe Hile Türleri

Ulaşılmak istenen amaca göre şekillenen muhasebe hileleri, çok çeşitlilik göstermektedir. Ancak genel olarak bir sınıflama yapmak gerekirse muhasebe hilelerinin; kasti hatalar, kayıt dışı işlemler, zamanından önce ve sonra kayıt, uydurma hesaplar, belge sahtekârlığı, bilanço maskeleyesi şeklinde altı başlık altında incelenmesinin, karşılaşılabilecek hileleri ortaya koymak açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

3.2.1.1. Kasti hatalar

Kasti hatalar, hata kavramını içinde barındırsa da, sonuç olarak hile türleri arasında sayılmaktadır. Çünkü muhasebe hataları temelde bilgisizlik ya da dikkatsizlik nedeniyle ortaya çıkan, kasıt unsuru içermeyen eylemlerdir. Daha önceki sayfalarda detaylarıyla incelenen muhasebe hataları, menfaat sağlamak amacıyla bilinçli bir şekilde gerçekleştirildiğinde, kasti hata olarak adlandırılan durum ortaya çıkar. Başka bir ifadeyle hatanın kasıt içermesi durumunda hile ortaya çıkar ve bilinçli olarak gerçekleştirildiği için de, ortaya çıkarılması oldukça zordur (MHUD, 2004: 128).

“Bu yöntemde işlemler ve hesaplamalar üzerinde bilerek bir takım yanlışlıkların yapılması söz konusudur. Dolayısıyla, burada yapılan hata değil, hiledir. Yapılan yanlışlıkta kasıt unsuru ispat edilemiyorsa, o yanlışlığı muhasebe hatası olarak kabul etmek gerekir. Kayda alınan bir işlemin hatalı veya yersiz yapıldığı gerekçesiyle özellikle aynı gün içinde muhasebe kurallarına göre düzeltilmesi veya ters kayıtla iptal edilmiş olması (VUK.Md.217), gizleme ya da yanıltma amacı taşımayacağı için, ilk işlem doğru olsa dahi, sonradan yapılan düzeltme veya iptal işlemi muhasebe hilesi olarak değerlendirilemez. Yapılan muhasebe uygulaması mali tabloların dip notlarında belirtilmiş ise, hileden söz edilemez. Örneğin, amortisman ayrılmadığı ya da genel oranın altında oran uygulandığı mali tablo dip notlarında belirtilmiş ise, bilançonun güzelleştirildiği gerekçesiyle hesap veya muhasebe hilesi yapıldığı ileri sürülemez. Amortisman oranının düşük veya yüksek uygulanmış olması hesap veya muhasebe hilesi sayılmamakla birlikte, amortisman giderinin kasten yüksek gösterilmesi hesap hilesi olarak değerlendirilmelidir. Keza, yapılan işlemde üçüncü kişileri aldatma veya yanıltma isteği vardır” (Bursa SMMMO, 2016:1).

Yapılan yanlışlığın kasıt unsuru taşıyıp taşımadığını belirlemek genellikle çok zor olduğundan, yapılan bir yanlışlığın hata olarak mı, yoksa hile olarak mı nitelendirileceğini kararlaştırmak zordur. Çünkü hatanın kasıt taşıdığını ispat etmek çok zor bir durumdur. Bu nedenle eğer bir işlemde kasıt unsurunun var olduğu açıkça kanıtlanamıyorsa, yapılan yanlışlığın muhasebe hatası olarak kabul edilmesi esastır (Duman, 2008: 152).

3.2.1.2. Kayıt dışı işlemler

İşletmeler muhasebe ilkelerinin bir gereği olarak gerçekleştirdikleri bütün finansal içerikli işlemlerini ve muhasebe kayıtlarını belgelere dayandırmak zorundadır. Eğer gerçekleştirilen muhasebe işlemleri belgeye dayandırılmadan yapılıyorsa, bu işlem kayıt dışı işlem olarak adlandırılır (Bayraklı ve Diğerleri, 2012: 78).

Kayıt dışı işlemlerin var olması, işletmenin gerçekte ne durumda olduğunu defter kayıtları yoluyla açıkça ortaya koymasının önünde bir engel olarak durmaktadır. Faturasız mal almak, yapılan satışta fatura kesmemek ya da var olan bir faturayı saklayarak, satış hasılatını gizleyerek yapılır ve amaç daha az vergi ödemek ya da hiç ödememektir. (Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 2004: 152; Karatay, 2009: 8-9). Vergi Usul Kanuna göre; kayıt dışı işlemlerden dolayı işletmenin defterlerine bakarak ödeyeceği verginin matrahı konusunda net bir belirlilik bulunmuyorsa, kesin ve takdiri delil oluşturularak belirlenen vergi matrahı farkı üzerinden vergilendirilir (V.U.K. Md. 30).

Kanunlar yoluyla yapılması yasaklanan iktisadi eylemler yanında, kanunlar yoluyla yasak konulmamasına rağmen bilerek kayıt altına alınmayan, dolayısıyla belgelendirilmeyen ekonomik faaliyetler, kayıt dışı işlemlerin kapsamını oluşturmaktadır. Kayıt dışı işlemlerle; gelirler üzerinden alınan gelir vergisini, satılan ürünün belirlenen katma değer vergisini, çalışanların sosyal güvenlik kurumuna ödenecek katkı paylarını ödemekten kaçınmak amaçlanmaktadır. Genel olarak belgelere yansımadığından bu hileleri tespit etmek oldukça güç bir durumdur (Karatay, 2009:8-9).

3.2.1.3. Zamanından önce veya sonra kayıt

İşletmenin gerçekleştirdiği işlerin sistemli olarak kaydedilmesi gereklidir. Gerçekleştirilen işlerin yapıldığı tarihte kayıtları yapılmalı, ayrıca işlerin gerçekleştiği tarihi ile kayıt altına alındığı zamanı karıştırmamaya dikkat edilmelidir. Çünkü muhasebe ayrıntıların önemli olduğu bir bilim dalıdır ve parasal işlemlerin ne olduğu kadar, bu işlemlerin yapıldığı tarih de önemlidir. Kayıt zamanı olarak belirtilen süre on gündür (VUK, Md. 219) ve bu süre içinde muhasebe kayıtlarının yapılması gerekmektedir. Bu sürenin aşılması, işlemin gerçekleştiği tarihten önce ya da sonra tarih verilerek defterlere kaydının yapılması saklanmak istenen bir durumun var olduğuna

işaret etmektedir. İşletmenin stoklarındaki malların çok olduğunun fark edilmemesi için, yılsonunda alınarak depolanan malların kayıt işleminin bilanço kapandıktan sonraki bir zamana ertelenmesi zamanından önce ya da sonra kayıt durumuna verilebilecek örneklerden biridir. Bir diğer örnek ise; işletmenin para akışları konusunda daha iyi bir tablo çizmek için, yılsonunda kasaya girecek bir paranın kaydının bugünden yapılması gibi durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu gibi durumlarla yaratılan hile ortamıyla, düzenlenen finansal tabloları baz alarak yatırım kararı alacak olan yatırımcılar, kardan pay alacak olan hissedarlar, işletmenin finansal tablolarından hareketle işletmeye kredi veren kurumlar ve tahsil edeceği vergiden dolayı devlet, hileli işlemler yüzünden zarar görme ihtimali yüksek olan gruplardır (Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 2004: 152; Açık, 2012: 356; Küçüksavaş, 2006: 370).

3.2.1.4. Uydurma hesaplar

Uydurma hesaplar yoluyla elde edilen kazancı saklamak ya da oluşan giderleri yüksek göstermek için, sahte isimli bireylere ait kişiler adına sahte hesaplar açılmakta, söz konusu sahte hesapları kullanılması yoluyla gerçekleştirilen işlemler, var olan durumdan oldukça farklı bir yapıda kayıtlarda yer almaktadır. Sonrasında uydurma hesaplar, uygun bir hesaba devredilerek kapatılmaktadır. Sahte isimlerle oluşturulan uydurma hesaplar, belge kullanılmadan kayıt dışı gerçekleştirilen işlemleri gizlemek için kullanılarak, bir başka hilenin gizlenmesi amacı güdülmektedir. Uydurma hesapların söz konusu olduğu durumlarda, işlem ve belge bulunmakta, ancak yapılan işlemle belge içeriği örtüşmemektedir. *“Gerçekte birisine yüksek bir bedelle, faturasız olarak satılan mal, sahte bir isme daha düşük bir bedelle satılmış gibi fatura edilerek, kayıtlara bu tutar yansıtılmakta, böylece aradaki gelir farkı gizlenmiş olmaktadır. İşletmenin uydurma hesap kullandığı tespit edilmesi durumunda, belirlenen matrah farkları re’sen tarhiyat konusu yapılmaktadır”*(Bursa SMMMO, 2016: 1-2).

Sahte isimler ile hesap açarak yapılan işlemler; genelde işletme yöneticilerinin, ortaklarının ve personelin yaptıkları yolsuzlukları gizleme isteklerinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra; belgesiz gerçekleştirilen işlemleri denkleştirme yanında, daha az vergi ödemek ya da hiç ödememek, şirketin mali yapısının olduğundan daha güçlü olduğu kanısı uyandırmak amacıyla da uydurma hesap kullanma yoluna gidildiği gözlenmektedir. Vergi Usul Kanununun 359. Maddesi *“Gerçek olmayan veya*

kayda konu işlemlerle ilgisi bulunmayan kişiler adına hesap açanlar” şeklindeki hükümle sanal kişiler üzerinden işlem yapanların kaçakçılık suçu işlemiş sayılacağı ve kaçakçılık cezasına çarptırılacakları belirtilmektedir. Ciddi bir cezaya konu olan uydurma hesapların, işletmelerde en sık rastlanan durumları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Kirik,2007: 56-57):

- Yaratılan sanal kişiler yaratıp bu kişiler adına oluşturulan alacak hesaplarını, şüpheli alacaklar konumunda göstererek, gereksiz karşılık ayrılması,
- İşletme giderlerini daha yüksek göstermek amacıyla, vergi muafiyeti olan kişilere iş yaptırılmış gibi göstermek,
- İşletmenin her türlü alış ve satışlarını komisyoncu aracılığıyla yapılmış gibi göstererek, olmayan komisyon giderlerini yükseltmek,
- Sanal kişiler yaratarak, bu kişilerle mal ya da hizmet alımı yapılmış gibi belge düzenleyerek, olmayan satın alım göstermek,
- Satılan yüksek fiyatlı bir malla ilgili daha düşük fiyattan başka bir alıcı adına fatura düzenlemek,
- İşletmenin var olan ortaklarına borcu olmadığı halde, borcu varmış gibi göstererek, işletmeden ortaklara para akışı sağlamak.

3.2.1.5. Belge sahtekârlığı

Belge sahtekârlığı, belgeler aracılığıyla gerçekleştirilen bir muhasebe hilesi türü olup, iki türde gerçekleştirilmektedir. İlki, belgenin ve içeriğinin gerçek olmaması durumudur ve sahte belge kullanımı olarak adlandırılmaktadır. İkincisi ise; belge gerçekken, içeriğinin gerçekten farklı olması şeklinde gerçekleşen durumdur ve belgede yer alan miktar veya fiyat, var olan durumundan değişik gösterilmekte ve “muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge” adıyla anılmaktadır. Gerçek olmayan belgelerin kullanıldığının belirlenip, açıkça sergilenmesi kolay değildir. Belki de bu yüzden belge sahtekârlığı, muhasebe hileleri içinde fazlasıyla tercih edilen bir hile türüdür (Bursa SMMMO, 2016: 2).

Hem Yargıtay’ın belge sahtekârlığı konusundaki anlayışı ve hem de var olan uygulama, gerçekte olan bir işlem ya da durumdan kaynaklanan, fakat karşılıklı taraflar arasında farklı şekilde düzenlenen belgeler yanıltıcı değil, sahte belge olarak onay görmektedir. Örneğin, A kişisinden işletme mal satın alınmış ancak, faturada yer alması

gereken bütün unsurların yapılan işlemle aynı olduğu, sadece faturanın A kişisinden değil, B kişisinden alındığı bir durum düşünelim. İşte böyle bir durumda B kişisinden sağlanan fatura, sahte belge olarak onay görür (Doğrusöz, 2006:52).

Her türlü işletme faaliyetini sürdürürken, herhangi bir satış gerçekleşmediği halde, ürün ya da hizmet satmış gibi davranarak gerekli belgeleri düzenlemekte, çoğu zaman faaliyetine son veren işletmeler adına fatura bastırıp, bu faturayı keyfi şekilde kullandığı görülen durumlar arasında yer almaktadır (Güçlü, 2008: 77).

“Bir belgenin gerek düzenleyen gerekse kullanan yönünden sahte veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı bir belge olup olmadığı Vergi Usul Kanunu’nun 135. Maddesinde sayılan incelemeye yetkili inceleme elemanları tarafından ortaya çıkarılabilmekte, yine incelemeye yetkili inceleme elemanları tarafından bilerek sahte veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge kullandıkları tespit edilenler hakkında, bu fillerin vergi ziyasına sebebiyet verip vermediğinin bir önemi olmaksızın suç raporları düzenlenerek haklarında yetkili Cumhuriyet Savcılıklarına suç duyurularında bulunulmaktadır” (VUK Genel Tebliği, Sıra No:306).

Düzenlenen bir belge sahte ise, bu durum belgeyi düzenleyen vergi mükellefinin vergi kaçırma suçunu işlediğini söylemek için kâfidir. Fakat başkası tarafından düzenlenmiş sahte bir belgeyi kullanan kişi için aynı suça iştirak ettiğini veya suçu işlediğini söylemek pek de mümkün değildir. Düzenlenmiş sahte belgeyi, kullanan kişi vergi kaçırmak yani daha az vergi ödemek amacıyla bilinçli ve kasıtlı olarak kullanırsa, sahte belgeyi kullanan kişinin vergi kaçırma suçunu işlediği söylenebilir (Korkusuz, 2010; 2)

Sahte belge ya daiçeriği açısından yanıltıcı belge kullanımının ortaya çıkma nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Bursa SMMMO, 2016: 2):

- “Belgesiz bir harcamayı belgeli hale getirmek
- Tahsil edilen KDV’yi devlete ödememek
- Gelir ve Kurumlar Vergisi matrahını azaltmak. (Sahte ve yanıltıcı belgelerle gider oluşturmak.)
- KDV iadesi alabilmek; alınan iadeyi yükseltebilmek
- Şirkette bir yolsuzluğu gizlemek
- Bir takım teşviklerden yararlanmak.
- Önceki süreçlerde mal kayıt dışı ise
- Alınan mal ülkeye kaçak olarak girmişse

- Tarım sektöründe müstahsilden yapılan alımlar (KDV ve stopaj nedeniyle)
- Belgelenemeyecek komisyon vb. harcamalar nedeniyle
- Kazancı şahsi servete dönüştürme hırsı
- Suç gibi algılanmaması”

Ülkemizde ortaya çıkan gerçek olmayan ve aldatıcı belge kullanımına konu olan durumların incelenmesi sonucu, vergi ödemekten kaçınmak ve katma değer vergisi iadesinden yararlanma amaçlarının öncelik taşıdığı görülmektedir. Ayrıca gerçek olmayan belge düzenleme konusunun bir iş gibi görülerek, belli bir ücret karşılığında gerçekleştirilmesi, söz konusu gerçek olmayan belge akışını paravan şirketler üzerinden yapılması, bu işin kanıksanmış olmasının delili olarak görülebilir (Bursa SMMMO, 2016: 2).

3.2.1.6. Bilanço maskelenmesi

Bilanço maskelemek; “işletmenin genel mali yapısı ile karlılık ve likidite durumu hakkında yanlış, yanıltıcı bilgi vermek ya da bu yönde imaj oluşturmak amacıyla, bilançonun olduğundan farklı düzenlenmesini” ifade etmektedir (Bursa SMMMO, 2016: 2). Bu amaçla yapılan hileler, bilançonun, gelir tablosunun ve geçici mizanların düzenlenmesinde yapılmakta, mali tablolaradaki bilgidен hareketle işletmenin genel mali yapısının nasıl olduğunu kestirmeye çalışan bilgi kullanıcılarını yanıltmak amacıyla yapılmaktadır (Özeroğlu, 2014: 185).

Bilanço maskeleme, genel olarak yılsonlarında değerlendirme esnasında pozitif ya da negatif açıdan yapılmaktadır. Bilanço maskelemesine yönlendiren amaç ne ise, o amaca göre bilançonun iyileştirilmesi ya da kötüleştirilmesi söz konusu olmaktadır (Bursa SMMMO, 2016: 2).

Değerleme yapılırken işletmenin mevcut kıymetlerinin olduğundan az gösterilmesi durumu, bilançonun negatif maskelenmesi olarak ifade edilmektedir (MHUD, 2004: 154). Bilançoyu negatif maskelemeyle, oluşan maliyet kalemleri abartılır, gider kalemleri yükseltilir, gelirleri oluşturan kalemlerin değeri daha az gösterilerek, şirketin karlılık değerleriyle oynanmış ve gerçektekinden düşük kar edildiği yönünde algı oluşturulur (Şimşek, 2001: 37 – 38; Bursa SMMMO, 2016:2).

Bilançonun negatif açıdan maskelenmesiyle ulaşılmak istenen amaçlar şöyledir (Bayraklı ve Diğerleri,2012: 86;):

- Ödenecek verginin miktarını azaltma yoluyla vergi ödemekten kaçınmak.
- Karlılığı az göstermek yoluyla şirket ortaklarına kâr dağıtmaktan kaçınmak ya da olması gerekenden daha düşük kar dağıtımını yapmak.
- Borsada işlem gören hisse senetlerinin kıymetini düşürüp, spekülâtif hareketlerle menfaat sağlamak.
- Şirketten ayrılmayı düşünen ortakların ya da mirasçı konumundaki ortakların ellerinde tuttuğu hisseleri değerinden daha az parayla elde etmek.
- Şirketin var olan alacaklarını kullanarak, üstünlük sağlayacak sözleşmelere imza atmak.

“Değerleme yapılırken işletmenin mevcut varlıkları ve var olan stokları gerçekte olması gereken değerden daha yüksek değerlenirse, amortisman ve karşılık ayrılmasından vazgeçilirse, işletmenin likiditesi arttırılmış ve borçlar azaltılırsa bilanço olumlu yönde maskelenmiş olmaktadır”(Şimşek, 2001: 37).Bilanço maskeleymesi, bir anlamda bilanço makyajı olarak da görülmektedir. İşletmeler yılsonunda çektiydikleri resmin güzel çıkması amacıyla hareket eder, finansal durumla ilgili görülmesi sıkıntı yaratacak konuların bilanço üzerinde görülmemesi için çaba sarf etmekte; finansal durumla ilgili olumlu ve etkili alanların bilanço üzerinde daha belirgin olmasını sağlamaya çalışmaktadırlar. Bütün bunları sağlamak için de, işletmeler dönem sonlarında ortaya konulan önemli bir görsel olan bilançolarının olduğundan hoş görünmesi için, bilanço makyajlama yoluna gitmektedirler (Alptürk,2007:24).

Bilançoların pozitif açıdan maskelenerek ulaşılmak istenen amaçları şöyle sıralamak mümkündür (Bayraktar, 2007: 34):

- Şirketin kredibilitesini yükselterek istenildiği kadar kredi almayı garantilemek.
- Şirketin karlılığını çok göstererek, ortaklara dağıtılacak kar paylarını arttırarak ortaklarda doyum sağlamak.
- Şirketin halkın gözündeki değerini daha etkili kılmak
- Menkul kıymetler borsasında işlem gören hisse senetlerini değerini yükseltmek
- Şirketin tercih edilir hale getirilerek mevcut ortalara yenilerinin katılmasını sağlamak.

Bilanço maskeleyme diğer bir deyişle bilanço makyajında başvuru ve başvurulabilecek yollar Gökay (1994: 121) tarafından şu şekilde sıralanmaktadır:

- “Bazı borçları veya yükümlülükleri bilançoda göstermemek,

- Bazı aktif kalemleri olduğundan daha fazla göstermek,
- Gider yazılması gereken bazı masrafları aktifleştirmek,
- Değerleri düşmüş aktiflere karşılık ayırmamak,
- Şirketin doğmuş yükümlülüklerine karşılık ayırmamak
- Tahsili mümkün olmayan alacaklar için karşılık ayırmamak,
- Dövizli borçları veya alacakları bilanço tarihindeki kur üzerinden değerlememek,
- Doğmuş zararları bilançoya yansıtmamak,
- Gelir ve giderleri ait olduğu yılda gelir/gider yazmamak,
- Olmayan stokları var gibi bilançoda göstermek,
- Nakit sermaye artışlarını fiktif aktif yaratarak yapmak,
- Sabit kıymet amortismanlarını doğru yapmamak,
- Kredi faiz giderlerini hesaplara doğru yansıtmamak,
- Şirket borçlarını olduğundan az göstermek ve başkasına ait varlıkları kendi aktiflerinde göstermek,
- Şirket borçlarını olduğundan çok göstermek”.

Günümüzde şirket ve bankaların halka açılması, hisse senetlerinin borsalarda işlem görmeye başlaması nedeniyle, finansal tablolarını toplumla paylaşmak zorunda kalan işletmeler, çoğunlukla bilançolarda hileli işlemlere başvurma yolunu seçmektedir. Böylece hile yoluyla işletme zararını saklayabilmekte, olmayan kar payını ortaklarına dağıtarak piyasada yer alan bütün aktörleri kandırmakta ve dolandırmış olmaktadır. (Ulusoy,2004).

3.2.2. İşletmelerde Yapılan Hileler

ACFE'nin hazırlamış olduğu raporlarda hileler; varlıkların kötüye kullanımı, yolsuzluk ve finansal tablo suiistimali şeklinde sıralanan üç ayrı grupta ele alınmaktadır (ACFE, Report to the Nations 2016: 10-11).

Varlıkların kötüye kullanımı yanlış veya yanıltıcı kayıtlar ve belgelerle, çalışanlar veya üçüncü kişiler arasından bir veya birden çok kişiyle organize olarak gerçekleştirilebilmektedir (Erdoğan, Şubat 2002: 21). Genel olarak bir değerlendirme yapılmak istenirse, ACFE'nin yayınladığı 2008, 2010, 2012 ve 2014 raporlarında da varlıkların kötüye kullanımının ilk sırada yer alan işletme hilesi olduğu görülmektedir.

Yolsuzluk-suiistimal olarak adlandırılan ve ACFE raporunda ikinci sırada yer alan bu durum, daha çok çalışanların kendilerine menfaat sağlamak amacıyla hareket

etmesinden kaynaklanmakta, yapılan eylem adı ne olursa olsun, işletmeye, işverenlere ve çalışanlara ya da diğer kişi ve grupların zarar görmesine neden olacak niteliktedir (Pişkin, 2004: 29).

Finansal tablo hileleri, işletme çevresi olarak adlandırılan kesimin yanıltılması amacıyla, kasıtlı olarak yapılan yanlış bildirimlerdir ve daha çok üst düzey yöneticiler, orta ya da alt kademe çalışanlar ile organize suç grupları tarafından gerçekleştirilmektedir. ACFE'nin raporuna göre (2016: 12-13), %10'luk dilimle en az görülen hile türü olarak karşımıza çıksa da, finansal tablo suiistimallerinin ortaya çıkardığı büyük kayıplar göz önüne alındığında, ne derece önemli bir yere sahip olduğu görülecektir.

ACFE raporundan hareketle işletmelerde gerçekleştirilen hilelerin, ulaşılmak istenen amaca göre değişik şekillerde ortaya çıktığı söylenebilir. Ancak, hilelerin nasıl gerçekleştirildikleri yanında hileyi gerçekleştiren tarafların da dikkatle incelenmesi gerekliliği tartışma götürmez bir gerçek olarak ortadadır. Çalışmanın kapsamında işletmelerin gerçekleştirdiği hileler, işletme odaklı bir yaklaşımla ele alınacaktır.

İşletmeler çoğu zaman muhasebe hileleri yoluyla işletme çevresinde yer alan ilgilileri kandırmak, yanıltmak amaçlı, eylemler sergilemektedir. Teknolojinin ulaştığı nokta, muhasebe hilelerinin hem çeşitliliğini arttırmakta, hem de muhasebe hilelerinin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu yüzden pek çok muhasebe hilesi ortaya çıkmakta ve bu muhasebe hilelerini belirlemek, sınıflandırmak oldukça güç bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Teknolojik gelişmeler kadar etkili olan ve muhasebe hilelerinin çeşitliliğinin artmasına neden olan önemli faktörlerden biri de, insan beynidir. İnsan beyni sayesinde yaratıcılığın sınırlarını zorlamakta, karşılaşılan zorluğun aşılması için de yaratıcı fikirlere her gün bir yenisi eklenmektedir. Yine de işletmelerde yapılan hile türleri Tablo 1'de belirtildiği şekliyle genel olarak; çalışan hileleri, yönetim hileleri, yatırım hileleri, satıcı hileleri, müşteri hileleri şeklinde sıralanan 5 ana grupta toplanabilir (Bozkurt, 2009: 64-66; Çelik, 2007: 38-39):

Tablo 1. İşletmelerde Yapılan Hile Türleri

Hile Türü	Kurban	Hileyi Yapan	Açıklama
Çalışan Hileleri	İşveren	Çalışanlar	Çalışanlar dolaylı olarak ya da doğrudan çalıştığı

			işyerinde hırsızlık yapar.
Yönetim Hileleri	Mali Tablo İlgilileri (Hissedarlar, Borç verenler, Mali Tablolara tabi olan diğer kişiler)	Tepe (Üst) Yöneticileri	Üst yönetim özellikle mali bilgiler konusunda yanlış sunumlar yapar. Mali tablolar, manipüle edilerek olduğundan farklı gösterilir.
Yatırım Hileleri	Yatırımcılar	Bireyler	Bireyleri hileli yatırımlara para yatırması konusunda aldatır ve yatırımcılar hileli yatırıma para yatırır.
Satıcı Hileleri	Alım Yapan İşletmeler (Mal ya da Hizmet Alan Kuruluşlar)	Satıcılar (Mal ya da hizmet satan kuruluşlar ya da bireyler)	Kuruluşların mal ve hizmetleri aşırı fiyatlandırılarak fiyatlar şişirilir, ödeme yapılmasına rağmen mal ya da hizmet sevki yapılmaz.
Müşteri Hileleri	Satış Yapan İşletmeler (Mal ya da Hizmet Satan Kuruluşlar)	Müşteriler	Müşteriler, sahip olmamaları gereken bir şeyi vermesi ya da olması gerekenden daha düşük ücretlendirme yapması konusunda satıcıları aldatır, satıcı aldatılır.

Kaynak:Bozkurt, N. (2009), İşletmelerin Kara Deliği Hile: Çalışan Hileleri, Alfa Yayınları: İstanbul, s.65.

“Bu hile gruplarından en çok zarara neden olan hileli finansal raporlama, finansal raporların kasti olarak çarpıtılmasıyla karşılaşılan bir suçtur. Yapılmadığı halde yapılmış gibi gösterilen satışlar, dönemi olmadığı halde gelecek yıla ait gelirin cari yılda kazanılmış gibi gösterilmesi, harcamaların uygun olmayan şekilde aktifleştirilmesi veya cari yıla ait harcamanın gelecek yıla aitmiş gibi sunulması bu kapsamda değerlendirilebilir” (Ata ve Diğerleri, 2009: 216).

ACFE'nin yayınladığı raporlar dikkate alındığında, hile kapsamında çalışanların, yöneticilerin, organizasyonun içinde yer alan bütün herkesin, ister küçük hırsızlıklar isterse kapsamlı ve karmaşık hileler olsun, bir şekilde bu tür hileli durumlara karışabildiğini göstermektedir. Bu nedenle Tablo 1'de görülen hile türleri hem işletmeler hem de işletme çalışanlarının yaptığı hilelerin belirlenerek önüne

geçilebilmesi amacıyla ele alınmaktadır. Dünya genelinde yaşanmış muhasebe skandalları ve bunların büyüklükleri göz önüne alındığında, en sık rastlanan ve sonuç olarak işletmeleri büyük tutarlarda zararlara uğratan bu hileler üzerinde ayrıntılı olarak durmakta fayda görülmektedir.

3.2.2.1. Çalışanlar tarafından yapılan hileler

Küreselleşen ve rekabetin hızlı bir şekilde arttığı günümüz dünyasında, işletme çalışanlarının gerçekleştirmiş oldukları hileler de artış meydana gelmekte ve çalışanların gerçekleştirdikleri hileler yoluyla işletmeye verdikleri zararlarda aynı oranda artmaktadır. Çalışanlar tarafından gerçekleştirilen hileler, hem çalıştığı işletmeyi hem de bulunduğu ekonomiyi zarara uğratmakta, büyük çapta zararların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Tarhan Mengi ve Yılmaz Türkmen, 2013: 31). Çalışan hileleri; zimmet yoluyla hırsızlık veya mesleki hileler olarak da isimlendirilmekte, bir çalışanın, işletmenin varlık ve kaynaklarına kişisel çıkar sağlamak amacıyla, el koyması veya kural dışı kullanması suretiyle işverenini dolandırmasıyla oluşmaktadır. Çalışanlar tarafından gerçekleştirilen hileler, çalışanların doğrudan kendi çıkarlarına hareket etmelerinden ve fayda sağlamak istemelerinden kaynaklanmaktadır (Çatıkkaş ve Çalış, 2007: 192; Erkan ve Arıcı, 2011: 32).

Çalışanların gerçekleştirdikleri hileler; çalışanın üstüne nakit ya da emtia geçirmesi, sorumluluklarını yerine getirmeme, ticari nitelikteki bilgileri çalarak kanunsuz eylemlerde bulunmak gibi değişik formlarda görülmekte, çalışan hileyi tek başına ya da birkaç kişilik bir grup halinde de yapabilmektedir. Bireysel gerçekleştirilen hileler, grup halinde organize olarak gerçekleştirilen hilelere göre daha kolay ortaya çıkarılabilmekte, bu durum aynı işletmede akrabalık bağı bulunan kişilerin çalıştırılmasının, işletmede hile riskini arttırdığını göstermekte, insan kaynakları yöneticilerinin özellikle dikkat etmesi gereken durumlar arasında yer almaktadır (Özçelik, 2008).

İşletmelerin çalışanları seçerken dikkate ettikleri en önemli şey, güven unsurudur ve işletmenin devamlılığı düşünülürse, uzun süreli çalışanlarla işletme sahibi ile yöneticileri arasında bir güven bağının oluşması da kaçınılmaz bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Genellikle hile yaparken yakalanan çalışanlarsa, en az şüphe duyulan çalışanlar arasından çıkmaktadır (Bozkurt, 2009: 65).

Hile yapan çalışanların, işverenlerinin ve yöneticilerinin gözlerini boyamak için, her daim ofislerinde normalden fazla süreyle çalıştıkları, tatil günleri işe geldikleri, hatta kullanma hakları olan izinlerini bile kullanmadıkları gözlenen durumlar arasındadır. Böylece hem özveriyle çalıştığı algısı yaratmakta, hem de yaptığı hileyi ört bas etmek ve diğer çalışanların bu hileyi fark etmesini önlemek mümkün olmaktadır. İşletmenin göz boyayan çalışanları fark etmeyip onlara fazlasıyla güvenmeleri, işe alımlarda adam kayırmacı yaklaşımın sergilenmesi, denetimlerin gerekli yeterliliğe sahip olmaması ve iç kontrol sisteminin zayıflıkları, işletmenin çalışanların gerçekleştirdikleri hilelerle karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. İşletme içinde güven ortamını sağlamanın yolu, temelleri sağlam iç kontrol sisteminde yatmaktadır. İç kontrol sistemiyle amaçlanan; mali raporlama eyleminin güvenilirliğini, işletmenin etkinliklerini gerçekleştirirken etkili ve verimli çalışmasını sağlamaktır. İç kontrol, işletme içinde güven ortamını tesis etmek için oluşturularak, bütün olarak işletmeyi yöneticisinden çalışanına kadar kapsayan yöntemleri ve politikaları içermektedir (Doyrangöl, 2002: 33).

Çalışanlar tarafından gerçekleştirilen hilelerle karşılaşma durumu, çalışan kişinin çalıştığı işletme büyüklüğü ya da iç kontrol sistemi ne olursa olsun, ortaya çıkabilecek bir olaydır. Bunun için de işletmelerin organizasyon yapısındaki her kademedede yer alan çalışanlarına uygulaması gereken prosesler bulunmaktadır. Bu proseslerin uygulanmasıyla ancak, çalışan hilelerinin önüne geçmek mümkün olacaktır. Bunlar (Ulucan Özgür ve Almalı Özdemir, 2010: 37);

- *“Hileleri kolayca anlamalı ve kırmızı bayrakların (hile belirtilerinin) bilincinde olmalıdır.*
- *İç kontrol çerçevesindeki rollerini anlamalıdır.*
- *Hile politikası, davranış kodu ve ihbar politikası gibi politika ve prosedürleri okumalı ve anlamalıdır.*
- *İzleme faaliyetlerine katıldığı gibi gerektiğinde güçlü bir kontrol çevresi yaratma sürecine ve hile kontrol faaliyetlerinin tasarlanmasına ve yerine getirilmesine katılmalıdır.*
- *Hile şüphelerini ilgili birimlere iletmelidir.*
- *Araştırmalarda işbirliği yapmalıdır”.*

Çalışan tarafından gerçekleştirilen hileler kendi içinde doğrudan ve dolaylı olarak yapılan çalışan hileleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Doğrudan yapılan hileler; nakit para, demirbaş gibi varlıkların bizzat çalışan tarafından çalınması şeklinde ortaya

çıkmaktadır. Dolaylı yapılan hileler ise; çalışan işletmenin aracılığıyla işletmenin ilişkide olduğu satıcı ya da müşterilere fayda sağlaması karşılığında rüşvet alması şeklinde gerçekleşmektedir (Bozkurt, 2009: 64). Çalışan hileleri işletmeye zarar verse de, finansal tablo hileleri kadar etkili olmamaktadır. Yaygın bir şekilde çalışan hilelerin, küçük ve orta ölçekli işletmelerde sorun oluşturduğu gözlenen durumlardandır (Güredin, 2000: 135).

Tablo 2. Çalışan Hilelerinin Türleri ve Hilelerin Maliyetleri

HİLE TÜRÜ	VAKA SAYISI	%	ORT. ZARAR(\$)
TAHSİLATLAR YOLUYLA GERÇEKLEŞEN HİLELER			
Nakit öncesi hileler	203	14,6	58.000
Nakit hileler	152	11,0	54.000
ÖDEMELER YOLUYLA GERÇEKLEŞEN HİLELER			
Fatura Hileleri	346	24,9	100.000
Gider Hileleri	201	14,5	26.000
Çek hileleri	165	11,9	143.000
Bordro hileleri	129	9,3	48.000
Yazar kasa hileleri	50	3,6	25.000
DİĞER ALT KISIMLAR			
Nakdi hileler	164	11,8	20.000
Nakdi Olmayan Hileler	239	17,2	58.000

Kaynak:Terzi, S. (2012), Hileli Finansal Raporlama Önleme ve Tespit IMKB İmalat Sanayiinde Bir Araştırma, Beta Yayıncılık, İstanbul, s. 53-54.

İşletmelerde çalışan hileleri çoğunlukla; kasa, alacak hesapları, stoklar, alımlar, yatırımlar ve sabit varlıklar üzerinde yoğunlaşsa da, çalışanlar tarafından gerçekleştirilen (Çatıkkaş ve Çalış, 2007: 192) hile türleri; Gülaçtı tarafından tablo formunda şu şekilde özetlenmektedir:

Tablo 3: İşletme Çalışanlarının Gerçekleştirdiği Hileler

KURBAN	HİLE TİPİ
İşverenler	Sahte İstihdam Başvuruları
İşverenler	Sahte Kazanç Talepleri
İşverenler	Sahte Masraf Talepleri
İşverenler	Hırsızlık ve Aşırma
İşverenler	Performans Hilesi
İşverenler	Zimmete Geçirme

Kaynak: Mete Gülaçtı, (2004), *Adli Muhasebe Mesleği ve Uygulama Önerisi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 9.

Bir işletme ne kadar büyük olursa olsun, iç kontrol sistemi ne denli etkili olursa olsun, her zaman dürüstlükten uzak çalışanlarla karşılaşma riski bulunmaktadır. Çalışanların hileye başvurma nedenleri, genelde bütün insanlık için geçerli olan hile üçgeni ifadesiyle betimlenen baskı, fırsat ve kendini haklı gösterme çabası şeklinde sıralanan unsurlardan kaynaklanmaktadır. (Abdioğlu, 2007:163).

Baskı unsuru; yeterince gelire sahip olmama, zenginlik sağlama ya da daha çok sahiplik duygusu yaşamak istemeye sınırlı değildir. Çalışan kişinin yaşamda aldığı yer ile ilgili olarak bastırılmış, dışa vurulmamış duygularından, yaşadığı finansal problemlerden ya da işinin tehlikede olduğunu hissetmesinden kaynaklanabilmektedir. Baskı unsuru, aslında bir algı olayıdır ve gerçekten var olması da gerekmemektedir. Maddiyatla ilgili baskının var olma durumu bireyler arasında değişkenlik gösterse de, genel olarak şu şekilde sıralandığı görülmektedir (Bozkurt, Ağustos 2000: 65):

- Çalışanın yaşam kalitesini daha üst seviyelere taşıma arzusu
- Hesabını bilmemekten kaynaklanan önüne geçilemeyen bireysel borçların fazlalığı,
- Çalışanın veya aile bireylerinden birinin tedavisi için gerekli olan, ama çalışanın karşılayamayacağı miktardaki sağlık giderleri,
- Hesapta olmayan, ama karşılanması gereken parasal ihtiyaçlar
- Madde bağımlılığı ya da şans oyunları
- Çalışan kişinin beklentilerinin doyurulmaması, tamahkârlık

Çalışanın hileye başvurmasında en kritik unsur, fırsat unsurudur. Çalışanın hileye başvurabilmesi için, hileyi gerçekleştirecek fırsata sahip olması gerekmekte, fırsatın olduğu yerde hilenin bulunması ise, kaçınılmaz bir durum olarak görülmektedir. Bir işletmede hilenin ortaya çıkması için gerekli olan fırsat unsurları (Bozkurt, Ağustos 2000: 65-66);

- *“Hile yapanların cezalandırılacağı disiplinli bir ortamın sağlanmaması,*
- *İşletmede çalışanlar arasında bilgi akışının zayıf olması,*
- *Tepe yönetiminde var olan cahillik, umursamazlık ve yetenek eksikliği,*
- *Sağlıklı denetim çalışmalarının olmaması,*
- *Çalışan davranışlarının yeterli şekilde gözlenememesi,*
- *Zayıf ahlak politikaları,*
- *Üçüncü kişilerle ve ortaklarla yapılan gizli anlaşmalar,*
- *Çalışanların yaptıkları işlerin kalitesini değerlemede yetersizlik”* şeklinde sıralanmaktadır. Bu unsurların varlığının çalışanı hileye yönlendiren bir etmen olduğu üzerinde de özellikle durulmaktadır.

Her suçta olduğu gibi hile suçunu işleyen, hile eylemini gerçekleştiren çalışanın da, kendine göre bir hikâyesi bulunmakta ve bu hikâyeye göre kendini haklı çıkarma çabası içine girmekte, böylece üç ayaklı köprüyü birbirine bağlamış olmaktadır. Bahane olarak görülebilecek bu kendini haklı gösterme çabasıyla sarf edilecek cümleler, üç aşağı beş yukarı hep aynı minvalde gezinmektedir (Güredin, 2000: 137).

3.2.2.2. Yönetim hileleri

Yönetim hileleri; işletmenin mali durumunun olduğundan farklı göstermek amacıyla, işletme tepe yöneticileri tarafından işletme finansal tablolarının olduğundan farklı gösterilmesi şeklinde gerçekleştirilmekte, yöneticilerin finansal tablolar üzerinde olumlu ya da olumsuz yönde oynamaları sonucunda, finansal bilgileri manipüle etmeleri durumunda ortaya çıkmaktadır (Tarhan Mengi ve Yılmaz Türkmen, 2013: 32).

Yönetim hileleri, uygulayıcılarının yönetim kademesi olması ve hilenin uygulanış şekli itibariyle diğer hile türlerinden ayrılmakta ve Küçük (2008: 11) tarafından gerçekleştirilme şekilleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- Muhasebe işlemlerine ilişkin kayıtlar ya da belgeler üzerinde değişiklik yapılması, belgelerde sahtekârlık yaparak ya da yasalara aykırı belgelerin kullanılmasıyla gerçeği yansıtmayan finansal tablolar hazırlanması,
- İşletmenin önemli iş ve işlemlerinin, olayların ya da açıklamaların saklanması, işletme çevresine bilgi aktarmaktan özellikle geri durmak,
- Mali tabloların içeriğinde bulunan bilgilerin ölçü, gruplandırma ya da izah notlarıyla bazı kayıtların ve bilgilerin gizlenmesi ya da hatalı bilgilendirme yapılması,
- İşletmenin varlıklarını değerlendirme konusunda uygulanan yöntemlerin yıllar içinde farklılıklar göstermesi, bu farklılıkların finansal tablolarda belirtilmemesi,
- Muhasebe politikaları ve yasal düzenlemeleri ihlal ederek işletme lehine fayda sağlanmasıdır”.

Hileli mali raporlama şeklinde de adlandırılan yönetim hileleri; tepe yöneticileri tarafından, işletmenin mali tabloları üzerinde oynayarak ya da değişiklik yapılarak gerçekleştirilmektedir. Böylece işletme çevresi olarak adlandırılan, işletme ilgililerinin yanıltılarak, işletmenin finansal durumunun gizlenmesi söz konusu olmaktadır. Yönetim, hilelerin önlenmesi ve ortaya çıkarılmasından bizzat sorumludur. Sorumluluğu çerçevesinde, işletme yönetimleri olumlu bir kontrol çevresiyle birlikte uygun kontrol faaliyetlerini oluşturarak, hileleri önleme konusunda ciddi role sahip olmaktadır(Sipahi, 2004:117).

İşletme sahibi ve yöneticilerinin gerçekleştirdiği hileler Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4: İşletme Sahibi ve Yöneticilerinin Gerçekleştirdiği Hileler

KURBAN	HİLE TİPİ
Müşteriler	Sahte Reklamcılık
Müşteriler	Sahte Ağırlık
Müşteriler	Sahte Ölçüler
Müşteriler	Sahte Beyanlar
Müşteriler	Sahte Etiketleme/Markalama
Müşteriler	Kalitenin Değiştirilmesi
Müşteriler	Ucuz Taklitler
Müşteriler	Kusurlu Ürünler
KURBAN	HİLE TİPİ
Hissedarlar	Sahte Mali Tablolar
Hissedarlar	Sahte Mali Tahminler
Hissedarlar	Sahte Beyanlar
KURBAN	HİLE TİPİ
Alacaklılar	Sahte Mali Tablolar
Alacaklılar	Sahte Mali Tahminler
Alacaklılar	Sahte Beyanlar
KURBAN	HİLE TİPİ
Rakipler	Yıkıcı Fiyatlandırma
Rakipler	Maliyetin Altında Fiyat Belirleme
Rakipler	Bilgi Korsanlığı
Rakipler	Patent Hakları/Telif Haklarının İhlali
Rakipler	Ticari İftira
Rakipler	Onur Kırıcı Yayında Bulunma
Rakipler	Ticari Sırları Çalma
Rakipler	Çalışanların Yolsuzluğu
KURBAN	HİLE TİPİ
Bankacılar	Kredi İçin Sahte Başvurular
Bankacılar	Sahte Mali Tablolar

KURBAN	HİLE TİPİ
Şirket/İşveren	Masraf Hesabının Abartılması
Şirket/İşveren	Performans Hilekârlığı
Şirket/İşveren	Gelirleri Olduğundan Fazla Gösterme
Şirket/İşveren	Aktifleri Olduğundan Fazla Gösterme
Şirket/İşveren	Karını Olduğundan Fazla Gösterme
Şirket/İşveren	Masrafları Olduğundan Fazla Gösterme
Şirket/İşveren	Borçları Olduğundan Az Gösterme
Şirket/İşveren	Aktiflerin Çalışması
Şirket/İşveren	Zimmete Geçirme
Şirket/İşveren	Ticari Rüşvet
Şirket/İşveren	İçeriden Öğrenenlerin Ticareti
Şirket/İşveren	İlgili Tarafların İşlemleri
Şirket/İşveren	Kayıtların Değiştirilmesi/İmha Edilmesi
KURBAN	HİLE TİPİ
Sigorta Şirketleri	Sahte Zarar Talepleri
Sigorta Şirketleri	Kar Amaçlı Kundakçılık

Kaynak: Mete Gülaçtı, (2004), *Adli Muhasebe Mesleği ve Uygulama Önerisi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 10.

Tablo 4’de de görüldüğü gibi, işletme sahibi ve yöneticilerin gerçekleştirdiği hilelerde, büyük çoğunluğun finansal raporlama hilelerinden oluşmaktadır. Bu nedenle finansal raporlama hileleri diğer deyişle finansal tablo hileleri üzerinde ayrıca durmakta fayda görülmektedir.

Finansal Tablo Hileleri; *"finansal tablo kullanıcılarının aldatılması amacıyla tablolardaki rakam ve/veya açıklamaların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine (GAAP) uygunluk ve önemlilik kriterleri açısından doğru ve dürüst bir şekilde sunulmamasını sağlayacak şekilde bilinçli olarak tahrif edilmesi ve/veya göz ardı edilmesi"* şeklinde ifade edilebilmektedir (Küçük ve Uzun, 2009: 241).

Hileli şekilde gerçekleştirilen finansal raporlama, finansal tablolar düzenlenirken yararlanılan muhasebe işlemlerinin kayıtları ile belgelerin üzerinde oynanarak muhasebe ilkelerinin bilinçli bir şekilde hatalı/batıl edilmesi şeklinde hilelere başvurulmaktadır. Yapılan hilelerle amaçlanan, ödenecek vergilerden tasarruf etmek ve

işletmenin var olan mali durumunu olduğunda iyi göstererek kredibilitesini yükseltmektir. Menkul kıymetler borsasında işlem gören şirket hisselerinin değeri üzerinde spekülasyon hareketleri yaparak çoğunluk hisseye sahip ortaklara menfaat sağlamak, hileler yoluyla ulaşılmak istenen amaçların belli başlılarıdır (Sipahi, 2004:119).

Hile konusunda yapılan araştırmalarda, hilenin temel nedenlerinin; güçlü olmayan iç kontrol sistemi, çalışan personelle işletme dışındaki bireyler arasında yapılan gizli anlaşmalar ve üst yönetimdekilerin kontrole gereken önemi vermemesinden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Konuyla ilgili araştırmalar; üst yönetimde görevli olan işletme çalışanlarının başvurdukları hileler sayı olarak daha az görülmektedir. Ama daha alt kademelerde görev yapan çalışanların gerçekleştirdikleri hilelerle, üst yöneticilerin gerçekleştirdikleri hileler meblağ olarak karşılaştırıldığında, üst yönetimdeki hileli işlemlerin tutarının üç katı büyüklüğe sahip olduğunu göstermektedir (Güredin, 2000:135).

İşletme sahibi ya da yöneticilerinin neden hileli eylemlere yöneldiği şu başlıklarla açıklanabilir (Güredin, 2000: 135);

- Buldukları konum itibariyle gerçekleştirdikleri bilinçli hataların kolaylıkla belirlenemeyeceğini ve yakalanmayacaklarını düşünmeleri,
- Küreselleşen aşırı rekabet nedeniyle ortaya çıkan baskılar,
- Menfaat sağlama ve bencillik duygusunun ağır basması,
- Buldukları konum itibariyle muhasebe hilelerini kolaylıkla yapma şansına sahip olmaları..

3.2.2.3. Yatırım hileleri

Yatırım hileleri; yatırım yapanların değeri olmayan veya sahte yatırımlara paralarını aktarmalarını sağlamak için kandırılmaları esasına dayanmaktadır. Yatırım hileleri yoluyla sahte ya da belli bir değeri olmayan yatırımlara para yatırarak, yatırım yapanlar zarara uğratılmakta, yatırımcıyı kandıran kişiler ise gerçekleşen bu işlemde kar etmekte ve gelir sağlamaktadır (Tarhan Mengi ve Yılmaz Türkmen, 2013: 35).

Yönetim hileleri arasında önemli bir yere sahip olan yatırım hileleri, çoğu zaman işletmenin değersiz ve hileli yatırımları, uzaktan pazarlama ya da tele-pazarlama yöntemleriyle işletmenin mali durumundan şüphelenmeyen yatırımcılara satması

sonucunda ortaya çıkmaktadır. Değersiz ortaklık paylarının ya da diğer yatırım fırsatlarının yatırımcıya satılması, gelir sağlamayacak kazanç ortaklıklarının müşterilere satışı da yatırım hileleri arasında değerlendirilen durumlardandır (Bozkurt, 2009: 66).

3.2.2.4. Satıcı hileleri

İşletmeye mal/hizmet satan kişilerce gerçekleştirilen hileler, satıcı hileleri olarak adlandırılmakta; satıcılar, işletmeye, malları değerinden epey yüksek fiyata satabileceği gibi kalitesiz mal satabilmekte, malları eksik teslim etmekte hatta malları hiç teslim etmemektedir(Tarhan Mengi ve Yılmaz Türkmen, 2013: 33).

Satıcı hilelerinin türleri, Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5: İşletme Satıcıları, Tedarikçileri ve Yüklenicilerinin Hileleri

KURBAN	HİLE TİPİ
Müşteriler	Eksik Sevkiyat
Müşteriler	Fazla Faturalama
Müşteriler	Çift Faturalama
Müşteriler	İkinci Derece Malların Değiştirilmesi
Müşteriler	Çalışanların Yolsuzluğu

Kaynak: Mete Gülaçtı, (2004), *Adli Muhasebe Mesleği ve Uygulama Önerisi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 10.

Satıcı hileleri her ne kadar işletmeyi ve yönetimi zor durumda bırakıyormuş izlenimi yaratsa da, aslında işin iç yüzüne bakıldığında ortaya çıkan hile tipinin, çalışan tarafından ya da işletme sahibi ya da yöneticisi tarafından göz yumulması sonucu ortaya çıkmaktadır. Görünenin ötesinde menfaatlerin söz konusu olduğu, geçmiş yıllarda yapılan ve ortaya çıkarılan yönetici hilelerinden anlaşılmaktadır.

3.2.2.5. Müşterihileleri

Müşteri hileleri, müşterilerin mal ve hizmet aldıkları işletmeye karşı gerçekleştirdikleri, satış yapan işletmenin zarar görmesi sonucunu doğuran hilelerdir. Bu tür hilelerde müşteriler, satıcıları, ödemeleri gereken tutarın altında ödeme yapabilmek için, aldatmaya çalışmaktadırlar (Tarhan Mengi ve Yılmaz Türkmen, 2013: 34).

Bu durum daha çok işletmelerin mail order ya da telefon aracılığıyla gerçekleştirdikleri satış işlemlerinde, müşterinin vermiş olduğu kimlik ya da kartın bağlı olduğu bilgilerini doğrulayamadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır (Bozkurt, 2009: 66). İşletme müşterilerinin gerçekleştirdikleri hileler, Tablo 6’da verilmektedir.

Tablo 6: İşletme Müşterilerinin Gerçekleştirdiği Hileler

KURBAN	HİLE TİPİ
Satıcılar	Etiket Değişirme
Satıcılar	Mal Çalma
Satıcılar	Sahte Çekler
Satıcılar	İade İçin Sahte Hak Talepleri
Satıcılar	Sahte Kredi Kartları
Satıcılar	Sahte Kredi Başvuruları

Kaynak: Mete Gülaçtı, (2004), *Adli Muhasebe Mesleği ve Uygulama Önerisi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 15.

Tablo 6’da verilen müşteri hilelerinde, çalışanlarla işbirliği içine girilerek gerçekleştirilebilecek daha pek çok hile de bulunmaktadır. Örneğin; müşteri, çalışanlarla işbirliği içinde olduğundan müşterinin satın aldığı ürün faturalandırılmadan sevk edilebilmekte, işletme zarara uğratılmaktadır. Ayrıca müşteri teslim aldığı mal için, öyle olmadığı halde hasarlı mal satıldığına dair iddialarla işletmeyi korkutma yoluna da gidebilmektedir.

Her ne kadar işletmenin gerçekleştirdiği hilelermiş gibi görünmese de, satıcı ve müşteri hileleri de, işletmeyi ve yönetimini oldukça yakından ilgilendirmektedir. Bu anlamda hile denetimi yapan kişi ya da kişiler, Tablo 3, Tablo 4, Tablo 5, Tablo 6’da belirtilen hilelerin hangilerinin gerçekleştiğini ya da gerçekleşme ihtimali olduğunu belirledikten sonra, bu hileyi düzenleyen kişiyi de ortaya çıkarmaya çalışacağından, hile türlerini gerçekleştiren kişilerin kimler olabileceği, hilenin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır.

BÖLÜM 4. ENRON SKANDALININ NEDENLERİ, SONUÇLARI VE ETKİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Finansal piyasaların hem işleyişinin iyileştirilmesi hem de gelişiminin sağlanabilmesinin temeli, kamuoyunda gerekli olan güven ortamının sağlanmasına dayanmaktadır. Bu anlamda işletmelerin veya şirketlerin hazırlamış oldukları mali tabloların önemli yanlışlık-hata ve hile unsurlarından arındırılmış olması gerekmekte, aksi durumda potansiyel finansal tablo kullanıcılarının karar almaları zorlaştırmaktadır. Sermaye piyasalarının küreselleşmesi, internet ve telekomünikasyon alanındaki gelişmeler, karşılaştırılabilir ve şeffaf finansal raporlama ihtiyacını belirgin hale getirmektedir. Bu da şirketler, yatırımcılar, kredi verenler ve denetçilerin, şirketlerin net finansal bilgileri yayınlaması ve bunu en iyi şekilde nasıl iletebileceklerine ilişkin yeni bir anlayışa sahip olmalarını gerektirmektedir (Nobes, 2001: 3).

İşte bu zorlukları yenmek ve gerekli olan şeffaflık-güven unsurlarının sağlanabilmesi için, işletme ya da şirketlerin finansal tablolarının bağımsız denetim kuruluşları tarafından denetlenmesi gerekliliği kaçınılmaz bir hal almaktadır. Günümüzde piyasalarda şeffaflığı sağlamanın en etkin yolu, bağımsız denetim ve bu bağımsız denetim faaliyetlerini denetleyen kamu gözetiminden geçmektedir. Son yüzyılda ortaya çıkan Enron, Worldcom(Amerika), Parmalat(İtalya), Ahold(Hollanda) ve Kanebo(Japonya) gibi skandallara bakıldığında bağımsız denetim şirketlerinin yapılan usulsüzlüklere ve muhasebe hilelerine göz yumdukları görülmektedir. Küreselleşen dünyada artık ülke sınırları sadece yaşam alanını belirleyen bir unsur olarak kaldığı, ticari faaliyetler bu sınırların ötesine taşındığı, bunun sonucunda da büyük bir etkileşim ortamı doğduğu için, dünyada ortaya çıkan bu skandallar, sadece buldukları ülkeleri değil, bütün dünyayı etkilemiştir. (Odabaşı ve Ergen: 1).

Zarardaki şirketlerin kamuya açıkladıkları finansal tablolarında, muhasebe hileleriyle ve denetim şirketlerinin bu hileleri görmezden gelmesiyle var olmayan kar rakamları ilan edilmiş, bu sayede söz konusu şirketlerin borsada işlem gren hisse senetlerinin fiyatları yükselmiş, yatırımcılar büyük beklentiler içine girmiştir. Ancak yatırımcılar, bu şirketlerin finansal tablolarını düzelterek yeniden ilan etmesiyle hızla düşüş yaşayan hisse senetlerinin değersiz birer kâğıt parçasına dönüşmesi sonucu, büyük zarara uğramışlardır.

Özellikle Amerikan piyasalarında 2001 ve 2002'nin ilkyarısında ortaya çıkan muhasebe skandalları ve finansal düzensizlikler finans piyasalarında geniş bir yankı uyandırmış, söz konusu başarısızlıklar, kamunun finansal raporlara ve kurumsal açıklamalara olan güvenini derinden sarsmıştır. Amerika'da meydana gelen ilk skandal Enron şirketinde ortaya çıkmış, Global Crossing, Adelphia Communications, Tyco, AOL Time Warner, Rite Aid, Xerox, Imclone, Worldcom ve Qwest şirketlerinin hesaplarında ortaya çıkan muhasebe skandalları izlemiş, Vivendi Universal ve France Telecom ise, bu domino taşları misali skandalların son domino taşı olmuştur (Aysan, 2002).

Sonuçta yaşanan gelişmeler sonucunda finansal piyasaların güvenilirliğini sağlayacak, önemli ölçüde meslekten bağımsız olacak, kamu güvenini ve kamu yararını sağlayacak bir sisteme ihtiyaç duyulmuş ve birçok ülkede kamu gözetimi kurumları kurulmuştur (Odabaşı ve Ergen: 1).

Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi'nin çalışmaları küresel olarak muhasebestandartlarının gelişmesinde önemli bir etki yaratmış, ulusal standartların yetersizliği, ülkelerin Uluslararası Muhasebe Standartlarına yönelmelerine yol açmış, Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesinin temel amacı spesifik olarak, "finansal tablolarda karşılaştırılabilir ve şeffaf bilgi gerektiren, anlaşılabilir ve uygulanabilir, kamu menfaati gözetilen yüksek kalitede küresel bir muhasebe standartları seti oluşturmak" şeklinde düzeltilmiştir (Nobes, 2001: 3).

Enron şirketinin iflasına kadar ABD Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri'nin kendi kendine yeten bir yapıda olduğu düşünülüyordu. Enron olayıyla birlikte bu standartların Uluslararası Muhasebe Standartları (IAS) ile uyumlaştırılması ihtiyacı ortaya çıkmış, Enron olayı öncesi kendi muhasebestandartlarının en iyisi olduğunu düşünen Amerikalıların, Uluslararası Muhasebe Standartları'na (IAS) yönelmelerine neden olmuştur (Süer, 2003: 2).

“Enron’dan önce de döneminin koşullarına ve ölçülerine göre büyük şirket skandalları yaşanmış, ancak bunların hiçbirinde Enron’daki kadar kapsamlı, ekonomik ve siyasi sistemin bütün unsurlarını içine alan zincirleme bir yolsuzluk olayı meydana gelmemiştir. Ancak sürekli yükselişte olan boğa piyasaları ve likidite bolluğu, skandalların maliyetlerini hafifletebildiği veya telafi edilebildiği için olağandışı bir dönem yaşandığı fark edilememiştir” (Sağlar ve Kandemir, 2007: 22).

Çalışmada yarattığı büyük etki ve barındırdığı pek çok faktör nedeniyle, Enronskandalı bütün boyutlarıyla ele alınarak, muhasebe ve denetim standartları açısından hem dünyada hem de Türkiye’deki yansımaları üzerinde durulacaktır.

4.1. ENRON’UN DOĞUŞU ve ÇÖKÜŞÜ

ABD’de istikrarlı bir yapı sergileyen doğal gaz piyasası, 1980 yılında yapılan serbestleştirme düzenlemeleri sayesinde, spot piyasa işlemlerini daha kolay gerçekleştirmiş ve sonuçta uzun vadeli “al ya da öde” sözleşmeler yerine, spot piyasa işlemleri artmaya başlamıştır (Healy ve Palepu, 2003:4).

ABD merkez hükümetinin doğal gaz boru hattı işleyişi üzerinde gerçekleştirdiği bu değişikliklerden sonra, Enron Şirketi, 1985 yılında Kenneth L. Lay tarafından yönetilen Houston Doğal Gaz Şirketi ve Omaha, Nebraska’da kurulu Internorth Doğal Gaz Şirketi’nin birleşmesiyle doğar. Kenneth Lay, birleşen şirketin başkanı ve genel müdürü olarak görevlendirilir (Fox, 2003: vii). İki şirketin birleşmesi sonucu ortaya çıkan Enron Şirketi, ABD’nin en uzun doğal gaz boru hattı şebekesine sahip oldu, ancak, birleşme sürecinde Enron, ağır bir borç yükü altına girer. Birleşme nedeniyle boru hattı şirketlerine tanınan haklara da sahip olamadığından, şirketin ayakta kalması için, nakit akışı-kar dengesini sağlayacak yeni iş stratejilerine ihtiyaç duyulur. Bu ihtiyaç üzerine, şirketin başkanı ve genel müdürü olan Kenneth Lay, şirketin iş stratejisini geliştirmesi için, enerji danışmanı olarak Mck Nisey Şirketi’nde görev yapan, Jeffrey Skilling’i işe alır (Thomas, 2002: 2).

1988 yılında Jeffrey Skilling, şirket stratejisini, boru hattı işinin yanında düzenlenmemiş piyasaları da takip etmek şeklinde yön değiştirmesine neden olur. Doğal gazdaki iş modelini; elektrik, kömür, çelik, kâğıt, kâğıt hamuru, su ve geniş bant fiber optik kablo endüstrilerinde de finansal aracı ve piyasa düzenleyicisi olmak

için,uygulama yoluna gider. 1989 yılında Enron, gaz üreticilerine ve toptan alıcılara şirketten gaz satın almalarını, aynı zamanda fiyat risklerini azaltmalarını sağlayan gaz bankası işine girişir (Fox, 2003: vii). Tedarikçi şebekeden gazı satın alıp, bunu gaz satın almak isteyen müşteriye satarak, hem tedarik hem de fiyatı sözleşmeyle garantiler. İşlem ücretleri önceden belirlendiği için, risklerin önceden tahmini de kolaylaşır ve piyasaya “enerji sözleşmeleri” adını taşıyan yeni bir ürün kazandırılır, anlayış bu yönde değiştirilir (Thomas, 2002:3).

Doğal gaz piyasasında düzenlemelerin 1980 yılında değiştirilmesi ile birlikte, fiyatların serbest bırakılması ve doğalgaz üreticileri ile taşıyıcıları yani Enron arasındaki sözleşmelerde sağlanan esneklik, spot piyasa işlemlerinin artmasını da beraberinde getirir. Enron, sözleşmelere göre teslimatlar yapmak ve spot piyasalardaki dalgalanmaların doğuracağı riskleri minimize etmek amacıyla üreticiler ile uzun vadeli sabit fiyat düzenlemelerine girerken, swap, forward ve futures sözleşmeler gibi finansal türevler kullanır. Bu işlemleri fonlayabilmek için de, özel amaçlı varlıklar olarak bilinen bilanço dışı finansman araçlarına başvurur. Bu çerçevede 1990 yılında doğal gaz piyasasındaki işlemlerde spot piyasa işlemlerinin oranı % 75'e yükselerek, doğal gaz alım-satım işlemlerinin % 75'i spot piyasada gerçekleşir hale gelir. Doğal olarak Enron hisse senetlerinin getirileri 1987-1990 yıllarında sırasıyla % 14,2; 13; 15,9 ve 13,1 olarak gerçekleşirken, sermaye maliyeti % 13 civarındadır (Healy ve Palepu, 2003: 4).

1990'lı yıllara gelindiğinde ABD ekonomisi, tarihinin en uzun yükselişte olan piyasasını yaşamak ve Wall Street Borsası, büyük rakamlar içeren bu “enerji sözleşmeleri”nden talep etmektedir. Enron bütün talepleri karşılama çabasıyla hareket etmekte ve kararlı bir tutum sergilemektedir. Takvimler 1994 yılını gösterirken, Enron Şirketi, elektrik enerjisi ticareti işine girer ve elektrik enerjisi piyasasında da, gaz piyasasında uygulanan gaz bankası modelinin uygulanmasına karar verilir. 1997'de elektrik hizmeti veren bir işletme olan Portland General Electric Şirketi, Enron tarafından iki milyar dolara satın alınır ve Enron'un sermayesi ve ticari kaynakları Skilling tarafından bu şirkete aktarılır. Böylece Enron, doğal gaz ve elektrik alıp, satışını yapan bir şirkete dönüşür ve kazancı 2 milyar \$'dan 7 milyar \$'a yükselirken, çalışan sayısı da on kat artarak 200 kişiden 2000 kişiye yükselir (Thomas, 2002: 3).

Başlangıçta sadece bir gaz dağıtım şirketi olan Enron, enerji piyasasının en büyük şirketi haline gelir, ayrıca enerji alım-satım ve teslimatı, e-ticaret, kağıt ürünleri, plastik, çelik, maden kömürü, fiber optik gibi alanlarda da faaliyetleri de gerçekleştirir bir konuma ulaşır. Ayrıca şirket uluslararası alanda enerji üretim ve dağıtım tesislerinin inşası ve yönetimi işlerini de üstlenir (Toraman, 2002: 84).

Gittikçe büyüyen ve bu büyümeyi çok hızlı gerçekleştiren Enron, 1999 yılında elektronik ticaret web sitesi olan EnronOnline (EOL)'ı kurar. Böylece finansal sözleşmeleri yönetmek ve pazarlamak için, yeni bir platform yaratmış olur. Bu durum ticari alışverişlerde alıcı ve satıcı arasındaki ürün çeşidi, fiyat gibi önemli bilgilere kolay ulaşım sağlamaktaydı. Ancak bu platformda gerçekleştirilen işlemlerde Enron, hem alıcı hem de satıcı konumunda yer almaktaydı. Kredi risk yönetiminin bulunduğu önemli nokta ve Enron'un kanatları altında EOL'ün sağladığı güven sayesinde EOL, birden bire başarıya ulaşarak, çevrimiçi işlem ticaretinde 335 milyar \$ciroya ulaşır (Thomas, 2002: 3).

Enron şirket olarak izlediği strateji de bu dönemde, “ağır varlıklar, ancak bilgi üretiminde yararlı ise elde tutulmalıdır.” anlayışından hareket ederek değiştirir ve varlıklarını hafifletme stratejisi izlemeye başlar. Bu stratejiyle birlikte elindeki boru hattı kapasitesinin 20 katı büyüklükte finansal işlem gerçekleştirmeye başlar. Doğu Avrupa, Afrika, Orta Doğu, Hindistan, Çin, Orta ve Güney Amerika'da özellikle enerji piyasalarının özelleştirildiği piyasalarda, çeşitli enerji projeleri ve yatırımları gerçekleştirir. Ancak fırsatlar nedeniyle yöneldiği yeni ve gelişen pazarlarda fırsatlar yanında siyasi riskler de içerdiğini ilerleyen zamanda gören Enron, rakiplerinin de gaz piyasalarına girmesiyle birlikte, rekabet karlılığı önemli ölçüde düşerek, piyasadaki hâkimiyeti de zayıflar (Healy ve Palepu, 2003:4-9).

Enron için 2000 yılı, teknoloji ve geniş bant erişim şirketleriyle ilgili yeni planlar yaptığı ve bu planları ilan ettiği yıldır. Yüksek hızda bir geniş bant telekonünikasyon ağı inşa etmeyi, elektrik ve doğal gaz ticaretinde yaptığı gibi, ağ kapasitesi ve bant genişliği konusunda ticaret yapmayı planladığını ilan ederek, Blockbuster adlı şirketle bir anlaşma yapar. Bu birliktelikle yüksek hızlı internet hatları yoluyla dünyanın her yerinde müşterilerin video üzerine olan taleplerini karşılamayı hedeflediğinden, geniş bant yatırımı için milyarlarca dolar harcar, ama bu yatırımdan elde ettiği kazanç

oldukça azdır. Pek çok alanda faaliyet gösteren Enron'un hisselerinin fiyatı, bu dönemde 40\$'a kadar düşer, ancak aynı yılın Ağustos ayında Enron hisseleri bütün zamanların en yüksek fiyatı olan 90.56\$'a çıkar ve tüm dünyada büyük övgü ve saygı gören, yenilikçi şirket olarak seçilir (Thomas, 2002: 3-4).

Şirket piyasa liderliğini devam ettirebilmek için daha çok borçlanır ve böylece Enron Şirketi enerji ticareti yapan bir şirketten daha çok spekülasyon fonuna dönüşür. Piyasaların gerileme eğiliminde olması ve 2000'li yıllarda dünya ekonomisinin durgunluk belirtileri göstermesiyle birlikte Enron artık, büyük miktardaki borçlarını çeviremez duruma gelir. Yaşanan bu likidite krizi, hisse fiyatlarındaki aşağı yönlü dalgalanmalar nedeniyle daha da kötüleşir (Arnold ve de Lange, 2004:756-57).

Bütün bunlara rağmen Enron'un 2000 yılı cirosu 101 milyar \$ ve piyasa değeri 80 milyar \$'a yaklaşır. Elde ettiği gelirlerinin % 95'ini ve karlarının % 80'ini toptan enerji operasyonlarından elde eder. 2001 başlarında ise gelirleri toplamı, 150 milyar \$'a ulaşır ve Enron, uluslararası ölçekte boru hatları, elektrik tesisleri, kağıt fabrikaları, geniş band varlıkları, su tesisleri işleten ve söz konusu ürün ve hizmetlerin finansal piyasalarda ticaretini yapan, bir grup haline gelir. Enron'un bu kadar çok farklı alanda hızlı bir büyüme göstermesi, bazı analistleri düşündürmeye başlar. Enron'un faaliyet alanları dışına çıkarak, gereksiz büyük riskler aldığı uyarıları yanında şirketin borçlarıyla ilgili sorunları olduğu hakkındaki düşüncelerin yaygınlaşması sonucu, US SEC (Amerikan Sermaye Piyasası Kurulu) soruşturma başlatır (Toraman, 2002: 85).

Dünyanın en büyük şirketlerinden biri olan Enron Şirketi, 2001 Ekim ayında vergi sonrası net kar rakamını 544 milyon \$, öz sermayesini 1,2 milyar \$ azalttığını ilan eder. Ayrıca 1997-2000 yılları arasında ilan ettiği net kar rakamlarını muhasebe hataları nedeniyle düzelttiğini belirtir (BenstonandHartgraves, 2002: 105).

Tablo 7'de belirtilen rakamlar ve oluşan farklar dikkate alındığında, her geçen yıl gittikçe artan miktarlarda şirketin hata yaptığı görülmektedir. Bu hata rakamlarının 77 milyon \$'dan, 570 milyon \$'a, sonra 645 milyon \$'a ve nihayet 880 milyon \$'a ulaşmış olması, gerçekleşen durumun bir hatadan çok daha fazla unsuru içinde barındırdığını düşündürmektedir. Bu denli büyük hataların gözden kaçması ve yıllar içinde fark edilmemiş olması pek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla yaşanan durumun, hatadan çok, hile unsuru taşıdığını akla getirmektedir.

Tablo 7: Enron Şirketi İlan Edilen ve Düzeltilen Net Kar Rakamları

Yıllar	Raporlanmış Net Kar	Düzeltilmiş Net Kar	FARK
1997	105 milyon \$	28 milyon \$	77 milyon \$
1998	703 milyon \$	133 milyon \$	570 milyon \$
1999	893 milyon \$	248 milyon \$	645 milyon \$
2000	979 milyon \$	99 milyon \$	880 milyon \$

Kaynak:Benston, G.J. ve Hartgraves, Al L. (2002), “Enron: WhatHappenedand WhatWe Can LearnFromIt”, Journal of Accounting andPublicPolicy, 21, s.105.

Enron Şirketi, ulusal ve uluslararası piyasalardaki olumsuz gelişmelerle başlayan çöküşünü, muhasebe hile ve manipülasyonları sayesinde ertelemeye çalışır. Bu sürecin sonunda çöküş, Enron’un içinde bulunduğu piyasaya yeni rakiplerin girmesiyle hız kazanır ve Enron’un liderliği aşırır, kar marjları daralır ve rekabetçi üstünlüğü kaybolmaya başlar (Arnold ve de Lange, 2004:756).

Enron’un yatırımlarındaki meydana gelen değer düşüklükleri, finansal piyasalarda yaşanan olumsuzlukları tamamlayan şey, sınai ve ticari başarısızlıklar olur. 2001 yılında Enron’un su faaliyeti (Azurix) 287 milyon \$, geniş band yatırımları 180 milyon \$ ve diğer yatırımlar 544 milyon \$ değer kaybetmiştir. Toplamda bu rakam, Enron’un 1998-2000 döneminde yaptığı sabit yatırımların % 22’sine ulaşan önemli bir büyüklüğe erişir. Yine, 2001’de 1,9 milyar \$’a mal olan bir elektrik santralının, 1.1 milyar \$ zarar ederek elden çıkarılması durumu yaşanır. Ortaya çıkan durum sonucu değeri düşen varlıkları ve zararları,Enron Şirketi’nin dış piyasalardaki ticari iş modelinin sürekliliği konusunda kuşular uyandırır (Healy ve Palepu, 2003:12).

Enron’un durumundan ilk şüphelenen Kynikos Associates adlı yatırım şirketinin başkanı olan James Chanos’tur. Şirketin düşük sermaye getiri Chanos’un dikkatini çekmiş, karlılığını ölçmek için toplam sermayesini incelediğinde ise, Enron’un getirisinin kamu kâğıtlarının getirisinden bile düşük olduğunu görerek, elindeki hisseleri satmıştır (Stevenson ve Gerth, 2002).

“2001 yılında Bethany McLean’in “Enron ‘un Değeri Abartılıyor mu?” başlıklı makalesinde kazançlarının 55 katı ticari hacme sahip olabilen Enron ‘un yüksek hisse fiyatlarını nasıl koruyabildiği sorgulanıyordu. Makalede analistlerin ve yatırımcıların Enron ‘un gelirini tam olarak nerelerden sağladığını bilemeyişlerine vurgu yapılıyordu. Şirket, McLean’in dikkatini bir analistin ona şirketin ilgili raporunu incelemesini tavsiye ettikten sonra çekmişti. Araştırmasında McLean, tuhaf ticari işlemler, değişken nakit akışları ve devasa bir borçla karşılaştı. 2001’in Temmuz ayında Enron, analistlerin tahminlerini hisse başına 3 Cent aşarak gelirini 50,1 milyar dolar olarak bildirdi. Ancak şirket dikkat çekmeye devam ediyordu. Ekim ayında Enron üçüncü çeyrek zararını 638 milyon dolar olarak bildirdi, sermayedarların hisse değerlerinde 1,2 milyar \$’lık bir düşüş rapor etti ve SEC’i şirket hesaplarını kontrol etmeye teşvik etmiş oldu. O ayın sonunda SEC’in soruşturmasının daha resmi bir araştırmaya çevrildiği duyuruldu ve Kasım ayında şirket önceki 5 yılın zarar raporlarını içeren mali tabloları yeniden revize ederek 586 milyon \$’lık zararı açıklayacak şekilde sunmak zorunda kaldı. Bunu takiben Enron ‘un muhasebe ve denetleme şirketi Arthur Andersen’e federal bir çağrı gitmesinin ardından Enron ‘un hesaplarında tahrifat yapmaktan suçlu bulundu. Olayın tüm ayrıntıları ortaya çıkmaya başlayınca yatırımcılar ve kredi verenler geri adım attılar ve şirket iflasını ilan etmek zorunda kaldı”(Yardımcıoğlu ve Diğerleri, 2014: 177).

4.2. ENRON SKANDALININ MUHASEBE DENETİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Enron Şirketi, ortaya çıkışından iflasına kadar geçen 15 yıl içinde, Amerika’nın en büyük 7. Şirketi haline gelir ve 21000 kişi çalışanıyla 40’tan fazla ülkede faaliyet gösterir. Enron şirketinde tepe yöneticiler, muhasebe sistemindeki yasal boşlukları, özel amaçla kurulan iştirak şirketleri ve yetersiz mali raporlama yöntemlerini kullanarak, başarısız anlaşma ve projelerden kaynaklanan, milyarlarca dolarlık borçlarını gizlemeyi başarırlar (Yardımcıoğlu ve Diğerleri, 2014: 177).

Enron olayına sadece ortaya çıkardığı sonuçlar açısından değil, olayın ortaya çıkma nedenleri ve ortaya çıkışında kullanılan yöntemler açısından yaklaşıldığında ve incelendiğinde, olayın bir muhasebe hilesi görünümü sergilediği görülecektir. Enron

olayında yer alan unsurların birleşiminden yola çıkılarak, ekonomik suç tanımı yapmak mümkündür (Sağlar ve Kandemir, 2007: 24):

- *“Bu suçun mimarları, yönetim kurulu başkanı, genel müdür ve mali işler müdürüdür.*
- *Suçun işleyişindeki yöntemler, borcu gizlemek, kaynak yaratmak ve kazancı şişirmek amaçlarıyla bilinçli olarak özel amaçlı varlıklar oluşturmaktır.*
- *Suçun yönlendirilmesi, yatırımcıları şirketin borcu ve karlılığı konusunda yanlış yönlendirmek ve etkinlikten uzaklaşarak aldatmaktır.*
- *İzleme(gözetim) eksikliği, kurumsal yönetim ve denetim işlevidir.*
- *Sonuçları, iflas başvurusu, hissedarlarca açılan 20’den fazla dava ve piyasa değerinde meydana gelen 60 milyar dolardan fazla kayıptır”.*

Ekonomik suçlar; ulusal ekonomideki üretim, tüketim, değişim, bölüşüm ilişkilerini düzenleyen, başka bir ifadeyle, genel ekonomik düzeni koruyan hükümleri ihlal eden eylemlerdir ve hem mali suçları hem de ticari suçları kapsar niteliktedir (Mahmutoğlu, 2016: 5).

“...mali suçlar denildiğinde, ilk planda devletin mali nitelikteki düzenlemelerine aykırılıklar akla gelmektedir. Örneğin, devletin para rejimi, gelir ve giderleri ya da devlet destekli kredi ilişkileri bu kapsamda olup; bunlar arasında vergi suçları, kaçakçılık suçları, para ve kıymetli evrak, damga ve mühürler üzerinde işlenen suçlar sayılabilir. Öte yandan özel sektöre ilişkin mali düzenlemeler de bu kapsamda yer alabilir. Bunlar daha ziyade bankacılık ve ödünç para verme yasalarında öngörülen hükümlerdir. Bu çerçevede içinde kredi limitlerine, asgari sermaye miktarına, faiz rejimine aykırılıklar sayılabilir.

Ticari suçlar ise, ticari işletmelerle, ticaret hayatıyla ve ticari serbestiyle ilgili kurallara aykırılıkları ifade etmekte olup, esasen mali suçları da kapsamına alacak biçimde daha geniş bir kavramı ifade etmektedir. Örneğin, ticaret ve sanayi ve müzayedeye hile ve fesat karıştırmak, evrakta sahtekârlık suçları, bankacılık suçları, döviz suçları, ithalat ve ihracat rejimine aykırılıktan doğan suçlar bunlardan bazılarıdır” (Mahmutoğlu, 2016: 5).

İyi işleyen bir sermaye piyasası, yöneticilerle yatırımcılar arasında yönetim, bilgi ve amaçlar bakımından uygun bir iletişim sağlar, bunu da araçlar sayesinde gerçekleştirir. Sermaye piyasasındaki taraflar; bankalar, yatırım fonları, sigortacılar, finansal

analistler, derecelendirme şirketleri, bağımsız denetim şirketleri, şirketin yönetim kurulu ve genel müdüründen oluşmaktadır (Akbulut, 2001: 1).

Healy ve Palepu'ya (2003: 13) göre; ABD'de sermaye piyasasında taraflar arasında ve problem durumunda sorumluluklar; SEC, bankaları düzenleyen FED, özel sektör düzenleyici kurumlarından olan FASB, AICPA ve borsalar tarafından düzenlenmektedir.

Hileleri ve diğer ihlalleri önleyecek yasa ve kuralların varlığı durumunda bile, bireysel faydaları üst seviyede gözetilen kararlar nedeniyle, toplum refahı kendiliğinden gerçekleşmemektedir. Çünkü hissedarlar, işletmenin yaptığı yatırımlar ve diğer işlemleri üzerinde kontrol yapamamaktadır. Bu kontrol eksikliği, yöneticilere hissedarlar ve diğer paydaşlar aleyhine haksız zenginleşme imkânı vermektedir (Carson, 2003:392)

ABD'de var olan özenli kurumsal yönetim ağına rağmen Enron, değişik bir faaliyet modeli oluşturarak, bu modeli finanse etmek amacıyla yüksek miktarda sermaye toplamış, gerçek finansal durumunu ise, kayıt sisteminde uygun olmayan yollarla gizlemiş ve piyasadaki hisse senetlerinin fiyatını inanılmaz seviyelere çıkarmıştır. Enron'çok uç bir örnek olsa da, gelişmiş bir yapı sergileyen Amerikan sermaye piyasalarındaki olası zayıflıkları görmeyi kolaylaştırması açısından da faydalı bir örnek olaydır (Healy ve Palepu, 2003: 13).

Enron olayında, Enron şirketini ve kurduğu şirketleri üzerindeki denetimin gerçekleştirilmesinde hem bağımsız denetim firması, hem de denetim faaliyetleri kullanılmıştır. Enron halka açık bir şirket ve işletme olduğu için, mali bilgilerini kamuya açıklama yükümlülüğü bulunmaktadır. Buradan hareketle de, Enron şirketinin finansal tablolarının ve finansal raporlarının piyasada hem doğrudan hem de dolaylı gözetimi söz konusudur. "Doğrudan gözetim; devletin denetleme ve düzenleme yetkisi olan kuruluşları, bağımsız denetim firmaları, ilgili işletmenin denetim komitesi ve yönetim kurulunca yürütülür. Dolaylı gözetim; ilgili işletmeyi hissedarlar adına ve aracı kurum sıfatıyla izleyen mali analistler, kurumsal yatırımcılar ve yatırım bankaları tarafından yerine getirilmektedir" (Sağlar ve Kandemir, 2007, 24).

Enron'un bünyesinde çalışan en üst yöneticileri, muhasebe işlemlerini gerçekleştiren muhasebeci ve ortaya çıkan işlemleri denetlemekle yükümlü olan

denetçiler, bir bütün olarak yaptıkları hileli işlemlerle toplum menfaatlerinin zarar görmesine neden olmuşlardır. Sadece bununla da kalınmamış, Enron olayında, gözetimin bütün kolları, bağımsız denetimden doğrudan ve dolaylı gözetime kadar ciddi şekilde ihmal edildiği için aksamıştır. Söz konusu aksaklıklar nedeniyle, Enron'un genel olarak beklenmeyen çöküşü, ortaya çıkmıştır (Sağlar ve Kandemir, 2007: 25). Enron şirketinin çöküşüyle birlikte, muhasebe sistemi yanında bağımsız denetim şirketleri ve denetçiler sorgulanır hale gelmiştir (Artunç, 2002: 33).

4.2.1. Enron Olayındaki Hileli Muhasebe Uygulamaları

Enron'un sabit yatırımları, alışverişleri ve uluslararası boyuttaki karmaşık faaliyet yapısı, muhasebenin sınırlarını da zorlamıştır. Bu kapsamda Enron, karlılığı ve bilançosu ile ilgili daha iyi bir görünüm, daha başarılı bir performans vermek üzere, muhasebe standartlarının sınırlarını sonuna kadar zorlamıştır. Böylece gerçek finansal pozisyonunu, önemli miktardaki borucunu, zararlarını yatırımcılardan gizleyerek, şirketin finansal durumunu olduğundan daha iyi gösterebilmiştir. Sonuçta sunduğu yanlış finansal tablolar yardımıyla toplumun bütününe yanıltmıştır (Healy ve Palepu, 2003:9).

Finansal raporlama bakımından Enronla ilgili iki temel sorundan ilki; makul değer muhasebesi, ikincisi ise; özel amaçlı girişimler olarak adlandırılan uygulamaları suiistimal ederek kullanmış olmasıdır.

“Makul değer; işletmenin herhangi bir tasfiye sürecine girme, faaliyetlerinde önemli bir kısıntıya gitme veya ters pozisyon sağlayan bir işlem gerçekleştirme niyet veya ihtiyacında olmaksızın, işletmenin sürekliliği kavramı altında faaliyet gösterdiği varsayımına dayanmaktadır. Dolayısıyla makul değer, işletmenin gerçekleştirmek istemediği bir işlem, tasfiye veya satış nedeniyle elde edeceği veya ödeyeceği bir tutar değildir” (Karahan, 2002: 22).

İşletmenin sahip olduğu bir varlığın değeri konusunda bir belirsizlik durumunda, varlığın değerini, değişik varsayımlara dayanarak hesaplama temeline dayanan yaklaşıma makul değer muhasebesi adı verilmektedir. Bu değer in ortaya çıkma durumu, birbiriyle bağlantısı bulunmayan taraflar arasında varlığın el değiştirmesini gerektirir (Sarıoğlu, 2002: 52).

Makul değer, Enron'un gelirlerinin kaydedilmesindeki ana noktayı oluşturur ve bu doğrultuda yonetimin enerji fiyatları ile faiz oranları hakkında fazla iyimser tahminler yapması şeklinde sonuçlanmıştır. Örneğin gelecekteki 10 yıl süresince belirli bir fiyattan enerji satılacağı öngörüsüyle, bugünkü finansal tablolara hesaplanan karı kaydetmek mümkün olmaktadır. Bir varlık edinme tarihindeki değer ile kayıt altına alındığı zaman, varlığın edinme fiyatı o varlığın raporlama değeri için doğrulanabilir bir değer oluşturmaktadır. Makul değer muhasebesi, varlığın edinildiği yıllardan daha sonraki yıllarda, varlığın defter değerinin üstünde ya da altında gerçekleşen piyasa değerlerini göz önünde bulundurmaktadır (Bratton, 2003: 29).

Bu muhasebeleştirme yöntemi, geçerliliği olan güncel değerleme bilgilerinin ortaya çıkmasını sağlamakta, hem lme hem de raporlamada yenilikler getirerek, etkin bir yonetim gerçekleştirmeye yardım olarak, saydamlık ve tam açıklama uygulamalarını desteklemektedir. Ancak her zaman iyiniyetli olunmadığı, bireysel çıkarlar göz önüne alındığı için, ayrıca kontrol sistemlerinin etkinliğindeki eksikliklerle, yöntemin kötüye kullanımı mümkün olabilmektedir. Bu ikili muhasebe sistemi, raporlama sisteminin tutarlılığı, raporların çarpıtılması nedeniyle engellenmekte, finansal tabloların gzelleştirilmesine olanak sağlayarak, var olan kontrol sistemlerini etkin çalışamaz bir duruma sokmaktadır. İç kontrol sistemi, makul değer muhasebesinde finansal tabloların dürüst sunulmasını sağlayamamakta, yöntemle belirlenen değerlerin onaylanmasını sağlayacak referans değerlere sahip bulunmamaktadır (Barlev ve Diğerleri; 2004:354).

Enron, enerji ticareti işine piyasa fiyatı üzerinden değerleme muhasebe sistemini dâhil ederek, bu sistemi enerji ticaretinde yoğun olarak kullanma yolunu tercih eder. Bu değerleme kuralları doğrultusunda da, varlık veya borçları arasında enerjiyle veya diğer türev ürünlerle ilgili kontratları varsa bunları makul değere göre değerlemeli ve değerleme sonucu oluşan kar veya zararları dönemin gelir tablosu ile ilişkilendirme yoluna gitmiştir. Ancak uzun dönem futures kontratlarının yani enerji futures, gaz kontratları gibi muhasebeleştirilmesinde, söz konusu kuralların uygulanması sıkıntılı durumlar oluşmasına neden olmaktadır. Bu sıkıntılıların önüne geçebilmek için işletmeler, bizim örneğimizdeki Enron, kendi varsayımlarına ve yöntemlerine uygun değerleme modellerini hazırlayıp kullanmak yoluna seçmiştir (Thomas, 2002: 4).

Makul değer muhasebesi, karmaşık ve uzun vadeli enerji sözleşmeleri ile ilgili işlemlerin bugünkü değer üzerinden kaydedilmesini ve yönetimin gelecekteki kazançları tahmin etmesini gerektirmiştir. Bu yaklaşım, Enron yönetiminin gelecekteki faiz oranları ve enerji fiyatlarını tahmin ederek gelirlerini tahakkuk ettirmesinde kullanılmıştır. Enron, toptan alım satım kontratlarıyla ilgili işlemlerini toptan hizmetler olarak adlandırarak, gerçekte herhangi bir teslimat olmadan, yüksek miktarda ciro rakamlarını ortaya çıkarmayı başarmıştır. Bu sözleşmelerin yerine getirilmesi ve sözleşme ile ilgili maliyetler konusunda ciddi sorunlar olmasına karşın gelir, gelecekteki nakit akımlarının bugünkü değeri olarak kaydedilmiştir. Geleneksel muhasebe yaklaşımında yapılan kayıtlar, kayıtlı muhasebe değerleriyle ekonomik gerçeklik arasındaki farkın açılmasına neden olduklarından makul değer kaydedilmesinde zorluk yaşanmaktadır. (Healy ve Palepu, 2003:9) “Tahminler gerçekçi olmayan, doğrulanması zor ve geniş ölçüde takdir yetkisi kullanılan varsayımlara dayandırılmıştır”. (Tonge ve diğerleri, 2003:9)

Makul değer muhasebesi, Enron’a, uzun vadeli enerji sözleşmelerinden elde edilecek gelecek yıllardaki gelirleri cari yılın geliriymiş gibi kaydetme imkânı vermiş, ancak söz konusu olan bu gelirler cari yılda tahsil edilmediği için, gelecek dönemlerde ilgili yıla kadar tahsil edilmeden kalmıştır. Uygulama sayesinde, Enron gelirlerini gerçekte olduğundan daha yüksek gösterme şansına sahip olmuş, 1999’da Güney Amerika’da daha yapımı süren bir boru hattı projesine dayanarak 65 milyon dolar gelir kaydetmiştir. (Sridharan ve Diğerleri, 2002:281)

“Makul değer belirlenmesinde enerji sözleşmeleri ve bu sözleşmelere dayalı türev araçları olan şirketlerinyani Enron’un, geniş bir hareket alanına sahip olmaları sonucu; tahakkuk etmemiş gelirler ve giderler kar/zarar hesabına aktarılır. Ama gelir tablosu ilkelerine bağlı olaylardan kaynaklanan ve gerçeğe yakın olarak tahmin edilebilen gider ya da zararlar tahakkuk ettirilerek, gelir tablosuna yansıtılmalıdır. Şarta bağlı gelir ve karlar için ise, gerçekleşme ihtimali yüksek olsa bile, herhangi bir tahakkuk işlemi yapılmaz, dipnotlarda açıklama yapılır.” (Çaldağ, 2003:9-10)

Finansal raporlama bakımından Enronla ilgili iki temel sorundan ikincisi ise; özel amaçlı girişimler olarak adlandırılan uygulamalar ve bu uygulamalarda gerçekleştirilen suiistimallerdir.

Sınırlı bir ömür, sınırlı faaliyetler ve sınırlı bir amaç için kurulan özel amaçlı girişimler, bir ortaklığın, şirketin veya ortak girişimin yasal şeklini alabilen, 1970'lerin sonunda finansal araçlar portföyünde yer alan, hisse senedi ve tahvil ihracı yoluyla sermaye elde eden girişimlere, özel amaçlı girişiler ya da diğer adıyla özel amaçlı araçlar adı verilmektedir (HartgravesandBenston, 2002: 2).

Şirket dışındaki yatırımcılar ve kredi sağlayanlarla nakit akımlarının ve risklerin paylaşılması esasına dayanan sistem, çeşitli muhasebeleştirme sorunlarına neden olmuştur. Bu tür işlemlerin muhasebeleştirilmesi konusunda kurallar bulunmaya çalışılmış, bu da bir boşluk olarak Enron şirketinin işine gelmiş, mekanik sözleşmeler kullanılarak,ekonomik gerçeğe muhasebe rakamları arasında bir farklılık yaratacak şekilde muhasebeleştirilmiştir (Healy ve Palepu, 2003: 9-11).

ÖAG'ler, kazançlarını ihraç ettikleri tahvilleri garanti altına alan şirketin alacaklarını satın almak için kullanırlar. Alacakların sınırlı ve güvenilir bir şekilde geri ödenmeme riskiyle ölçülmesinden dolayı, öz sermayenin nispeten az bir miktarı genellikle beklenen tüm kayıpları karşılamak için yeterli olmaktadır. Böylece kefil şirket, garantisini yerine getirmek zorunda kalmamaktadır. Oluşum sayesinde, alternatif bir borçlanma ve faktoring yöntemine göre daha az bir faiz oranı ile kefil şirket alacaklarını nakde dönüştürme şansını yakalamaktadır. Bununla da kalmayıp, kefil şirketlere bilançolarında alacaklarını ve menkul kıymet ihracında yüklenmiş oldukları borcu göstermekten kaçınmalarını sağlamakta, dolaylı yoldan riski azaltmaktadır (Hartgravesand Benston, 2002: 2-12).

Enron'un 1990'lı yıllarda çok hızlı büyümesi ve yeni birçok alana yönelmesi, büyük çapta yatırımlar yapmasını gerektirdiğinden, bilançosu baskı altına girmeye başlamış, ancak borçlanma yoluyla yatırımların fonlanmasının mantıklı olmaması, -yatırımlardan gelecek nakit akışının ilk yıllarda borcu karşılamaya yetmeyecek düzeyde olması- Enron'u kredi notunu olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle yatırımların fonlanmasında, anlaşmalara girmek isteyen dış yatırımcılar bulmaya yöneltti. Bu sayede Enron, riskleri ve ilgili getirileri etkili olarak yönetebilme şansına sahip olacak, müşterek yatırımlar, Enron ve Enronun diğer yatırımcılarına varlık olarak katılan ayrı bir girişim gibi oluşturuldu. Bu girişimlerin garanti ve kredi desteği Enron tarafından sağlanması

gerektiği halde, dış borç verenden bu girişimler direkt olarak borç alabilecekti (Powers ve Diğerleri, 2002: 36).

ÖAG'lerde bağımsız üçüncü taraf durumundaki ortakların, özel amaçlı varlıklara önemli tutarda sermaye payının olması gerekmektedir ve bu pay özel amaçlı varlıkların toplam borç ve öz kaynağının yani varlıklarının en az % 3'ü olarak yorumlanmıştır. Bağımsız üçüncü taraf ortakların, özel amaçlı varlıklarda % 50'den fazla kontrol hissesini elinde bulundurması da, diğer bir koşuldur. Eğer bu kurallar yerine getirilmiyorsa, özel amaçlı varlıklar sponsor firmanın faaliyetleri ile konsolide edilmelidir. Enron, uzun vadeli sabit sözleşmeler çerçevesinde tüketicilere ve kamu kuruluşlarına doğal gaz vermeyi öngören ve çoğunlukla doğal gaz üreticileri ile yapılan forward sözleşmeler satın almak için, 3.000'e yakın özel amaçlı varlık kurmuştur. Birçok özel amaçlı varlık da, esas olarak finansal raporlama amaçlı olarak yapılandırılmıştır. % 3 kuralı, şeklen 2001 sonlarına kadar ihmal edilmemeye özen gösterilse de, bu sayede özel amaçlı varlıkların Enron ile konsolidasyona girmesinden kaçınılarak bilançoda borçları olduğundan düşük, öz kaynakları ve karı olduğundan yüksek gösterilebilmiştir(Healy ve Palepu, 2003:9 ve 11).

Enron, bu girişimleri, sadece varlık ve borç çeşitlendirmesinde değil, karmaşık finansal türev ürünleri, imtiyazlı hisse senetlerini, hakları, hisse senedi ve hisse senediyle ilgili borcu satın almak için kullanmaya başladı, böylece finansal alım satım işlemleri daha karmaşık bir duruma geldi. Bunun da ötesinde Enron şirketi, ÖAG'leri değer düşüklüğü yaşayan varlıklarını gizlemek için kullanmış ve bu değer düşüklüğü yaşayan varlıklarını ÖAG'lere aktararak, söz konusu olan zararları Enron kayıtlarından uzak tutmayı başarabilmiştir (Thomas, 2002: 5).

1990 yılından 2001 yılına kadar Enron şirketi, pek çok pozisyon için ÖAG'leri kullanmıştır. Özetle kullanılan pozisyonlar ve yapılan işlemler şunlardır (Powers ve Diğerleri, 2002: 37):

- “ÖAG'e bir varlığın satılarak, sonrasında bu varlığın kiralanması yoluyla gerçekleşen yapay kiralama işlemleri,
- ÖAG'lere finansal varlıkların satılması
- Ticari riskten korunma işlemi yapan ÖAG'lere Enron hisse senetleri ve kontratlarının, Enron hisse senetleri karşılığı satılması,

- *Diğer varlıkların işletmenin sınırlı ortaklık hakkı olduğu işletmelere transfer edilmesi”.*

Özel amaçlı varlıklara ait mali tabloların, sponsorun mali tablolarıyla konsolide edilmesi veya sponsorun mali tablolarının dışında tutulması, özel amaçlı varlıklarla yapılan işlemlerin bağımsız üçüncü taraflarla yapılan işlemler gibi değerlendirilip değerlendirilmemesi, en önemli muhasebe sorunlarını oluşturmaktadır (Hartgraves ve Benston, 2002:245).“Özel amaçlı varlıklarda sponsor konumundaki yatırımcı, çoğu zaman kendi varlıklarının bir kısmını sermayesinde hiç payının bulunmadığı özel amaçlı varlığa devrederek, karşılığında da borçlanma/ortaklık aracı, özel amaçlı varlığın gelecekteki faaliyetleri sonucunda oluşacak faydaya katılım hakkı, kiralama hakkı gibi getiriler elde etmektedir. Sponsor, çoğu özel amaçlı varlık uygulamasında bilanço dışı finansmana olanak vermek ve konsolidasyon zorunluluğunun etrafından dolanmak amacıyla özel amaçlı varlığın sermayesinde pay sahibi olmamakta ve özel amaçlı varlığın faaliyetleri üzerindeki kontrolünü, kuruluş safhasında esas sözleşme vb. belgelere konulan hükümler aracılığıyla sağlamaktadır”. (Artunç, 2002:5)

Enron olayında, özel amaçlı varlıkların konsolidasyonu ile ilgili kurallar esnektir ve oldukça az sayıdadır. İlk olarak kullanılmaya başlandığı 1980’lerin başlarında, zayıf sermaye yapılarına karşın özel amaçlı varlıklar, ticari alacaklar gibi varlıkların nakde dönüştürülmeleri için tasarlanmış, özel amaçlı varlıklara satılan alacaklar genellikle nakit tahsil edilmiş, ilgili varlığın değeri ve satıştan kaynaklanan kar/zararın tespitinde bir zorluk yaşanmamıştır. Sponsor kuruluş, özel amaçlı varlığın borçlarını garanti etse de, bunun bir yükümlülüğe dönüşme olasılığı, bağımsız üçüncü taraflarca sağlanan sermayenin olası zararları karşılamakta yeterli olması dolayısıyla düşük düzeyde kalmıştır. Bu nedenle, konsolidasyon yapılmaması herhangi bir sorun yaratmamıştır. Zaman içinde, özel amaçlı varlıklar, tesisler, makina ve cihazların satın alınmasında veya satılıp geri kiralanmasında da kullanılmaya başlanmıştır. Enron’un özel amaçlı varlıkları kullanmasındaki esas sorun ise, zayıf sermaye yapılarına sahip olmalarına karşın, Enron’un bu alandaki az sayıda kurala sadece şeklen uyararak, kurduğu özel amaçlı varlıkları konsolide etmemesindedir. Enron’un fiilen bütün riskleri üstlendiği özel amaçlı varlıklar dahi konsolidasyona tabi tutulmamıştır. (Hartgraves ve Benston, 2002:256-257)

Konsolide etmesi gerektiği halde konsolide etmediği ÖAI'lerin finansal tablolarında Enron'un yaklaşık 40 milyar dolarlık bir yükümlülüğü gizlediği tahmin edilmektedir. Enron, büyük bankaları, özel amaçlı ortaklıklarına para yatırmaya ikna etmiş, bankalara garanti olarak da, kendisine ait aşırı değerlendirilmiş hisse senetlerini vermiştir. Yüksek ücret kazanan bankalar, potansiyel yatırımcıları da şirkete yatırım yapma yönünde iteklemiş, hisse fiyatlarını yüksek tutmak için de analistler istihdam etmişlerdir. Hisselerin yüksek fiyatta olması, elinde Enron hissesi tutan yöneticileri de, olumlu etkilemiş, Mayıs 2000 ile Ağustos 2001 arasında hisse satışından yönetim kurulu başkanı ve genel müdürler yüklüce paralar kazanmışlardır (Singleton-Green, 2002: 57).

Enron, özel amaçlı varlıkları iştirak gibi değil de, bağımsız tüzel kişiliklermiş gibi yapılandırarak, SEC tarafından ayrıntılı açıklamalar yapılmasının ve katı muhasebe yöntemleri uygulanmasının önüne geçilmiştir. SEC'in sıkı gözetimi ve şüpheliğinden ÖAG'leri kaçırmak için de, bağımsız denetim firması Arthur Andersen'den ve hukuk müşaviri Vinson&Etkins'den teknik destek alınması yoluna gidilmiştir. Özel amaçlı varlıklar; özde ve ekonomik amaçları açısından iştirak olmasına karşın, sözde ve yasal olarak bağımsız ortaklıklarını gibi yansıtılmışlardır (Sims ve Brinkman, 2003:255-245-246).

Özetle, özel amaçlı varlıklar ve hisse senedi opsiyonları ile yapılandırılan karmaşık finansman teknikleriyle yapılmak istenen; hem daha az vergi vermek, hem daha az bilgi açıklamak, hem de konsolidasyondan kaçınmaktır. (Arnold ve De Lange, 2004:754-7) Enron özel amaçlı varlıklara varlık satarak karını yükseltmiş, daha doğru bir ifadeyle olduğundan daha yüksek göstermiştir. Özel amaçlı varlıklar, Enron borçlarının bilanço dışına çıkarılmasına da aracı olmuşlardır. Varlıklar özel amaçlı varlıklara satılma yoluyla bilançonun dışına çıkarıldığında, doğal olarak varlık karlılık oranları kendiliğinden ve yapay olarak artmaktadır (Sims ve Brinkman,2003:245-246).

Özel amaçlı varlıkların yapılandırılmasındaki yanlışlıklar, Enron'un özel amaçlı varlıklar ile ilişkilerini eksik bir biçimde açıklanmasıyla devam etmiştir. Kamuya yapılan açıklamalarda Enron, likiditesini kaybetmiş yatırımlarındaki risklerini özel amaçlı varlıklarla gerçekleştirdiği işlemlerle korumaya aldığını ifade etmiştir. Ancak yatırımcılar, özel amaçlı varlıkların riski korumak için,Enron hisse senetlerini ve mali garantilerini kullandığını hiçbir zaman öğrenememişlerdir (Healy ve Palepu, 2003:11).

Enron'un batmasına neden olan hileli muhasebe uygulamaları, ABD Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerindeki (US GAAP) bilanço dışı faaliyetlere ilişkin boşluklardan yararlanılarak gerçekleşmiştir. Mevcut muhasebe standartlarının gözden geçirilmesi, küreselleşen sermaye piyasalarıyla uyumlu hale getirilmesi faydalı olacaktır. Enron olayıyla birlikte ABD'deki standartların (US GAAP) Uluslararası Muhasebe Standartları (IAS) ile uyumlaştırılması ihtiyacını açıkça ortaya koymuş görünmektedir.

4.2.2. Enron Olayında Denetim Faktörü

Bir şirkette Yönetim Kurulu ve Denetim Kurulu'nun şirketin finansal raporlamasına ilişkin bir gözlem görevi bulunmaktadır ve bu kurulların doğru-etkin çalışması durumunda olası finansal raporlama hata ve hilelerinin, kötüye kullanımların, manipülatif hareketlerin daha erken ortaya çıkması ve önlenmesi açısından önem taşımaktadır (United State Permanent Subcommittee Report, 2002: 57).

“Enron şirketi'nin yüksek risk içeren muhasebe işlemlerine, uygun olmayan çıkar çatışmaları işlemlerine, geniş ölçüde açıklanmamış kayıt dışı faaliyetlerine, yöneticilerin aşırı tazminat bedellerine izin vererek, Enron'un hissedarlarını koruyamamış ve ABD'nin 7.büyük halka açık şirketinin çöküşünde katkısı olmuştur. Kurul, Enron'un hissedarlarının, çalışanlarının ve iş ortaklarının zararına bunları görmemezlikten gelmeyi tercih etmiştir. Yönetim Kurulu, bilerek Enron'un yüksek risk içeren muhasebe uygulamalarını kullanmasına izin vermiştir. Açıkça görünen çıkar çatışmalarına rağmen, Enron Yönetim Kurulu, Mali İşler Müdürünün (Andrew Fastow), LJM adlı, Enron'la iş yapan ve Enron'un giderlerinden kazanç sağlayan özel amaçlı şirketi kurup, işletmesine izin vererek emsali görülmemiş bir anlaşmayı onaylamıştır. Kurul, LJM işlemleri için yeterli kontrolü sağlamamış ve dolayısıyla Enron'un hissedarlarını bu adaletsiz anlaşma nedeniyle uğrayacakları zararlardan koruyamamıştır. Yönetim Kurulu, Enron'un finansal durumunun olduğundan iyi gözükmesini sağlamak için, milyonlarca dolarlık faaliyetin kayıt dışı olarak gerçekleşmesine bilerek izin vermiştir. Kurul, Enron'un çöküş nedenlerinden biri olan kayıt dışı yükümlülüklerin kamuya yeterli düzeyde açıklanmasını temin edememiştir. Ayrıca Kurul, yöneticilere hizmetleri karşılığında aşırı bedeller ödenmesini onaylamış ve Enron'un 2000 yılına ait performans planlama biriminin neden olduğu kümülatif

nakit yükünü kontrol etmede başarısız olmuştur. Kurul Başkanı ve genel müdür olan Kenneth Lay'in milyonlarca dolarlık şirket finansmanını, personel kredisi olarak kötüye kullanmasına engel olmamıştır. Sonuç olarak, Enron Şirketi Yönetim Kurulu, gözetim görevini yerine getirme konusunda başarısız olmuştur. Bu da Enron Şirketi'nin çalışanları ve hissedarları aleyhine ciddi sonuçlar doğurmuştur" (Arı; 2015: 413-414).

Denetim Kurulu'nun ÖAG'lere ait işlemlerin periyodik olarak incelenmesi konusunda belirli bir gücü olduğu, buna rağmen doğrudan doğruya işlemleri incelerken amaçlanan fonksiyonunu yerine getirmediği, sınırlı ve yüzeysel bir denetim gerçekleştirerek, muhasebe ve finansal raporlarda anlamadığı işlemleri, yeterince incelemeye tabi tutmadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca hem Yönetim Kurulu, hem de Denetim Kurulu, bağımsız denetim şirketi olan Arthur Andersen'in bağımsızlığını ve objektifliğini belirleme konusunda yeterli bir gözetim sağlayamamıştır. Aslında Denetim Kurulu tarafından Andersen'in her yıl bağımsızlık ve objektiflik denetimine tabi tutulduğu, kurul üyelerinin de herhangi bir problem olmadığını belirttikleri incelemelerle ortaya konmuştur (Powers ve Diğerleri, 2002: 23-24).

"Muhasebe şirketlerinin bazı müşterileri için, bağımsız denetim ve yönetim danışmanlığı rollerini aynı zamanda üstlenmeleri finansal raporlama sürecinin kalite, doğru ve dürüstlüğü hakkında soru işaretlerini ortaya çıkarmıştır. Yönetimin bir fonksiyonu olarak görülen muhasebe sisteminin kurulması ve yürütülmesinde danışmanlık hizmeti vermiş olan denetçiler, aynı şirketin bağımsız denetimini yaparken bağımsız davrandıklarını söylemeleri, ne ölçüde inandırıcı olduğu en önemli tartışmalı konular arasındadır. Bu durum, denetçilerin objektiflik ve bağımsızlıklarını zayıflatan çıkar çatışmasını ortaya çıkarmış, bu da denetim başarısızlıkları ile sonuçlanmıştır. Uzun yıllar aynı müşteri şirkete aynı bağımsız denetim şirketi tarafından denetim hizmetinin verilmesi, bağımsız denetçinin objektifliğini zedeleyebilir. Ayrıca, müşteri işletme faaliyetlerinin bağımsız denetçi tarafından yakından bilinmesi, denetimin tam olarak yapılmamasına neden olabilir. 1986 yılında oluşturulan Enron A.Ş., bağımsız denetçi olarak Arthur Andersen Denetim şirketini seçmiş, yaklaşık olarak 16 yıl denetim Andersen tarafından yapılmıştır. Bağımsız denetçinin denetim dışı vermiş olduğu danışmanlık hizmetleri karşılığında elde ettiği ücret, toplam bağımsız denetim hizmeti karşılığında aldığı ücretten çok fazla olduğunda; müşteri şirketi memnun etme

yönünde bir baskı oluşarak denetçi bağımsızlığının tehlikeye girebileceği genel olarak kabul edilen bir görüştür” (Arı, 2015: 414).

Arthur Andersen Şirketi, Enron’un finansal tablolarını 1985 yılından beri denetlemekteydi. 2001 yılına kadar olan bu 16 yıllık süreç de, olması gereken hali yani standartlarda belirtilen 5 yıllık süreden oldukça fazla bir süredir. Bunun yanı sıra, Arthur Andersen’in Enron Şirketinden bağımsız denetim hizmeti için aldığı ücret, aynı şirkete verdiği danışmanlık hizmeti karşılığındaki ücretten az olduğu belirlenmiştir (Sarıoğlu, 2002: 50).

Arthur Andersen bağımsız denetim firması, 1999 ve 2000 yılında Enron firması için hazırlamış olduğu müşteri risk analizinde şu ifadeler yer almaktadır: “Enron’un saldırgan kazanç hedefleri vardır ve bu hedeflere ulaşmak için çok sayıda karmaşık işlemler yapmaktadır”. Yapılan bu tespite rağmen, şirketin özel amaçlı girişimlerine ilişkin muhasebe uygulamalarını genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uydurma çabası içine girmiştir (Özbirecikli, 2006: 13).

2000–2001 döneminde, Arthur Andersen tarafından Enron’un hileli finansal raporlama yapmasına göz yumularak ortaya çıkan illegal durumun arkasında yatan en önemli motivasyonun, Enron tarafından Andersen denetim firmasına, denetim dışı hizmetleri karşılığı ödenmiş olan çok fazla tutardaki ücretler olduğu belirtilmiştir. Bağımsız denetçiler tarafından çift rol üstlenilmesi, mali tablo kullanıcıları tarafından rollerin çatışması şeklinde algılanması olasılığını ortaya çıkarmaktadır. Bağımsız denetimin mali tablo kullanıcıları tarafından başarısız olarak algılanması, mali tabloların güvenilirliğini azaltmıştır (Klein, 2003: 353).

Buradan hareketle, Enron olayının denetim boyutunu analiz ederken, önce denetim piyasasını anlamaya çalışmak gereklidir. Çünkü Arthur Andersen’in yaşadığı bütün sorun, ikilem, çıkar çatışması ve değişiklikler büyük küçük bütün denetim firmaları tarafından yaşanmıştır. Bunun temelde Healy ve Palepu’ya (2003: 15) göre, iki temel nedeni bulunmaktadır: Birincisi, ABD Federal Ticaret Komisyonu, büyük denetim firmalarının oluşturduğu oligopol gücünü kırmak amacıyla reklama ve sert rekabete izin vermesidir. İkinci değişiklik de, potansiyel yatırımcıların yatırım kararlarını alırken tartışmalı muhasebe bilgilerine güvendiklerini kanıtlama zorunluluğu kaldırılmıştır. Yatırımcıların tek karar kıstası hisse fiyatına bakarak karar aldıkları, bunun da yanıltıcı

açıklamalara dayanarak yapıldığı iddiasında bulunmalarının yeterli olacağı şeklinde bir yasal düzenleme yapılarak, denetçiler için dava edilme ve tazminat riskini çarpıcı biçimde arttıran bir durum ortaya çıkmıştır. Bütün bunlar, Enron'un finansal raporlama süreciyle ilgili olarak bağımsız denetim firmasının sorumluluğu hakkında ipuçları vermektedir.

Denetim firmaları yeni iş ortamına birkaç yolla uyum sağlamaya çalışmışlardır. İlk olarak, denetimlerdeki değişkenliği azaltmak amacıyla standart oluşturuculardan mekanik muhasebe ve denetim standartları talep etmişler, standart denetim işlemleri ve süreçleri geliştirmişlerdir. Bu yaklaşım denetim maliyetlerini azaltmış ve dava edilmesi durumunda denetçilere bir savunma gerekçesi olmuştur. Diğer yandan, denetçiler işlerini mesleki takdirlerini kullanmayı gerektiren geniş bir açıdan değil, daha dar bir açıdan görmeye eğilimli olmuşlardır. Mekanik ve standart denetimlerden sağlanan gelirlerin sürekli düşüş göstermesi üzerine denetim firmaları sürümden kazanma stratejisi ile denetim için yeni müşteriler bulmaya ve mevcut müşterileri korumaya çalışmışlardır. Denetim firmaları ayrıca, ana faaliyetleri için söz konusu olan yoğun rekabetin olumsuz etkilerini ve yükselen dava risklerini hafifletmek amacıyla yüksek kar marjına ve büyüme oranına sahip olan danışmanlık hizmetlerine girmeye başlamışlardır. Mekanik ve standart denetimler, ayrıca yetenekli insanların denetim mesleğini çekici bulmamalarına, müşterilerin denetimlere değer yaratan bir faaliyet olarak değil sadece yasal bir yükümlülük olarak bakmalarına, yatırımcıların denetimden geçmiş mali tablolara güvenmemelerine, kamuoyu ve kural koyucu kamu kuruluşlarının ise denetçilerin müşterilerine fazla bağımlı olduklarını düşünmelerine de yol açmıştır (Healy ve Palepu, 2003:15-16; Hake, 2005:598). Mekanik ve standart denetimlerin dava riskini yönetme stratejisi olarak işlevsel olmadığı ise Enron olayından sonra Arthur Andersen'in yaşadığı yasal süreçten anlaşılmıştır.

Denetim piyasasındaki ikinci önemli değişiklik, toplam gelir pastasının denetim ve denetim dışı gelirler bileşiminin önemli ölçüde tersine çevrilmesi olmuştur. Denetim firmaları daha yüksek büyüme potansiyelini görerek yönetim danışmanlığı hizmetlerini elde etmek ve elde tutmak amacıyla müşteri işletmeler ile fazla samimi ilişkiler geliştirebilmektedir. Sonuç olarak, tam bir çıkar çatışması yaşayan denetim firmalarının denetim sorumluluğu, danışmanlık hizmetleri kapma isteğine yenik düşmektedir. Başka bir ifadeyle; denetim hizmetlerinin karlılığını kaybetmesi üzerine, denetim kuruluşları

danışmanlık hizmetlerine yönelmişler ve denetim çalışmaları yoluyla sağladıkları yakınlığı danışmanlık hizmetini alabilmek için, bir araç olarak kullanmışlardır (Wheat, 2002, 36).

Reinstein ve McMillan (Reinstein ve McMillan, (2004:958-59), “bu gelişmenin yanında, denetim kuruluşlarının ortak sayılarının azaldığını ve daha az ortağa daha çok iş baskısı ortaya çıktığını belirlemişlerdir. İşini korumak için danışmanlık hizmeti sunmak zorunda olan denetçi ortaklar tarafsızlığını ve nesnelliğini kaybetmişlerdir. Danışmanlık hizmeti sunmakla uğraşmak zorunda olan denetçiler hile risk faktörlerini gözden kaçırmaktadır. Yine, denetçiler denetim çalışmalarında, çoğu zaman finansal olmayan bilgileri dikkate alamamaktadır. Kıdemli denetçiler, zaman zaman risk değerlendirmesinde çok deneyimsiz olan genç denetçilerin yöntemlerine güvenmektedirler. Zaman kısıtlamaları ve yetersiz bütçe kaynakları da denetçilerin uygunsuz risk değerlendirmeleri yapmalarına ve kalite kontrol faaliyetlerini önemsememelerine neden olmaktadır. Sonuç olarak, yüksek düzeyde ve deneyimli denetim personeli dikkatlerini denetim hizmeti vermekten çok denetim dışı hizmet pazarlamasına yoğunlaştırmakta ve bu nedenle önemli risk faktörlerine dikkat etmemektedirler”.

Danışmanlık hizmeti vermek gibi denetim dışı hizmetlerin, denetim hizmetlerinde bağımsızlığı zedelemesinden daha önemli olan bir şey de, denetim gelirlerinde az sayıda müşteri işletmeyle çalışılıyor olunmasıdır. Bu noktada Arthur Andersen’in da, Enron’a aşırı bağımlılığı bulunduğu, Enron’dan elde ettiği denetim ücretinin, Arthur Andersen Houston ofisinin toplam denetim gelirlerinin % 27’sini oluşturmasından anlaşılmaktadır(Healy ve Palepu, 2003:15).

Reinstein ve McMillan (2004:958), denetçi ve denetlenen işletme ilişkilerine dışarıdan bakıldığında, şeklen sıkıntılı noktalar olduğunu saptamakta, Arthur Andersen ve Enron ilişkilerini, müşteri-satıcı ilişkilerinde olan ciddiyetten ve mesafeden uzak bulmaktadır. Bunun nedeni, denetim ve danışmanlık hizmetlerinin birbiriyle karıştırılmasından kaynaklanmakta, satıcı ve müşteri kimliği birbirine karışmaktadır. Arthur Andersen denetim şirketinin personeli ve Enron’un yönetimi sosyal ortamlarda düzenli olarak bir araya geldiği için, her iki şirketin personelini birbirinden ayırmak güçleşmektedir. Hatta Arthur Andersen denetim şirketi personelinin pek çoğu, her

sabah Enron'da işe gelip, Enron yöneticilerinden işlerini nasıl yapacaklarına dair talimatlar aldıklarını beyan etmişlerdir. Enron, Arthur Andersen'in kararlarını etkileme ve hangi personelini denetime göndereceğini bile söyleyebilmektedir. Ayrıca aynı denetim şirketinden iç denetim hizmetini de alan Enron Şirketi, Arthur Andersen personelini kendi personeli gibi görmektedir. Bu personel kullanım yaklaşımında ortaya çıkan bir durum da, Enron'un muhasebe bölümünün, daha önce Enron'un denetiminde ve hesapları üzerinde çalışmış olan eski Arthur Andersen çalışanlarından oluşturulmuş olmasıdır.

Arthur Andersen üst yönetiminin, Enron'daki karmaşık işlerden haberdar olduğuna ilişkin iç yazışmalar ve notlarda; Enron'un birçok işleminin artık risklilik sınırlarını zorladığı kabul edilmesine rağmen, Enron kaynaklı olası gelir rakamlarının yüz milyon dolarlara ulaşması nedeniyle, bu büyük müşteriyi kaybetmemek için çaba harcamıştır (Reinstein ve McMillan, 2004:967).

“Bu süreç sonunda, bağımsız denetim firmasının kusurlu olduğu izlenimini uyandıran ilk gelişme, Enron denetimi ile ilgili yaklaşık 1 ton şirket belgesinin, Enron'u denetlemekle görevli bir ekip tarafından imha edilmesi olmuştur. Bağımsız denetim firması, bu davranışı ile adaletin gerçekleşmesini engellemekle suçlanmış ve 2002 yılında mahkûm edilmiştir. SEC tarafından açılan dava beş hafta sürmüş ve denetim firması Enron'a ait hesapları ABD-SEC'e vermemekten suçlu bulunmuştur. Bu karar, dünyanın beşinci büyük danışmanlık ve mali denetim şirketi olan Arthur Andersen'in artık halka açık şirketlerin hesaplarını denetleyemeyeceği anlamını taşımaktadır. Olayın boyutları, sadece Arthur Andersen'in yaptıkları ile sınırlı kalmamış bütün bir denetim endüstrisini içine almıştır. Bunu meslektaş incelemesi uygulamasında görmek mümkündür” (TÜRMOB, 2004:8).

4.3. ENRON OLAYI ETKİSİNDE ALINAN TEDBİRLER ve TÜRKİYE'DEKİ YANSIMALARI

Ekonomik ve toplumsal bir kriz yaratmakla kalmamış, şirketin siyasi iktidar ile bağlantılarının ortaya çıkması ile hayati bir sistem sorununa dönüşmüş, olan Enron olayı; ABD'de ciddi yankı uyandırmıştır. Halka açık şirketler ile ilgili konularda, düzenleme ve denetleme yetkisi en yüksek olan kuruluş olan SEC, Enron'dan önce de

hata ve düzensizlik olaylarının artması nedeniyle, denetim ve danışmanlık hizmetlerini ayırmak istemiştir. Ancak iş ve siyaset dünyasından gelen baskılar nedeniyle bu arzusunu yerine getirememiştir (Revsine, 2002:138-139).SEC'in önerdiği diğer konular; hisse senedi opsiyonlarının dönem gideri sayılması, görevlerinden ayrılıncaya kadar üst düzey yöneticilerin hisse senetlerini satmalarını sınırlandırmak ve muhasebe hilesi vakalarından etkilenen piyasalardaki hisse satışlarından elde edilen kazançların iade edilmesi şeklinde sıralanabilir (Healy ve Palepu, 2003:22).

Çöküşün kırılma noktası olarak görülen olay ise, Enron şirketinin 1992 yılında SEC'e mevcut tarihi maliyet esasına dayalı muhasebe sisteminin yerine, makul değer muhasebesini uygulayıp uygulayamayacağını yazılı olarak sorması ve bu konuda ilgili kuruluştan yazılı izin belgesi almış olmasıdır. Enron'un çöküş sinyallerine ve analistlerin dikkatini çekene kadar geçen 9 yıl boyunca da SEC, bu muhasebe sisteminin kullanılma sıklığını ve şeklini sorgulamamıştır. Enron ise, SEC'e verdiği ve kamuoyuna açıkladığı bütün raporlarda kullandığı muhasebe sistemini gizleyerek, örtük ve yetersiz bilgiler vermiştir. Muhasebe yöntemindeki değişiklik, pek çok farklılığı ortaya çıkarmış ve maddi boyutta bariz farklılıklar oluşmuş olsa da, SEC yöntem değişikliğini tam olarak kavrayıp, farklılığın farkına varamamıştır. Halbuki Enron şirketi ve bilgi açıklama konusundaki yaklaşımı incelenirse, çok zorunlu olmadıkça bilgi açıklamaktan kaçma eğilimi gösterdiği kolayca görülmektedir. Yine de SEC, bu uyarıları nedense oldukça geç fark etmiştir (McNamar, 2003: 64).

“Enron'un çöküşünden sonra denetim ve denetçi standartlarının yenidengözdten geçirilmesi gerektiği, özellikle, ABD'de bilanço dışı faaliyetlerin,ciddi şekilde sorgulanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bilanço dışı işlemlerin mevcut muhasebe standartları ve diğer düzenlemeler yardımıyla ortaya çıkarılabilmeleri çok zordur” (Dinç ve Sağlam 2014: 232).

Bu kapsamda, ABD ve Türkiye'de menkul kıymetleri sermaye piyasalarında işlem gören şirketlerin, başta iç kontrol sistemleri olmak üzere yönetim yapılarına, bağımsız denetim sistemi ile ilişkilerine, ayrıca bağımsız denetim kuruluşlarının sorumluluklarına ve iş yapma biçimlerine ilişkin çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

4.3.1. Enron Olayı Etkisinde Dünyada Alınan Tedbirler

Enron şirketi, ABD’de borsaya kayıtlı bir şirkettir ve bu şirkette ortaya çıkan muhasebe ve mali denetim skandalları, Amerikan kamuoyunun mali piyasalara olan güveni derinden sarsmıştır. Amerika’daki mali raporları ve denetim raporlarını hazırlayanlar, kendi kendilerini kontrol etmekteydi. Ortaya çıkan skandalın büyüklüğü bu sisteme karşı güvenin ortadan kalkmasına neden oldu. Benzer olayların yaşanmasını engellemek için de ABD Başkanı Bush, 30 Temmuz 2002 tarihinde “Sarbanes-Oxley Yasası”nı onaylamıştır. Yasa halka açılmış olan firmalarla, onları denetleyen firmaları ve bu görevlerde çalışanları ilgilendirmekte, ayrıca yasa denetlenen şirketlerde çalışan muhasebeci ve iç denetçileri de kapsamına almaktadır (Süer, 2003: 6).

Gökalp (2005: 108)’e göre;“Denetlenen firmalarda karşılaşılan çarpıklıkların düzeltilmesi, denetim firmalarının toplumsal sorumluluklarının bilincinde hareket etmesini sağlamak amaç ile ve yolsuzlukların, denetim sistemindeki çarpıklıkların, kamuoyunda gördüğü tepkiye karşılık SOX 2002 Yasası 2002 yılında Amerikan Kongresinde kabul edilmiştir.Bu nedenlerin yanında mevcut genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinin farklı yorumlara yol açması ve yetersiz kalması dolayısıyla bu yasa ile muhasebe standartların tekrar düzenlemesine ihtiyaç duyulmuştur.”

Price (2006: 17)’a göre yasanın amacı; “Halka ak işletmeler için yapılan finansal raporlamada, bağımsız denetlemede ve muhasebe hizmetlerinde, kaliteyi ve şeffaflığı arttırmak, muhasebe uygulamalarında standart bir çerçeve belirlenmesi sürecini yaygınlaştırmak ve halka açık işletmeleri denetleyen şirketlerin bağımsızlığını kuvvetlendirmek”şeklinde ifade edilmektedir.

“Sarbanes-Oxley Yasası’nda, sermaye oluşum sürecindeki kilit konumdaki oyuncuların çoğunu etkileyen hükümler de yer almaktadır. Denetçiler için, yeni bir özel gözetim, gözden geçirilmiş bağımsızlık kuralları seti ve yeni bir kamu raporlaması seviyesi mevcuttur. Yönetim için, çıkar çatışmalarına karşı arttırılmış koruma kapsamı, belirli başvuruların açık onaylamaları, finansal raporlama üzerindeki dâhili kontroller hakkında raporlama ve gözden geçirilmiş bildirim şartları mevcuttur. Denetim komiteleri için, dış denetim sürecinin izlenmesine ait doğrudan sorumluluk, tüm denetim ve denetim dışı hizmetlerin önceden onaylanması, bağımsızlık ve finansal uzmanlıkla ilgili değiştirilmiş kuralları, kurumsal raporlama ve denetim bulgularıyla

ilgili isimsiz şikâyetlerin izlenmesi, alınması ve büyük bir olasılıkla çözümlenmesi dâhil olmak üzere kurumsal raporlama çerçevesinde sürekli genişleyen rolün sürdürülmesini içermektedir” (Süer, 2003: 6).

Yasa Metninin Ana Başlıkları şu şekilde sıralanmaktadır (Güngör, 2003: 77; Süer, 2003: 6):

1. “Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu
2. Denetçi Bağımsızlığı
3. Kurumsal Sorumluluk
4. Kapsamı Genişletilmiş Mali Bildirimler
5. Analist Çıkarlarının Çatışması
6. Komisyonun Kaynakları ve Yetkileri
7. Çalışmalar ve Raporlar
8. Kurumsal ve KriminallSuistimal Sorumluluğu
9. Büro Elemanlarının Suç ve Cezalarının Arttırılması
10. Kurumsal Vergi Beyanı
11. Suistimal ve Sorumluluğu”

ABD’de Enron olayıyla ortaya çıkan, muhasebe kayıtlarındaki hilelerden kaynaklanan ve hem şirketlerin hem de toplumu sonuçlarıyla zarara uğratan olaylar, finansal raporlama ve finansal raporlamanın etkinliğinin denetlenmesinde, bağımsız denetimin önemini açıkça ortaya koymuştur. Bu nedenle de Sarbanes-Oxley Yasası’nın özü sayılabilecek en önemli bölümü, bağımsız denetime ayrılmıştır. Finansal tablolara yönelik güveni yeniden sağlamak için, denetçi ile denetim müşterisi arasındaki ilişki 22 Ocak 2003 tarihinde kabul edilen kurallar çerçevesinde, büyük ölçüde sınırlandırılmıştır. “Yasayla SEC'evaka temelindeki istisnaları kabul etmek yetkisini vererek, denetim şirketlerinin denetim hizmeti vermedikleri halka açık şirketlere ve halka açık olmayan şirketlere denetim hizmeti dışı hizmetler vermelerini sınırlandırmamıştı” (Uysal, 2004: 22-23).

“Yasa, söz konusu düzenleme ile, denetim dışında kalan ve denetim şirketi açısından temel çıkar çatışması kaynağı oluşturacak etkinlikleri ayrıntılı bir biçimde belirlemeyi tercih ederek, denetçinin kendi yaptığı işi denetler duruma düşmesini engellemeyi amaçlamıştır. Yasa, yasaklanmış bir hizmet olarak tanımlanmamış herhangi bir denetim

dışı hizmetin (vergi hizmetleri de dahil), denetçi bağımsızlığını zedelemeyen verilebilmesini bile, denetim müşterisinin denetim komitesinin ön izni koşuluna bağlamıştır. Öte yandan, denetim müşterisine yönelik denetim dışı hizmetlerin bütününe yönelik bir yasaklamanın, denetim şirketlerinin teknik anlamdaki uzmanlığını azaltacağı ve bunun sonucunda da denetimin etkinliğini düşüreceğine ilişkin görüşler de ileri sürülmektedir. Yasanın bağımsız denetim olgusuna bakışı bir bütün olarak değerlendirildiğinde, denetim firmasının denetim müşterisinin kendi çalışanı gibi işlev görmesi, genel olarak insan kaynakları olarak adlandırılan hizmetleri sunması, bunun yanında hukuki ve uzmanlık gerektiren konularda katkıda bulunması yasaklanmıştır. Ancak, bir bütün olarak bakıldığında, Yasanın bağımsız denetim açısından geliştirdiği potansiyeli, köklü bir değişiklik olarak değil, mevcut düzeni daha da incelten bir dönüşüm olarak değerlendiren yaklaşımlar da söz konusudur. Denetim müşterileri piyasasının, denetim hizmetinin değerini doğru ya da uygun bir biçimde algılamaması ve gerektiğinden çok daha az bir değer biçmesi, denetim mesleğinin karşı karşıya kaldığı en temel sorunlardan birisidir. Yeni yasanın, bu temel sorunun çözümüne yönelik düzenlemelerden yoksun olması nedeniyle, sorunun daha da derinleşmesine yol açabileceği yönünde kaygılar da ileri sürülmektedir” (Uysal, 2004: 21).

“Skandallar, Avrupa Birliği’nde finansal raporlamanın, yasal denetimin, kurumsal yönetişimin ve menkul kıymet piyasalarının daha ileri boyutlarda incelenmesini gerektirmiştir. Enron sonrasındaki dönem, ABD’nin yatırımcıların kaybolan güvenini kazanmak için çıkardığı SOX Yasası ve Avrupa’da finansal raporlama konusunda yaşanan son problemler, Avrupa Komisyonu’nun kurumsal yönetişimin güçlendirilmesi ile ilgili inisiyatiflerinin bir parçası olarak, Avrupa Birliği’nin yasal denetimdeki öncelikleri üzerinde tekrar düşünülmesini gerekli kılmıştır. 1984 yılında kabul edilen 8. Direktif ile ilgili olarak, uzun yıllar bir değişiklik yapılmamıştı. Dolayısıyla, modernize edilmemiş durumda olan 8. Direktif, uygun denetim alt yapısını sağlayan kapsamlı unsurlardan yoksundu ve denetim standartları, bağımsızlık gereklilikleri ve etik kodlardan söz etmemekteydi. Son gelişmeler ışığında, kısa ama daha kapsamlı, Avrupa’da yapılan tüm yasal denetimlerde ilkeli bir uygulama sağlayan yeni bir 8. Direktif oluşturulmasına karar verildi. Bu nedenle, Avrupa Komisyonu, 8. Direktifi (8th CompanyLaw Directive) modernize eden bir yönerge hazırlayarak Parlamento’ya sunmuştur” (Süer, 2004: 95-96).

ABD'deki Enron olayıyla ortaya çıkan skandallar gündemi, Avrupa ülkelerini ve Türkiye'yi de etkileyerek bağımsız denetim sistemlerinde iyileştirme yapma yoluna gitmelerine neden olmuştur. Sarbane's Oxley Kanunu bağlamında Avrupa Birliği üyesi ülkelerde çalışmalar yapılmıştır ve 2006 yılında denetim standartlarını belirleyen yeni bir yönerge çıkarılmıştır(Köroğlu, 2015, s. 41).

Finansal raporlara karşı oluşan olumsuz tutumun değiştirilmesi ve kamu güveninin yeniden inşası için, IFAC tarafından 2002 yılının Ekim ayında bir çalışma grubu oluşturularak, finansal raporlama ve kurumsal açıklamalara güveni sağlayacak yenilikler, alternatifler önermesi istenmiştir. Bu amaç doğrultusunda çalışma grubunun önerileri üç temel varsayım etrafında toplanmaktadır (IFAC, 2003: 1):

- Finansal raporlamanın güvenilirliği her ülkede tartışılan ulusal ve aynı zamanda uluslararası bir konu olduğundan her iki açıdan da ele alınması gereklidir.
- Finansal raporlara ve raporlamaya ilişkin güveni yeniden tesis etmek için, finansal raporları piyasaya ileten bilgi tedarik zincirinin her halkasında harekete geçilmelidir. Finansal raporlamada asıl sorumluluğa sahip olan yönetim kurulları, işletme yönetimleri, denetçiler, standart koyucular, düzenleyiciler ve raporlama sürecindeki yatırım bankaları, analistler ve kredi derecelendirme kuruluşlarından oluşan diğer katılımcılar, finansal raporlamaya olan güveni yeniden inşa etmek konusunda önemli bir role sahiptirler.
- Hem bireysel hem de kurumsal açıdan dürüstlük, çalışma grubunun önerilerinin etkinliği açısından önemli bir unsur olarak öne çıkmakta, dürüstlüğün önceliğinin yerleştirilmesi gerekmektedir.

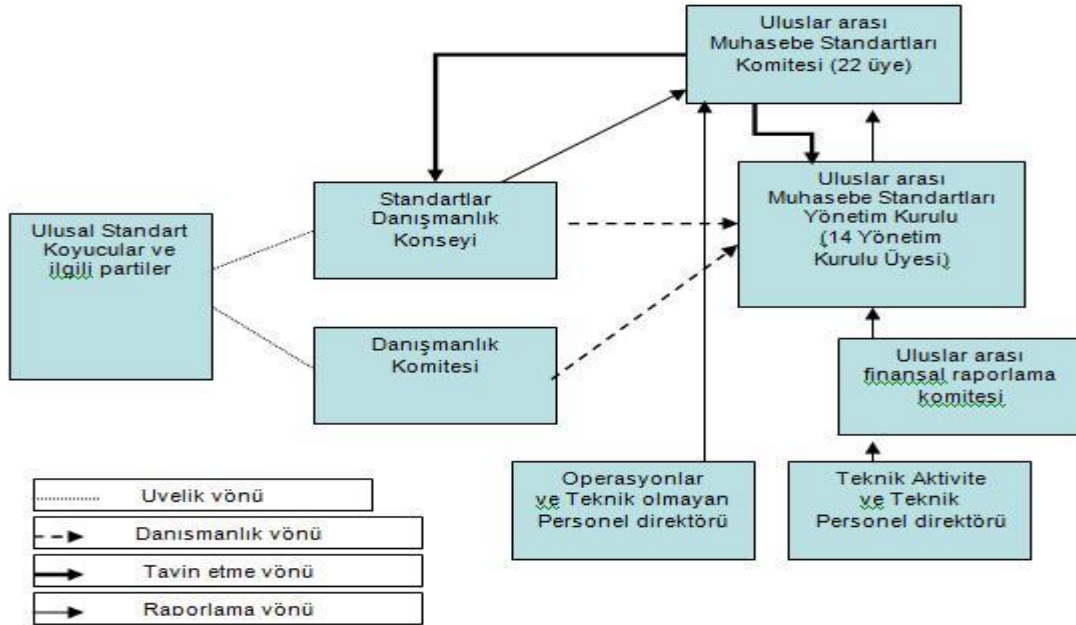
Finansal tabloların temelinde yer alan finansal muhasebe ve raporlama standartlarının uyumlaştırılması, günümüz sermaye piyasalarının gereksinimlerine yanıt vermesi açısından bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Küreselleşmenin yarattığı etkiyle dünya ekonomileri, sınırlar arası nakit akışının her geçen gün arttığı bir durumla karşı karşıya kalmakta, bu durum da muhasebe ve finansal raporlama anlamında küreselleşen pazara ayak uydurmayı gerekli kılmaktadır. Raporlanan bilgilerin teknolojinin geldiği noktada hızla yayılması, yatırımcı hangi ülkede olursa olsun, şirketlerin finansal bilgilerine ulaşmasına olanak sağlamaktadır. Sermaye piyasalarının

da küreselleşmesi, teknolojik gelişmeler, şeffaf ve karşılaştırılabilir finansal raporlama ihtiyacını belirgin hale getirmiştir (Nobes, 2001: 3).

Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi'nin çalışmaları küresel olarak muhasebe standartlarının gelişmesinde önemli bir etki yaratarak, ulusal standartları yetersiz ülkelerin, Uluslararası Muhasebe Standartlarına yönelmelerine neden olmuştur. Pek çok ülke, Uluslararası Muhasebe Standartlarının uygulanmasına izin vermektedir. 2000 yılında Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi, standart oluşturmayı sağlamak amacıyla her biri teknik uzman olan 14 kişiden oluşan ekibiyle, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu adını aldı. Ayrıca temel amacı, spesifik olarak, finansal tablolarla karşılaştırılabilir ve şeffaf bilgi gerektiren, anlaşılabilir ve uygulanabilir, kamu menfaati gözetilen yüksek kalitede global bir muhasebe standartları seti oluşturmak üzere düzeltilmiştir (Nobes, 2001: 3).

Günümüzde Uluslararası Muhasebe Standartlarının (IAS) yapılanması aşağıdaki gibi gerçekleşmektedir (Moh, 2016: 1).

Şekil 1: Uluslararası Muhasebe Standartları Yapılanması

Kaynak: Moh, A. (2016), International Accounting Standards Committee (IASB) Foundation. <http://www.accountingnotes.net/accounting-standards/international-accounting-standards-committee-iasc-foundation/5570>

Avrupa Komisyonu da, halka açık şirketlerin 2005 yılı itibariyle hisse senetleri borsalarda ve teşkilatlanmış piyasalarda işlem gören, bütün şirketlerin, konsolide mali

tablolarını Uluslararası Muhasebe Standartları (IAS) ile uyumlu hazırlanması gerektiği yönünde karar almış, Avrupa Parlamentosu'da 2002 Mart'ta söz konusu düzenlemeyi onaylayarak, 2002 Eylül'de yayınlamıştır. 2005 yılı itibariyle Avrupa Birliği üyesi ülkelerde Uluslararası Muhasebe Standartları'na göre hazırlanmış finansal raporlar yayınlanmaktadır. ABD'de, Enron olayı sonrası, Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS)'ye yönelmiş ve mevcut sistemini IFRS'ye uyumlu hale getirmiştir (İbiş ve Akarçay, 2004: 251).

4.3.2. Enron Olayının Türkiye'deki Yansımaları

Enron olayı sonrası Türkiye'de kural koyucu konumundaki Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) ve Bankalar Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) harekete geçerek, ortaya çıkan gelişmelerde yeni düzenlemeler yapılmıştır.

ABD'de Enron olayı sonrası bağımsız denetim ve kamuyu aydınlatma alanlarında reform niteliği taşıyan düzenlemeler, Avrupa ülkeleri kadar ülkemizde de takip edilerek, benzer düzenlemeler yapılma yoluna gidilmiştir. Sermaye Piyasası Kurulu, Türkiye'de halka açık şirketlere uygulanacak bağımsız denetimi düzenleyen ve kamunun aydınlatılmasına ilişkin kuralları belirleyen idari otorite sıfatıyla bazı düzenlemeler yapmış, 2 Kasım 2002 tarihinde 24924 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Seri:X, No:19 "Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ" bu düzenlemelerin temel dayanağı olmuştur (Bezirci ve Karesioğlu, 2011: 582).

Söz konusu tebliğle, bağımsız denetim kuruluşlarına ve bağımsız denetim kuruluşlarında çalışan bütün personele, bağımsız denetim hizmeti verdikleri işletme, firma ya da şirketle olan ilişkilerinde, bağımsız denetim hizmeti verdikleri sürece herhangi bir bedel içersin ya da içermesin gerçekleştiremeyecekleri faaliyetler sıralanmaktadır. Defter tutmak ve benzer hizmetler vermek, müşavirlik yapmak, belge düzenlemek ya da rapor hazırlamak, değerlendirme hizmeti vermek, iç denetim destek hizmeti vermek, bilirkişilik yapmak ve danışmanlık hizmeti vermek, tebliğde bağımsız denetim şirketinin yapamayacağı faaliyetler arasında yer almaktadır (Süer, 2004: 102).

Bağımsız denetim kuruluşlarını ilgilendiren ikinci değişikli ise; bağımsız denetim kuruluşunun ancak 5 yıllığına müşteri konumundaki işletme, şirket ya da firmanın

yönetim kurulu tarafından seçilebileceği, 5 yıl sonunda en az 2 hesap dönemi ara verilerek tekrar aynı müşteriyle çalışılabileceği yönündedir (Süer, 2004: 102).

“Aynı tebliğe “Denetimden sorumlu komiteler” ile “Mali tablo ve yıllık rapor hazırlanması ve bildiriminde sorumluluk” başlıkları altında iki madde daha elenmiştir. Bu maddelere göre, hisse senetleri borsada işlem gören ortaklıklarda, yönetim kurulunca kendi üyeleri arasından seçilecek üyelere oluşan denetimden sorumlu komite kurulması zorunluluğu getirildi. Denetimden sorumlu komite; ortaklığın muhasebe sistemi, finansal bilgilerin kamuya açıklanması, bağımsız denetimi ve ortaklığın iç kontrol sisteminin işleyişinin ve etkinliğinin gözetimini yapar. Denetimden sorumlu komite, kamuya açıklanacak yıllık ve ara mali tabloların, ortaklığın izlediği muhasebe ilkelerine, gerçeğe uygunluğuna ve doğruluğuna ilişkin olarak ortaklığın sorumlu yöneticileri ve bağımsız denetçilerinin görüşlerini alarak kendi değerlendirmeleriyle birlikte, yönetim kuruluna yazılı olarak bildirir. Mali tablo ve raporların Kurulun muhasebe standartları ile genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak hazırlanmasından, sunulmasından ve gerçeğe uygunluğu ile doğruluğundan, Türk Ticaret Kanunu ve sermaye piyasası mevzuatı çerçevesinde ortaklık ve aracı kurumun yönetim kurulu sorumludur” (Süer, 2004: 102-103).

Türkiye’de SOX ardından Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), 02.11.2002 tarihli ve 24924 sayılı Resmi Gazete ’de yayımlanarak yürürlüğe giren Seri: X, No: 19 “Sermaye Piyasası’nda Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ” ile yeni düzenlemeler yapmıştır. Ardından 18.02.2003 tarihli ve 25024 sayılı Resmi Gazete ‘de, “Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ” Seri X, No: 20 yayımlanmıştır. 20.03.2003 tarihli ve 25054 sayılı Resmi Gazete ‘de, “Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ” Seri: X, No: 21 yürürlüğe girmiştir (Bezirci ve Karesioğlu, 2011: 584).

Bütün bu düzenlemelerin nedeni, Enron olayına benzer olayların Türkiye gündeminde de yer almış olmasıdır. “Türkiye’de son yıllarda muhasebe hileleri ortaya çıkmıştır. 12 ulusal banka, denetçiler ve yöneticiler tarafından yapılan hileli muhasebe işlemleri nedeniyle devletin kontrolüne geçmiştir. Devlet yaklaşık 9 Milyar ABD Doları tutarında bir borç yükünün altına girmek zorunda kalmıştır. Maalesef Türkiye

açıklanan kârlar üzerinden vergi toplama konusunda çok büyük problemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Düzenlemeler çerçevesinde vergi bildirimleri serbest muhasebeci, mali müşavir ve yeminli mali müşavirler tarafından imzalanmak zorundadır. Bu nedenle vergileri toplama konusunda muhasebecilerin sorumluluklarından bahsetmek mümkündür. Muhasebe etiği Türkiye ekonomisi için çok fazla önem arz etmektedir. Muhasebe etiğine uygun olmayan davranışlar, son karar mercii olan Muhasebeciler Birliği Disiplin Kurulu tarafından incelenmektedir. Meslek mensupları mesleklerini icra ederlerken etik davranmak zorundadırlar. İş etiği, hem mesleğin saygınlığı hem de kanuna uygunluk açısından güven altına alınmaktadır. Daha önceden belirlenmiş birkaç etik kural olmasıyla beraber, en önemlileri 10 Ekim 2001’de açıklanmıştır. Bu kararların açıklanmasından sonra birçok şehirde Muhasebeciler Birliği tarafından 18 brifing verilmiştir. Bu toplantıların amacı, muhasebede etik olmayan davranışların önüne geçmek, etik olmayan davranışlardan muhasebecileri haberdar etmek ve etik davranmadıkları takdirde ne gibi cezalarla karşı karşıya kalacakları hakkında bilgi vermektir” (Çalıyurt, 2004: 3).

“SPK, 31 Aralık 2003 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, SPK’ya tabi şirketler için, enflasyon muhasebesi ve konsolidasyon muhasebesi uygulamalarının yürürlüğe alınması da önemli bir gelişmedir. Ayrıca SPK’ca muhasebe standartlarının uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi için Muhasebe Standartları Tebliğ (Seri: XI, No:25) yayınlanmıştır. Bu tebliğde mali tabloların nasıl hazırlanacağından dipnotlarda hangi ayrıntıların bulunması gerektiğine kadar pek çok hususa yer verilmiş, mali tabloların ne şekilde ihtiyaca uygun, anlaşılabilir ve gerçeği sadık bir şekilde temsil edebilir duruma getirilebilmesi yönünde standartlar belirlenmeye çalışılmıştır (Süer, 2004: 103).

BDDK tarafından 22 Haziran 2002 ve 24793 Sayılı Resmî Gazete’de “Muhasebe Uygulama Yönetmeliği” yayınlanarak, bankaların, hesap ve kayıt düzeninde şeffaflık ve tek düzenin sağlanması işlemlerinin kayıt dışında kalmasının önlenmesi, faaliyetlerinin gerçek mahiyetlerine uygun olarak sağlıklı ve güvenilir bir biçimde muhasebeleştirilmesi, konsolide ve konsolide olmayan bazda mali durumları, mali performansları ile yönetimin etkinliği hakkında bilgileri içeren mali tabloların zamanında ve doğru bir şekilde hazırlanması, raporlanması ve yayınlanmasına ilişkin esas, usul ve ilkeler belirlenmiştir. Ama daha öncesinde 2001’de BDDK tarafından

Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı uygulanmaya konulmuş, sonrasında 2001 yılsonuna doğru da, kurumsal sektör için de yeniden yapılandırma programı oluşturma ihtiyacının doğmasıyla düzenlemeler oluşturulmaya başlanmıştır. Somut bir adım olarak 2002’de Finansal Yeniden Yapılandırma Programı uygulanmaya konulmuştur. Programla; “finansal darboğaz yaşamakta olan, yeniden yapılandırılmaları halinde yaşaması mümkün olan ve katma değer yaratma kabiliyetine haiz mal ve hizmet üreten gerçek ve tüzel kişi borçlulara, faaliyetlerini verimli bir şekilde sürdürebilecekleri bir ortamın sağlanarak hem mali sektör hem de firma bilançolarına FYYP kapsamında hazırlanan Finansal Yeniden Yapılandırma Çerçeve Anlaşması’na dayalı düzenlemelerin yapılması yoluyla düzen, sağlık ve şeffaflık kazandırılması amaçlanmıştır (Erdönmez, 2003: 38).

Bu akımın da etkisi ile Türkiye’de 2011 yılında 6102 sayılı yeni Türk ticaret Kanunu’ndaki yükümlülükler ile sermaye şirketlerinde bağımsız denetim zorunluluğu getirilmiştir. Bu çalışmanın amacı piyasalarda bulunan şirketlerin şeffaflığının ve güvenilirliğinin güçlendirilmesidir. Bu düzenleme ile Kamu Gözetimi, Muhasebe Denetim Standartları Kurumu kurulmuştur. Yeni TTK ile bağımsız denetime oldukça önem verilmiştir ve şirketlerin kurumsallaşma, yaşamlarını sürdürebilme, rekabet gücü kazanımı, kamu güveninin oluşturulması ve şeffaflık konularına yaklaşımlarda uluslararası uyum fırsatı sunulmuştur (Köroğlu, 2015, s. 41).

“4389 Sayılı Bankalar Kanununun Geçici 4. Maddesi Uyarınca Yapılacak Özel Bağımsız Denetimin Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik” ise, 1.2.2002 tarih ve 24658 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 4389 sayılı Bankalar Kanunu ise, 5411 sayılı Bankacılık Kanununun yayımlanması ile yürürlükten kaldırılmıştır. 1.11.2005 tarih ve 25983 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 5411 sayılı Bankacılık Kanununun amacı, finansal piyasalarda güven ve istikrarın sağlanmasına, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasına, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunmasına ilişkin usûl ve esasları düzenlemektir (Pirgalip, 2004: 11).

Hem SPK’nın hem de BDDK’nın gerçekleştirdiği düzenlemeler, Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına doğru atılan ciddi adımlar olarak nitelendirilebilir. Bunlardan biri de 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu çerçevesinde kurulan idari ve mali özerkliğe sahip olan Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu’nun

(TMSK), Türkiye’de yayınlanan mali tabloların, ihtiyaca uygun, gerçek, güvenilir ve karşılaştırılabilir olabilmesi için, ulusal muhasebe standartlarının belirlenmesini amaçlamış ve bu çerçevede çalışmalarına UFRS’yi baz alarak başlamıştır (Aytekin, 2004: 135).

BÖLÜM 5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Günümüzde küreselleşmenin etkisi pek çok alanı olduğu gibi ekonomik yapıyı da sarıp sarmalamış ve ekonomik yapıda pek çok değişiklik olmuş, söz konusu değişimden işletmeler yanında işletmelerin veri sağlama fonksiyonunu kullanma şekli de etkilenmiştir. İşletme çevresi olarak nitelendirilebilecek gruplar yani yatırımcı, kredi veren, potansiyel ortak, işletme çalışanı, devlet, kamuoyu, alıcı ve satıcılar şeklinde geniş bir çapa ulaşmış, ekonomik olarak da işletmelerden beklenti içindeki yapı da genişlemiştir. Beklenti içinde olan işletme çevresi, doğal olarak işletmenin faaliyetleriyle ve bu faaliyetlerin sonuçlarıyla ilgilenererek, işletmeden bir bilgi akışı gerçekleşmesini de beklemektedirler. Bunun yolu da işletmenin açıkladığı mali tablolar ve finansal raporlardan geçmektedir. İşte bu nokta da, mali tabloların ve finansal raporların gerçeği yansıtan, doğru, açık, anlaşılır ve güvenilirliği ön plana çıkmaktadır. Çünkü işletme çevresinde yer alan grupların çıkarlarını korumanın yolu, doğru, dürüst ve güvenilir bilgilerin sunulmasıyla ancak sağlanabilmekte, işletmelerin muhasebe sistemlerinde olabilecek hatalı ya da hileli işlemler, söz konusu tablo ve raporların beklentiyi karşılama adına neden olmaktadır. Ayrıca hazırlanan finansal raporlarda etik kurallara uyulmaması nedeniyle ortaya çıkan yanlış beyanlar ve açıklamalar, toplum içinde yer alan ve işletme çevresinde yer alan bilgi kullanıcılarının kararlarını etkilediği için, zarar görmelerine neden olabilecektir.

Muhasebe, bilgi üretme fonksiyonu gereği, işlevlerinin gerçekleştirilmesi ötesinde üçüncü kişileri de ilgilendiren bilgi kaynağı olduğu için, muhasebe meslek mensuplarına etik davranış sergileme yani üslendikleri görev ve sorumluluklarının bilincinde olarak hareket etmek düşmektedir. Bu yüzden de görevlerini yerine getirirken müşterilerine, devlete ve kendilerine karşı sorumluluklarını düşünerek, hem etik ilkeler, hem de kanunlar çerçevesinde görevlerini yerine getirmelidirler. Ancak, muhasebe meslek mensuplarının bazen sorumlulukları dışına çıkarak kanun ve yönetmeliklerde kendine verilmeyen iş ve eylemlerde bulunabilmekte, etik kuralları

çığneyebilmektedirler. Muhasebenin ürettiği bilgiler, ekonomik kararlarda doğrudan etkilidir. Bu bilgilerde oluşan hatalı durum, alınacak ekonomik kararları doğrudan etkileyecek ve olumsuz durumlar oluşacaktır. Bu nedenle de üretilen muhasebe bilgisi, sosyal sorumluluk kavramı gereği, etik ilkelere uygun, güvenilir, tarafsız, ilgili ve tutarlı olmalıdır.

Ancak işletme içinde görev yapan her kademedeki sahip, yönetici ve çalışanlar kendi çıkarlarını diğer grupların çıkarlarının üstünde görerek bilgileri çarpıtma, çeşitli teknik ve yöntemler kullanarak hileli işlemler yaparak kendileri veya işletme için menfaat sağlama yoluna gidebilmektedir.

Muhasebede yapılan hata ve hilelerin en aza indirilmesi ve mali tablolar aracılığı ile raporlanan bilgilerin güvenilir, doğru, açık ve anlaşılır düzeye getirilmesi için, etik kurallara uyulması, gerçekleştirilen işlemlerin hem iç denetiminin hem de bağımsız denetiminin layıkıyla yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda hem işletmeye hem de işletmelerin faaliyetlerini belli kurallar çerçevesinde gerçekleştirmesini sağlamaya çalışan yetkili kurumların özenle uyması gereken kuralların varlığı kaçınılmaz olmaktadır.

Uygulanan muhasebe sistemi farklılıkları, denetim eksiklikleri, yasal boşluklar, ülke ekonomisini olumsuz etkilemenin yanında sermaye piyasalarının gelişmesine olumsuz bir etki yapacaktır. Sözü edilen olumsuzluklarla karşılaşmamak için, etik kurallar ve denetim konusuna gereken önemin verilmesi kaçınılmazdır.

Etik kurallara uyulmadığı, yoğun olarak hileli durumların söz konusu olduğu Enron olayı, ABD’de ortaya çıkmış bir olay gibi görünse de, aslında bütün dünyayı etkisi altına almış ve pek çok yasal ve kurumsal düzenlemenin yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Enron skandalının nedeni; şirketin gerçeği yansıtmayan finansal bilgilerden oluşan mali tablolarına, denetim firması Arthur Andersen tarafından bilinçli olarak olumlu görüş bildirilmesidir. Bildirilen bu görüş hem kamuoyunun, hem de hissedarların yanlış bilgilendirilmesine, şirketigerçek değerinden daha değerli ve karlı gösterilmesine ortam hazırlamıştır. Skandalın ortaya çıkması, hem Amerika’ da hem de dünyada etkili olmuştur. Olay sadece Enron ve Arthur Andersen aktörlerinden oluşan basit bir olay değildir, muhasebe ve denetim sistemindeki eksikler sonucu ortaya çıkmış, ciddi bir

olaydır. 2001 yılının sonlarında başlayan ve 2002 yılının ortalarına kadar devam eden Enron 'un çöküş süreci, yıkılmaz diye düşünülen kumdan kulelerin yıkılması gibi, hızlı ve kontrolsüz olmuştur. ABD'nin 7. Büyük şirketi olarak tanımlanan ve ekonomik bir başarı öyküsü gibi görünen Enron 'un çöküşü, hem kamuoyu, hem de işletme çevresinde yer alan menfaat sahipleri tarafından, her ne kadar bazı önseziler olsa da, beklenmedik bir olay olarak görülmüştür. 1985'den 2001 yılına kadar var olduğu süre olan 16 yıllık dönemde aktiflerini 10 milyar dolardan 63.4 milyar dolara çıkaran Enron'un, çöküşündeki hız, yükselişindeki hızı yaratmamış, aktif değerleri toplamı oranında yani yaklaşık 64 milyar dolar ABD ekonomisini zarara uğratmıştır. Bu olayın ABD ekonomisine yansımaları ilerleyen yıllarda daha net olarak ortaya çıkmıştır. Olay sonrası iki yıllık kişi başına düşen milli gelir rakamlarında % 0.67 oranında bir azalma görülmüş, 35 milyar dolar üretim kaybı yaşanmıştır. Ayrıca dünya genelinde yaklaşık 90 bin kişi işsiz kalmıştır. Çünkü Enron Şirketi, küreselleşme etkisiyle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yaptığı riskli yatırımlarla dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Enron'un çöküşünün yarattığı ekonomik etki de, dünya genelinde bir etkiye sahip olmuştur. Sadece ABD ekonomisi değil, bütün dünya ekonomisi olaydan etkilenmiş, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bu etki daha yoğun hissedilmiştir.

Bağımsız denetim şirketleri, yapılan muhasebe hilelerini, etik ihlallerini ortaya çıkarma konusunda yetersiz kalmış olması, özellikle bağımsız denetim ve muhasebe standartları konusunda çalışmaların yapılmasına vesile olmuştur. Aslında yapılan düzenlemelerin hepsi, kaybolan toplum güvenini tekrar kazanmak için, yapılması gereken zorunlu davranışlar olduğu da bir gerçektir.

Kaybolan güven ortamının tekrar oluşmasını sağlamak ve usulsüzlüklerin önüne geçmek için, bağımsız denetim kuruluşlarını denetleyecek, arkasında kamu gücü olan bağımsız bir idari otoritenin olması gerektiği ihtiyacının hissedilmiştir. Bu ihtiyaç doğrultusunda Amerika'da Sarbanes Oxley, Avrupa'da 8 no'lu Direktif ve Türkiye'de Seri:X, No:19 "Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ" yürürlüğe girmiştir. Bu yasaların yürürlüğe girmesiyle beraber bağımsız denetim firmalarını denetleyecek kamu gözetim kurumları kurularak, denetim kuruluşları denetim altında tutulmaya ve usulsüzlüklerin önüne geçilmeye, geçilemiyorsa da önceden tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca muhasebe

işlemlerinden standartlaşmayı sağlayarak, karşılaştırılabilirliği desteklemek amacıyla, Uluslararası Muhasebe Standartları geliştirilmiştir.

Sonuç olarak mevcut düzenlemeler var olsa da, bireylerin içindeki menfaat elde etme isteğinin hiçbir zaman yok olmayacağı, akıllardan çıkartılmamalı, yaşanan skandalların son olmadığı ve olmayacağı da unutulmamalıdır. Bu skandalları önlemek için etkin yasal düzenlemeler yanında, caydırıcı cezalar düşünülmeli, kamu otoriteleri tarafından pro-aktif denetim sistemi etkili bir şekilde uygulanmalıdır. Ayrıca, şirketleri denetleyen bağımsız denetçilerin de yetkilendirilmeden önce ve yetkilendirildikten sonra yeterli eğitimden geçirilerek, mesleki bilgi ve yeterlilikleri amaçlanan düzeye getirilmelidir. Hepsinden de önemlisi gerek denetlenen şirketlerde gerekse denetim şirketlerinde, etik değerlere bağlı kurumsal bir kültürün oluşturulması yönünde çalışmalar yapılmalıdır. Hatta denetimlerin kalitesinin belirlenmesi için, denetim kalitesini arttıracak çalışmalar yapılmalıdır. Çünkü bağımsız denetim sektörü, günümüzde önemi her gün artan ve mali piyasalarda güven ortamının sağlanabilmesi ve gerekli şeffaflığın oluşturulabilmesi için kritik öneme sahip bir rol üstlenmektedir.

KAYNAKLAR

ABDİOĞLU, H. (2007), Mortgage Sözleşmelerinde Üçüncü Taraflarca Yapılan Hileler ve Bu Hileleri Ortaya Çıkarmaya Yönelik Kırmızı Bayraklar, *Muhasebe Finansman Dergisi*, Sayı: 35.

ACFE, 2016 Global Fraud Study , Report To The Nations On Occupational Fraud And Abuse, <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfe-public/2016-report-to-the-nations.pdf>, 16.10.2016.

AÇIK, S. (2012), “Muhasebede Hata ve Hilelerin Vergi Hukuku Açısından İncelenmesi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), s351-366.

AKBULUK, Y. (2001), “Sermaye Piyasalarının Gelişmesinde Muhasebe Bilgilerinin Önemi”, *Mevzuat Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 41, Mayıs.

AKSOY, T.(2006), “Kurumsal Yönetim Bağlamında SarbanesOxley Yasası’ nın Bağımsız Denetim Firmalarına Yönelik Getirdiği Temel Düzenlemeler”, *ASMMMO Bülten Dergisi*, Sayı: 165, Mart - Nisan.

AKTAŞ, K. (2014), “Etik-Ahlâk İlişkisi ve Etiğin Gelişim Süreci”, *Journal of International Management and Social Researches Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* ISSN:2148-1415, 1(2), dergipark.ulakbim.gov.tr/uysad/article/download/5000108156/5000100865, 21.09.2016.

ALPTÜRK, E. (2007), “Bilânço Oyunları ve Muhasebe Hileleri”, *Vergi ve Muhasebeciyle Diyalog Dergisi*, Yıl.22, Sayı:233, Eylül.

ALPTÜRK, E. (2008), *Muhasebe ve Vergi Boyutlarında İç Denetim Rehberi*, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara.

ARDIÇ, O. ve ERSOL E. (2007), *Borçlar Hukuku*, 5.Basım, Agon Bilgi Akademisi, Ankara.

ARI, M. (2015), "Finansal Raporlama Skandalları Ve Mali Tabloların Güvenirliliği." *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23.23 (2015).

ARNOLD, B. and DE LANGE, P. (2004), “Enron: an examination of agency problems”, *Critical Perspectives on Accounting*, 15, 751-765.

ARTUNÇ, B. (2002),“Özel Amaçlı Varlıklar ve Bilanço Dışı Muhasebeleştirme Yöntemi Olarak Kullanımları”,SPK Yeterlilik Etüdü, Ankara.

ATA H.A., UĞURLU M. ve ALTUN M.Ö. (2009), “Finansal Tablo Hilelerinin Önlenmesinde Denetçi Algılamaları”. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1. <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=2d6552b0-cce6-4a0f-8f97-74dbf20d916d%40sessionmgr102&vid=0&hid=104>, 15.10.2016.

ATAMAN, B. (2000), *Türk Denetim Kurumları*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

AYSAN, M. (2002), "Muhasebe Mesleği ve Geleceği", *Radikal Gazetesi*, 23.10.2002.

AYTEKİN, S. (2004), “Muhasebe Açısından Şirket Yönetimine, Düzenleyici Otoriteye ve Denetçiye Düşen Sorumluluklar”, VI. Türkiye Muhasebe Denetim Sempozyumu, İSMMMO Yayın No: 49, İstanbul.

BAKIR, M. (2003), *Denetim*, Akademisyen Yayınevi, Rize.

BARLEV, B. andHADDAD, J. R. (2004), “Dual Accounting CrisisandtheEnron Control Crisis”, *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, Vol. 19, No. 3, 2004, pp. 343-359.

BAYRAKLI, H.H., ERKAN, M., ELİTAŞ, C. (2012), *Muhasebe Hata ve Hileleri*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

BAYRAKTAR, A. (2007). “Türkiye’de Muhasebe Hileleri Tarihi”, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

BENSTON, G. J. and HARTGRAVES, A.L. (2002), "Enron: WhatHappenedandWhatWe Can LearnFromIt", *Journal of Accounting andPublicPolicy*, 21.

BEZİRCİ, M. Ve KARESİOĞLU, F. (2011), “Türkiye’de Denetimin Tarihsel Gelişimi”, Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 21, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423912234.pdf> , 25.10.2016.

BRATTON, W. W. (2003), “Shareholder Value, Financial Conservatism, AndAuditorIndependence”, Georgetown UniversityLaw Center-Business, EconomicsandRegulatoryPolicy, WorkingPaper No. 454080, ss.1 38.

BOZKURT, N. (Ağustos-2000), İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Hileleri Doğuran Nedenler, *Yaklaşım Dergisi*, Yıl:8, Sayı:92.

BOZKURT, N. (2000), *Muhasebe Denetimi*, Alfa Yayınevi, İstanbul.

BOZKURT, N. (2009), *İşletmelerin Kara Deliği Hile: Çalışan Hileleri*, Alfa Yayınları, İstanbul.

BURSA SMMMO (2016), Hesap ve Muhasebe Hileleri-Hataları 3, <http://www.bursa-smmmo.org.tr/yazarlar/makaleler/150IAT.pdf>, 15.10.2016.

CARSON, T. L. (2003), “Self-Interestand Business Ethics: SomeLessons of theRecentCorporateScandals”, *Journal of Business Ethics*, 2003.

ÇALDAĞ, Y. (2003), “Denetim ve Raporlama, Finansal Tablolar ve Analiz Teknikleri”, TÜRMOB Yayınları-200, Ankara.

ÇALDAĞ, Y. (2007), *Denetim ve Raporlama Finansal Tablolar ve Analiz Teknikleri*, 5. Baskı, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara.

ÇATIKKAŞ Ö. ve ÇALIŞ Y. E. (2007), İşletmelerde Muhasebe Hilelerinin Önlenbilmesi İçin Hile Belirtileri, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, Cilt 9, Sayı.2.

ÇELİK, A. (2007), Stok Hileleri ve Bir Uygulama, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe-Finansman A.B.D. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ÇITAK, N. (2008), Hileli Mali Raporlamada Yaratıcı Muhasebe ve Bir Uygulama, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe-Finansman A.B.D. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

ÇİFTÇİ, E. (2014), “Bağımsız Denetim ve Bağımsız Denetimde Etik İlkeler”, 5. *Türkiye Etik Kongresi Muhasebe Etiğinde Temel İlkeler*, TURMOB Yayınları 473, Kuşadası.

ÇÜRÜK, T. (2012), Yeni Türk Ticaret Kanunu Çerçevesinde Bağımsız Denetim Ve Vergisel Etkisi, http://osmaniye.edu.tr/dosyalar/pdf/pnl_pdtc.pdf, 21.09.2016.

DEMİR, B. (2015), Muhasebe ve Denetim Mesleğinde Etik, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi -Journal of Research in EducationandTeaching-*, Cilt:4 Sayı:4
Makale No: 34 ISSN: 2146-9199,
www.jret.org/FileUpload/ks281142/File/034.demir.pdf, 18.10.2016

DİNÇ, Y. ve CENGİZ, S. (2014), “Muhasebe Denetiminde Hata ve Hilenin Denetçi Etiği Açısından İncelenmesi: Enron Skandalı Örneği”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 5(1), http://sbedergi.karatekin.edu.tr/Makaleler/121108503_13.pdf 25.10.2016.

DIŞİSAĞLAM, B. (2014), “Etik ve Ahlak”, 5. *Türkiye Etik Kongresi Muhasebe Etiğinde Temel İlkeler*, Turmoba Yayınları 473, Kuşadası.

DOĞRUSÖZ, B. (2006), “Sahte veya Yanıltıcı Belge Kullanmak Yerine Belgesiz Kayıt Yapmak”, *Yaklaşım Dergisi*, Ekim, Sayı: 166.

DOYRANGÖL, N.C. (2002), İşletme Çevresinde Olumsuz Gelişmeler Karşısında İç Denetimin Yeri ve Önemi, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı:60.

DOYRANGÖL, N. C. (2007), “İşletme Çevresindeki Olumsuz Gelişmeler Karşısında İç Denetimin Yeri ve Önemi”, *Türkiye’de Muhasebe Denetim Alanında Yayınlanan Araştırmalar (1995-2005) ve Seçme Yazılar*, Edit: Şaban Uzay ve Seval Kardeş Selimoğlu, İSMMMO Yayınları No:82, İstanbul, 301-311.

DUMAN, Ö. (2008), *Muhasebe Denetimi ve Raporlama*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

DUMANOĞLU, S. (2005), “Hata ve Hile Ayrımı: Hile Denetimi”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:20, Sayı:1, İstanbul.

DUYAR, M. E. (2003), *Polis Meslek Etiği: Kamuoyu ve Emniyet Çalışanlar Tarafından Algılanışı*, Cumhuriyet Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

ELİTAŞ, C. (2012). *Muhasebe Hilelerinin Önlenmesinde Sarbanes-Oxley Yasası ve Alman On Adım Programının Karşılaştırılması: Türkiye İçin Yol Haritası*, Gazi Kitabevi, Ankara.

EMİR, M. (2008). “Hile Denetimi”, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı:86.

ERDOĞAN, N. (Şubat 2002), “Hileler Karşısında Denetçinin Sorumluluğu ve SAS No.82”, *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*.

ERDÖNMEZ, P. A. (2003), “Kurumsal Yeniden Yapılandırma”, *Bankacılar Dergisi*, Sayı 44.

ERKAN, M. ve DEMİREL ARICI, N. (2011), Hata ve Hile Denetimi: Sermaye Piyasası Kuruluna Kayıtlı Halka Açık Anonim Şirketlere İlişkin Düzenlemeler, *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, Ocak, 29-44.

FOX, L. (2003), *Enron The Rise and Fall*, John Wiley&Sons, Inc.

GÖÇMEN, İ. (2014), “Muhasebe, Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik, Denetim Hizmetleri ve Muhasebe Etik İlkeleri”, *5. Türkiye Etik Kongresi Muhasebe Etiğinde Temel İlkeler*, Turmob Yayınları 473, Kuşadası.

GÖKALP, F.(2005): Genel Hatları ile SarbanesOxley Kanunu ve Türkiye’deki Şirketlere Etkisi, *Muhasebe-Finansman Araştırma ve Uygulama Dergisi*, Cilt:5, No:14, Ekim,107115.

- GÖKAY, Y. (1994), İşletmelerde Vergi Denetimi, Boyut Yayıncılık, İstanbul.
- GÜCENME, Ümit (2004) ; *Muhasebe Denetimi*, Aktüel Yayınları.
- GÜÇLÜ, F. (2005), Muhasebe Denetimi, Detay Yayıncılık, Ankara.
- GÜÇLÜ, F. (2008), Muhasebe Denetimi, Detay Yayıncılık, Ankara.
- GÜNGÖR, A.F.(2003): ABD’de Yeni Muhasebe Denetim Yasasğ ve Türkiye’deki Yansımaları,Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:18, Nisan.
- GÜLAÇTI, M. (2004), *Adli Muhasebe Mesleği ve Uygulama Önerisi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- GÜREDİN, E. (2000),*Denetim*. Beta Yayınevi.
- HAFTACI, V. (2013), *Finansal Tablolar Analizi*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- HARTGRAVES, Al.L. and BENSTON, G. J. (2002), "The Evolving Accounting Standards for Special Purpose Entities and Consolidations", *Accounting Horizons*, September.
- HEALY, P. M. and PALEPU, K. G. (2003), "The Fall of Enron", *Journal of Economic Perspectives*, Volume 17, No 2, Spring, 3-26.
- IFAC, (20003), *Rebuilding Public Confidence in Financial Reporting: An International Perspective*,Jully, http://law.unimelb.edu.au/data/assets/pdf_file/0013/1710022/107-IFAreportpublicconfidence12.pdf15.10.2016.
- IRMAK R., KURNAZ G., ÇAĞLAYAN, B., BAL, B. (2002), *Muhasebenin Genel Esasları Muhasebe Hata ve Hileleri ile Bunların Tespit Yöntemleri*, Şafak Matbaacılık, Ankara.
- İBİŞ, C. ve AKARÇAY, A. (2004), "IOSCO Deklarasyonu ve Menkul Kıymet Borsalarında IAS'ın Uygulanması Süreci", VI. Türkiye Muhasebe Denetim Sempozyumu, ISMMMO Yayın No: 49, İstanbul.
- KARAHAN, K. (2002), "Uluslararası Muhasebe Standartları Kapsamında Finansal Araçların Mali Tablolarda Gösterimi ve Değerlendirilmesine İlişkin Esaslar", Sermaye Piyasası Kurulu Muhasebe Standartları Dairesi, Ankara.
- KARAHASAN, M.R. (2003), *Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler-1*, İstanbul.
- KARATAY, Ö. (2009), *Kayıt Dışı Ekonominin Ülke Ekonomisine Etkileri ve Toplumsal Maliyeti*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

KAMU GÖZETİMİ, MUHASEBE VE DENETİM STANDARTLARI KURUMU (2015), “Bağımsız Denetçiler İçin Etik Kurallar Hakkında Tebliğ, Türkiye Denetim Standartları Tebliği No: 44”, Resmi Gazete Sayı: 29362, Resmi Gazete Tarihi 21 Mayıs 2015, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/05/20150521-10.htm> 20.09.2016.

KAVAL, Hasan (2005), *Muhasebe Denetimi*, 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.

KAYA, U. (2005), “Muhasebe Mesleğinde Adli Muhasebe Uzmanlığı ve Türkiye Açısından Gerekliliği”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, Cilt:7, Sayı: 1 Mart.

KELEŞ, R. ve HAMAMCI, C. (2002), *Çevre Bilim*, İmge Kitapevi, Ankara.

KİRACI M., Yılcı F. M., Yıldız, B. (2013). *Muhasebe Denetimi*, Detay Yayıncılık.

KİRİK, Z. (2007), *Muhasebe Hata ve Hileleri ile Muhasebe Mesleğinde Etik: Afyonkarahisar’da Muhasebeciler Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

KORKUSUZ, M. (2010), *Sahte veya Muhteviyatı İtibarıyla Yanıltıcı Belge Kullanma Fiillerinin Sonuçları*, www.abchukuk.com/makale/belge.doc, 15.10.2016.

KÖROĞLU, Ç. (2015). “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından Günümüze Kadar Muhasebe Denetimi Konusunda Yaşanan Gelişmeler”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(3).

KÖSE, Ö. (2000), *Dünyada ve Türkiye’de Yüksek Denetim, Araştırma/İnceleme Ve Çeviri Dizisi*, Sayıştay Yayınları, Ankara.

KURTOĞLU, R. (2008), *Perakendecilikte etik ve bir uygulama*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı. Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı, Kayseri.

KÜÇÜK, İ. (2008), *Finansal Raporlamada Hile-Manipülasyonlar ve Önlenmesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

KÜÇÜK, E. ve UZAY, Ş. (2009), *Hileli Finansal Raporlamanın Oluşumu ve Doğurduğu Sorunlar*, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 32, Ocak-Haziran, 239-258.

KÜÇÜKSAVAŞ, N. (2006), *Genel Muhasebe İlke ve Uygulamaları*, Beta Yayınları, İstanbul.

LAZOL, İ. ve A. ÇABUK (2005), *Mali Tablolar Analizi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

MAHMUTOĞLU, F. S. (2016), Ekonomi Hukuku - Ekonomik Suçlar Ve Ekonomi Ceza Hukuku,
<http://fsmahmutoglu.av.tr/pdf/52d7e6b01c2e4d33b8620d33a7c4b9c58bb70ea77818090242.pdf>, 20.10.2016

MALİYE HESAP UZMANLARI DERNEĞİ (2004), *Denetim İlke ve Esasları*, 3. Baskı, Hud Yayınları, İstanbul.

MCNAMAR, R.T. (2003), “New Technology Can Help Avoid a Second Enron”, Regulation, Fall 2003.

MEGEP (2011), Muhasebe ve Finansman, MEB Yayınları, Ankara.
http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Bil%C3%A2n%C3%A7_o.pdf, 22.10.2016.

MUHASEBE DERSLERİ (2014); *Muhasebe Denetimi*,
<http://www.muhasibedersleri.com/muhasebe-denetimi/muhasebe-denetimi.html>,
20.09.2016.

MUHASEBE ve HUKUK PORTALI, (2014), *Amaç ve Konusuna Göre Denetim Türleri*,
<http://www.muhasibex.com/amac-ve-kapsam-yonunden-denetim-turleri>,
21.09.2016.

NALTBANTOĞLU, R. (2003). "Muhasebe Uygulamaları Konusunda Meslek Mensuplarının Bakış Açıları", *İSMMM Muhasebe Denetimi Sempozyumu Bildirileri*, Sayı 6, Uluslararası Muhasebe Sempozyumu,
<http://archive.ismmmo.org.tr/docs/sempozyum/06Sempozyum/5Oturum/RifatNalbantoglu.pdf>, 20.09.2016.

NOBES, C. W. (2001), **A Survey of National Accounting Rules Benchmarked Against International Accounting Standards**, GAAP 2001, s.3.

OCAK, H. (2011). “Bir Ahlak Felsefesi Problemi Olarak Erdem Kavramına Yüklenen Anlamın İlkçağ’dan Ortaçağ’a Evrimi”, *FLSF Dergisi*, Sayı 11.
flsfergisi.com/sayi11/79-101.pdf

ODABAŞI, C. Ve ERGEN, H., “Bağımsız Denetimde Kamu Gözetimi ve Skandallar”, Muhasebe ve Denetim Dünyası E-Dergi,
http://www.kgkuzder.org.tr/upload/files/Bagimsiz_Denetimde_Kamu_gozetimi_ve_Skandallar.pdf, 16.10.2016.

ÖNDER, M. F. (2008), *Türk Hukukunda İç Denetim ve Uluslararası Standartlara Uyumu*. Asil Yayın Dağıtım, Ankara.

ÖZBİRECİKLİ, M. (2006). “Bağımsız Denetçinin Müşteri Firmanın Yolsuzluk Eylemi Karsısındaki Tutumu: Sirket Yolsuzluk Vakaları ve Yasal DüzenlemelerÇerçevesinde Bir Dnceleme”, Muhasebe ve Denetime Bakıs. Yıl:5, Sayı:18, (Nisan).

ÖZÇELİK, B. (2008). Profesyonel Yolsuzluk Avcıları, Hürriyet İnsan Kaynakları.

ÖZDEMİR M. (2008), Kamu Yönetiminde Etik, ZKÜ, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:4, Sayı:7, Zonguldak.

ÖZER M. (1998), Vergisel ve Teknik Boyutuyla Muhasebe, Özkan Matbaacılık, Ankara.

ÖZEROĞLU, A.İ. (2014). “Finansal Aldatmaca ve İşletme Hileleri”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:2, Sayı:2, s180-196.

ÖZOCAK, H., BAŞ Melih, “Muhasebe ve Denetim Mesleğinde Etik, Bağımsızlık ve Tarafsızlık”, *Mali Çözüm*, 2001, Sayı:56

ÖZYÜREK, H. (2012), "Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Açısından Bağımsız Denetimin Önemi", *Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 95-105. ISSN: 1309 -8039 (Online), http://www.sobiad.org/ejournals/dergi_ybd/arsiv/2012_2/hamide_ozyurek%202.pdf, 15.09.2016

PİRGAİP, Burak, (2004), “Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartlarının Uluslararası Denetim Standartları İle Harmonizasyonu”, *SPK Muhasebe Standartları Dairesi, Yeterlik Etüdü*, Ankara, www.spk.gov.tr, 20.09.2016.

PİŞKİN, A.İ. (2004), İşletmelerde Hileli Mali Raporlama, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

POWERS, W.C., TROUBH, R.S., WINOKUR, H.S. (2002), Report of Investigation By The Special Investigate Committee Of THE Board Of Directors Of Enron Corp., February.

REİNSTEİN, A. and McMillan, J.J. (2004), “The Enron Debacle : more than a perfect storm”, *Critical Perspectives on Accounting*, 15, 955-970.

REVSİNE, L. (2002), “Enron : sad but inevitable”, *Journal of Accounting and Public Policy*, 21.

REZAAE, Z. (2002), “Causes, Consequences, and Deterrence of Financial Statement Fraud”, *Critical Perspectives on Accounting*, 16 (2002), December 2002.

SAĞLAM, N. ve YOLCU, M. (2014), *Türkiye Denetim Standartlarına Göre Finansal Tabloların Bağımsız Denetimi ve Raporlanması*, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara.

SAĞLAR, J. ve KANDEMİR, C. (2007), “Enron Olayı: Muhasebe Hilesi mi, Sistem Hatası mı?”, *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, http://193.255.194.20/dergi/2007/Saglar_Kandemir_2007_Cilt11_Say%C4%B11_20-39.pdf, 16.10.2016.

SARIOĞLU, K. (2002), "Enron Olayı", *Yönetim*, İ.Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi, Yıl: 13, Sayı: 43, Ekim.

SERMAYE PİYASASI KURULU, (1985), *İşletmelerde Bağımsız Dış Denetim Semineri*, Yayın No:3, Ankara.

SERMAYE PİYASASI KURULU, Seri XI, No:25 (2003), Sermaye Piyasasında Muhasebe Standartları Hakkında Tebliğ, RG. Sayı: 25290, RG. Tarihi: 15.11.2003. http://www.verginet.net/dokumanlar/Muh_Std/spk/SeriXI_No25_gerekce.pdf, 22.10.2016.

SERMAYE PİYASASI KURULU, Seri X, No:22 (2006), Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ, Altıncı Kısım, Birinci Bölüm, Madde 4/4, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060612M1-1.htm>, 15.10.2016.

SEZER, Y. ve KAVAKOĞLU, T. (2011), "Denetimin Denetişime Evrilmesi", *Kidder Denetişim Dergisi*(6), 41-49. <http://kidder.dergipark.gov.tr/download/article-file/208883>, 15.09.2016

SINGLETON, G.B. (2002), "Enron, Dolandırıcılık Sistemi Nasıl Çalıştı", Çev.: Cengiz Toraman, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı: 16, Ekim.

SIMS, R. R. and BRINKMAN, J. (2003), “Enron Ethics (or : Culture Matters More Than Codes)”, *Journal of Business Ethics*, 243-256.

SİPAHİ, B. (2004), “SAS 82 Çerçevesinde Muhasebe Denetiminde Hile Riskini Ortaya Çıkaran Faktörler”, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı: 67.

SMMM Staj Başlama Sınavı Ders Notları, Konu Anlatımları, Muhasebe Grubu Ders Notları, Muhasebe Denetimi-Denetimin Türleri Ve Tanımı, Unsurları 2.Bölüm. <http://www.forumstajer.com/denetimin-turleri-ve-tanimi-unsurlari-2bolum-t497.0.html> 21.09.2016.

SRIDHARAN, U. V., CAINES, W. R., MCMILLAN, J. and SUMMERS, S. (2002), "Financial Statement Transparency and Auditor Responsibility: Enron and Andersen", *International Journal of Auditing*, 6: 277-286.

STEVENSON, R.W. and GERTH, J. (2002), "Multiple Safeguards Failed to Detect Problems at Enron", *The New York Times*, Saturday January 19.

SÜER, A. Z. (2003), Profesyonel Muhasebe Mesleğinde Enron Sonrası Gelişmeler, VI.Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu(16-19 Nisan)Bildirileri, İstanbul, <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/sempozyum/06Sempozyum/2oturum/Ayc aZeynepSuer.pdf>, 15.10.2016.

SÜER, A.Z. (2004): Muhasebe Mesleğinde Enron Vak'ası ve Getirdikleri, İSMMMO Yayınları, İstanbul.

ŞİMŞEK, E.E. (2001): "Türk Vergi Hukunda Muhasebe Hileleri", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ŞİMŞEK, Ş., AKGEMCİ, T. ve ÇELİK, A. (2003), *Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış*, Genişletilmiş Üçüncü Baskı, Adım Matbaacılık, Konya.

TARHAN MENGİ, B. ve YILMAZ TÜRKMEN, S. (2013), "Yatırım Hileleri", *Öneri Dergisi*, 10(39), 31-39.

TAŞKIN, K. (2011), Yolsuzluğun Tespit ve Önlenmesinde Bilgisayar Destekli Denetim Teknikleri, *3.Ulusal Kurumsal Yönetim, Yolsuzluk, Etik ve Sosyal Sorumluluk Konferansı*.
http://www.dataspell.com.tr/public/images/download/Kursat_Taskin_-_Yolsuzluk_Onlemede_BDD_Teknikleri.pdf, 20.10.2016.

TMS-8 (2005), Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerindeki Değişiklikler ve Hatalar Standardı, http://kgk.gov.tr/contents/files/tms_seti/tmstfrs2011ktp/TMS_8.pdf, 15.10.2016.

TERZİ, S. (2012), *Hileli Finansal Raporlama Önleme ve Tespit*, İMKB İmalat Sanayiinde Bir Araştırma, Beta Basım, İstanbul.

THOMAS, C. W. (2002), "The Rise and Fall of Enron", *Professional Issues*, April, <http://www.journalofaccountancy.com/issues/2002/apr/theriseandfallofenron.html>, 18.10.2016.

TORAMAN, C. (2002), "Enron olayı ve Bu Olaydan Çıkarılması Gereken Dersler", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı 15, Temmuz.

TOROSLU, M. V. (2012), *Yeni Türk Ticaret Kanunu Kapsamında Finansal Tablolar Denetimi*, Seçkin Yayıncılık, İstanbul.

TORTOP, N. (1999), *Kamu Personel Yönetimi*, Yargı Yayınları, Ankara.

TUAN, A. K. ve SAĞLAR, J. (2004), “İç Denetçinin Örgüt İçindeki Yerinin Denetim Faaliyetleri Açısından Önemi”, *Muhasebe ve Denetime BAKIŞ Dergisi*, Yıl:4, Sayı:11, Türmob Yayını, Fersa Matbaası, Ankara, Ocak-2004, 1-15.

TUNALILAR, Tuğrul T. (2010), Etik Teorileri, Sosyal Sorumluluk ve İş Etiği Dersi, *Doktora Seminer Makalesi*, SBE, Yayımlanmamış Ders Notu, İnönü Üniversitesi, Malatya.

TUTUM, C. (1997), *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma*, TESAV Yayını, Ankara.

TÜRK DİL KURUMU (2016), Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58090c16f37f67.29604381, 20.10.2016.

TÜRK DİL KURUMU (2016), Güncel Türkçe Sözlük, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimese=154854, 15.10.2016.

TÜRMOB (2001), "Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlik Meslek Ahlâk Kuralları İle İlgili Mecburi Meslek Kararı", *Resmi Gazete* Sayı: 24557, Resmi Gazete Tarihi: 18.10.2001, www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011018.htm 20.09.2016

TÜRMOB (2007) , “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkında Yönetmelik”, *Resmi Gazete* Sayı: 26675, Resmi Gazete Tarihi: 19.10.2007, www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/10/20071019-8.htm, 20.09.2016.

TÜRMOB (2014), Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimi Ve Etik Sözleşme Yapılması Hakkında Tebliğ, Resmi Gazete Sayı: 28954, *Resmi Gazete* Tarih: 27 Mart 2014, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140327-6.htm>, 20.09.2016.

UNITED STATE PERMANENT SUBCOMMITTEE REPORT, "The Role of The Board of Directors in Enron's Collapse, Temmuz.

ULUCAN ÖZKUL, F. ve ALMALI ÖZDEMİR, Z., (2010), *İşletmelerde Hile Riski Yönetimi*, Beta Yayınları, İstanbul.

ULUSOY, K. (2004), “Ülkemizdeki Yolsuzluklara Genel Bir Bakış ve Bunlarla Mücadelede Çözüm Yolları”, Türk Hukuk Sitesi Kütüphanesi, http://www.turkhukuksitesi.com/makale_121.htm, 16.10.2016.

UYAR, S. (2005), “Muhasebe Mesleğinde Etik İle İlgili Düzenlemeler”, <http://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/suleyman/001/> 25.10.2016.

UYSAL, Ö.Ö. (2004), ”Sarbanes-Oxley Yasası ve Sermaye Piyasası ve Borsa Kurulu’nun (SEC) Düzenlemeleri Açısından Bağımsız Denetim Olgusu”, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Eylül.

UZAY, Ş. (2007), Faaliyet Denetimine Genel Bakış, http://iibf.erciyes.edu.tr/akademi/mh/suzay/SUZAY_Faaliyet_Denetimi.pdf 21.09.2016.

UZAY, Ş., TANÇ, A. ve ERCİYES, M. (2009), “Türkiye’de Muhasebe Denetimi: Geçmişten Geleceğe- 1”, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı:95, ss.125-140.

VON TUHR, A. (1983), *Borçlar Hukuku*, Çeviren: Cevat Edege, Olgaç Matbaası.

VUK Genel Tebliği (2002), RG. Tarihi: 18.06.2002, RG. Sayı: 24789, Sıra No: 306.

WHEAT, A. (2002), “Systematic Failure”, *Multinational Monitor*, January/February 2002.

YALKIN, Yüksel Koç, Genel Muhasebe İlkeler Uygulamalar Tekdüzen Muhasebe Sistemi, 12.Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara, 2001.

YAMAN, T. (2008). Finansal Tablolar Aracılığı İle Kullanıcılara Yanıltıcı Bilgi Sunulması ve Sonuçları. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

YARDIMCIOĞLU, M., KOCA, N., GÜNAY, Y., KOCAMAZ, H. (2014), "Yolsuzluk, Muhasebe Hileleri ve Örnekleri", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, 171-188.

YEĞİNBOY, Y. (2001), “Küreselleşen Dünya’da Türkiye’deki Muhasebe Denetimi Gereği”, *V. Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu*, İSMMO Yayınları, No:32, İstanbul, <http://www.istanbulsmmmodasi.org.tr/yayinlar.asp?Gid=4&Yid=5>, 15.09.2016